

**અસ્વીકરણ:** સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER:** The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અશોક કુમાર સિંહ ચંદેલ

વિ.

ચુ.પી. રાજ્ય

(ક્રીમીનલ અપીલ નંબર ૯૪૬-૯૪૭ / ૨૦૧૯)

નવેમ્બર ૦૪, ૨૦૨૨

[ઉદય ઉમેશ લલિત, સીજેઆઈ, એસ. રવીન્દ્ર ભટ અને પામિદીધંટમ શ્રી

નરસિંહ, ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ]

દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ – કલમ ૩૦૨ સહપઠિત કલમ ૧૪૯, કલમ ૩૦૭ સહપઠિત કલમ ૧૪૯ અને કલમ ૧૪૮ – શસ્ત્ર અધિનિયમ, ૧૯૫૯ – કલમો ૨૫ અને ૩૦ – ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ – કલમ ૨૯૩ – પાંચ વ્યક્તિઓની હત્યા – સાત આરોપીઓ – મૃતકો એક જ કુટુંબના હતા અથવા તે કુટુંબ સાથે સંકળાયેલા હતા; તેમાંના બે ભાઈઓ હતા, ત્રીજો તેમનો સગીર પુત્ર હતો અને અન્ય બે તેમના નજીકના કુટુંબીય મિત્રો હતા – નીચલી અદાલતે તમામ આરોપીઓને નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો – નિર્દોષ છૂટકારા વિરુદ્ધ અપીલ –

વડી અદાલતે નીચલી અદાલતના નિષ્કર્ષો ઉલટાવી તમામ આરોપીઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૧૪૮, ૩૦૨ સહપઠિત ૧૪૯, ૩૦૭ સહપઠિત ૧૪૯ હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યા અને તેમને આજીવન કારાવાસની સજા ફટકારી – તેની યોગ્યતા – ઠરાવ્યું: નીચલી અદાલતના નિર્ણયમાં કેટલીક સ્પષ્ટ ભૂલો અને તર્કવિરુદ્ધ નિષ્કર્ષો રહેલા હોવાથી, નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને ઉલટાવતા પોતાની અપિલી અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવામાં વડી અદાલત યોગ્ય હતી – આવું કરવા માટે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ અને બળવાન કારણો અસ્તિત્વમાં હોવાથી વડી અદાલત માટે તે નિર્ણય ઉલટાવવો ફરજિયાત હતો; અન્યથા તે ન્યાયના ગંભીર ભંગનું કારણ બનત – ફરિયાદ પક્ષે ઘટના સ્થળે પી.ડબલ્યુ.-૧ ની હાજરી તથા તે ઘટનાનો ઇજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી હોવો સાબિત કર્યો – પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં વર્ણવાયેલા તથ્યોને દસ્તાવેજી પુરાવાના મોટા ભાગે સંપૂર્ણ સમર્થન આપ્યું હતું અને તે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓના સાક્ષ્ય સાથે સંપૂર્ણ સુસંગત હતા – ફરિયાદ પક્ષ સામાન્ય હેતુ અને ગેરકાયદેસર સભા સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું હતું એવી રજૂઆત નામંજૂર કરવામાં વડી અદાલત યોગ્ય હતી – એ-૬, એ-૧૦, એ-૭ અને એ-૮ ની ધરપકડ અંગે તમામ સાક્ષીઓ, પી.ડબલ્યુ.-૧૦, પી.ડબલ્યુ.-૧૧ અને પી.ડબલ્યુ.-૧૨ એ સમકાલીન રીતે અને સતત નિવેદન આપ્યું હતું – ધરપકડ અને કબજો શંકાસ્પદ હતા એવો નીચલી અદાલતનો નિષ્કર્ષ સ્પષ્ટ ભૂલ હતો – એફ.એસ.એલ. ( બેલિસ્ટિક ) અહેવાલને નામંજૂર કરવો નીચલી અદાલતની બીજી એક ગંભીર ભૂલ હતી – બેલિસ્ટિક અહેવાલ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૨૯૩ ની આવશ્યકતા

સાથે સુસંગત ન હોવાથી અગ્રાહ્ય હતો એવો નીચલી અદાલતનો નિષ્કર્ષ સંપૂર્ણપણે ખોટો હતો – બેલિસ્ટિક અહેવાલ કાનૂની જોગવાઈનું સંપૂર્ણ પાલન કરતો હતો – ન્યાયના ગંભીર ભંગને અટકાવવા માટે વડી અદાલતે અનિવાર્યપણે હસ્તક્ષેપ કરવો જ પડ્યો.

અપીલ – નીચલી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ નિર્દોષ છૂટકારો સામેની અપીલ – વડી અદાલતનું અધિકારક્ષેત્ર – ચર્ચાચેતુ.

ફોજદારી કાયદો – હેતુ – હેતુની પૂરતા અથવા અપૂરતા બાબતનો આરોપી વિરુદ્ધના વાસ્તવિક પુરાવા પર સીધો પ્રભાવ પડતો નથી, ખાસ કરીને જ્યારે ફરિયાદ પક્ષ ઇજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના પ્રત્યક્ષ પુરાવા પર આધાર રાખે છે.

ફોજદારી કાયદો – તપાસ – તપાસ સત્તાધિકારીઓ દ્વારા થયેલી ખામીયુક્ત તપાસ માત્ર તેના કારણે, જ્યારે વિશ્વસનીય પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની જુબાની તેમજ અન્ય પ્રબળ પુરાવાના તત્વો ઉપલબ્ધ હોય ત્યારે, ફરિયાદ પક્ષનો કેસ વિફળ કરતી નથી.

પુરાવા – સાક્ષી – ઇજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીનું સાક્ષ્ય – મૂલવણી – ઠરાવ્યું: જ્યારે વિશ્વસનીય પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ હોય અને તેમના નિવેદનો અન્ય સમકાલીન પુરાવાથી સમર્થિત થતા હોય, ત્યારે લોહીથી દાગ લાગેલા કપડાંની બિન-જસિ, કેટલાક અન્ય હથિયારો વગેરેની બિન-જસિ જેવી કેટલીક નાની ભિન્નતાઓ ફરિયાદ પક્ષના કેસ માટે ઘાતક ગણાશે નહીં.

ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ – કલમ ૨૯૩ – હેઠળની કાનૂની આવશ્યકતા – પાલન – એફ.એસ.એલ. (બેલિસ્ટિક) અહેવાલ – હકીકતો મુજબ, અહેવાલ ફોરેન્સિક પ્રયોગશાળાના સહાયક નિયામકના કચેરીમાંથી તેમના સીલ સાથે આવ્યો હતો – નીચલી અદાલતનો આ નિષ્કર્ષ કે બેલિસ્ટિક અહેવાલ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૨૯૩ની આવશ્યકતા સાથે સુસંગત ન હોવાથી સ્વીકાર્ય નથી, સંપૂર્ણપણે ખોટો છે – બેલિસ્ટિક અહેવાલ કાનૂની જોગવાઈનું સંપૂર્ણ પાલન કરતો હતો – બેલિસ્ટિક અહેવાલ નકારી કાઢવામાં નીચલી અદાલતે ભૂલ કરી હતી.

અપીલો નામંજૂર કરતાં, અદાલતે

નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું: ૧. વર્તમાન કેસમાં, નીચલી અદાલતના નિર્ણયમાં કેટલીક સ્પષ્ટ ભૂલો અને તર્કવિરુદ્ધ નિષ્કર્ષો હોવાથી, નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને પલટાવી દેવા માટે વડી અદાલતે તેની અપીલીય અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કર્યો તે યોગ્ય હતો. આપું કરવા માટે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ અને બલવાન કારણો અસ્તિત્વમાં હોવાથી, વડી અદાલત પર તે નિર્ણય પલટાવવાની ફરજ હતી; અન્યથા, તેનાથી ન્યાયનો ગંભીર ભંગ સર્જાયો હોત. [પરિષેદ ૧૭૪]  
[૧૧૦૯-સી]

૨. તેમ છતાં, ફરિયાદ પક્ષે શુક્લા પરિવારના પાંચ સભ્યો તથા તેમના સહયોગીઓની હત્યા કરવા માટે આરોપી પક્ષની તરફથી પ્રેરણા અસ્તિત્વમાં હતી તે સ્થાપિત કરવા માટેની સામગ્રી રજૂ કરી હતી, છતાં આ બાબતને ધ્યાનમાં

રાખતાં કે આ ઇજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના પ્રત્યક્ષ પુરાવાનો મામલો છે, પ્રેરણાનો ભાગ ગૌણ માનવામાં આવે છે. [ફકરો ૧૭૪][૧૧૦૯-ડી-ઈ]

૩. ઘટનાનું સ્થળ વિવાદાસ્પદ નથી. હકીકતમાં, નીચલી અદાલતે પોતે જ ઘટનાના પ્રથમ તથા દ્વિતીય પ્રસંગ અંગે તારણો નોંધ્યા હતા. આ તારણોને વડી અદાલતે સમર્થન આપ્યું હતું. તેથી, એકમાત્ર પ્રશ્ન ઘટનામાં સંકળાયેલા વ્યક્તિઓ અને ગુનાના આચરણની રીત સાથે સંબંધિત હતો. [પેરા ૧૭૪][૧૧૦૯-ઈ-એફ]

૪. હોસ્પિટલમાં લવાયેલા મૃતદેહોની સંખ્યામાં રહેલી (એ) વિસંગતિઓ, (બી) તહરીર તૈયાર કરવામાં લાગેલા સમયની અસંભાવ્યતા, (સી) એફ.આઈ.આર.માં કથિત છૂટછાટો, (ડી) તથા બેડ હેડ ટિકિટમાં દર્શાવાયેલ ડિસ્ચાર્જના સમયને લીધે એફ.આઈ.આર. નોંધાવાના સમય અંગે ઉદ્ભવતા સંશય સંબંધિત દલીલોની તપાસ કર્યા પછી, એવું જણાય છે કે ફરિયાદ પક્ષે બધી વિસંગતિઓનું યુક્તિસંગત સંશયની પાર જઈને સમાધાન આપ્યું છે. નીચલી અદાલતના નિષ્કર્ષો અનુમાન અને કલ્પનાઓ પર આધારિત હતા, અને તેથી નીચલી અદાલતનો ચુકાદો પલટવામાં વડી અદાલત ન્યાયસંગત છે. [ફકરો ૧૭૪][૧૧૦૯-જી-એચ; ૧૧૧૦-એ]

૫. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ અને પી.ડબ્લ્યુ.-૨ ઘટના ના પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ નથી એવી દલીલના સમર્થનમાં કરવામાં આવેલી ચાર રજૂઆતો, એટલે કે (એ) જૅંગા પરની ગોળીના નિશાનો અંગેની અસંગતિ, (બી) પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ના નિવેદનના આધારે મૃત્યુ પામેલ તથા પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓને થયેલી ગોળી ઇજાઓ, (સી)

એક્સ-રે અને બેડ હેડ ટિકિટનો સમય, અને (ડી) ઘટના સમયે વીજળી બંધ થવા સંબંધિત પુરાવા, નો વિચાર કરતાં એવું જણાય છે કે આ રજૂઆતો અભિલેખ પરના પુરાવા વિરુદ્ધ છે. ફરિયાદ પક્ષે ઘટના સ્થળે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ની હાજરી તથા તે ઘટના નો ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી હોવાનું સાબિત કર્યું છે. નીચલી અદાલતે કાઢેલા અનુમાનો પુરાવાની ખોટી વાચન પર આધારિત હતા, અને તેથી ન્યાયનો ગંભીર ભંગ થતો અટકાવવા માટે વડી અદાલત માટે તે નિષ્કર્ષ પલટાવવો ફરજિયાત હતો. [પરા ૧૭૪][૧૧૧૦-બી-સી]૬. એસ.પી.ના કાર્યાલયમાંથી મોકલવામાં આવ્યો હોવાનું કહેવાતા ફેક્સ પર આધારિત બચાવ પક્ષની વૈકલ્પિક કથાનું પરીક્ષણ કર્યા પછી

અને બચાવ પક્ષના સાક્ષી ડી.ડબ્લ્યુ.-૩ મારફતે રજૂ કરાયેલ હોવાથી, ફેક્સમાં ઉલ્લેખિત તથ્યો કોઈપણ પુરાવાથી સમર્થિત નથી તે સ્પષ્ટ થાય છે. વિપરીત રીતે, એફ.આઈ.આર.માં વર્ણવાયેલા તથ્યો દસ્તાવેજી પુરાવાના મોટા ભાગથી સંપૂર્ણપણે સમર્થિત થાય છે અને ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓની સાક્ષી સાથે સંપૂર્ણ સુસંગત છે. ફેક્સમાં ઉલ્લેખિત ઘટનાઓને સમર્થન આપતો કોઈ પુરાવો નથી અને ડી.ડબ્લ્યુ.-૩નું પુરાવું ઓછામાં ઓછું એટલું તો કહેવાય જ કે વિશ્વાસ ઉપજાવતું નથી. ફરિયાદ પક્ષ કેસ સાબિત કરી શક્યું નથી એવો નીચલી અદાલતનો નિષ્કર્ષ સંપૂર્ણપણે ભૂલપૂર્ણ છે. ચંદ્રપ્પા અને અન્ય વિ. કર્ણાટક રાજ્ય કેસમાં આ અદાલતે ઠરાવ્યા મુજબ, નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવા માટે વડી અદાલતને બાધ્ય કરાવતી આવી નોંધ એક સ્પષ્ટ ગંભીર ભૂલ છે. [પેરા ૧૭૪][૧૧૧૦-ડી-એફ]

૭. વડી અદાલતએ ફરિયાદ પક્ષ સામાન્ય હેતુ અને ગેરકાયદેસર સભા સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું હતું તે રજૂઆતને નામંજૂર કરવામાં યોગ્ય હતી. આ મુદ્દા પર વડી અદાલતનો નિર્ણય તથ્ય અને કાયદા બંને દૃષ્ટિએ નિર્દોષ છે. [ફરો ૧૭૪][૧૧૧૧-અ-બ]

૮. હથિયારની જમી અંગે નીચલી અદાલતનું નિષ્કર્ષ તર્કવિરુદ્ધ નિષ્કર્ષ પર આધારિત છે, કારણ કે તેણે ૮ x ૬૦-બોર રાઈફલને ૦.૩૧૫ બોર રાઈફલથી ભિન્ન ગણવામાં ગેરસમજ કરી હતી. તકનીકી સામગ્રી નિઃસંદેહ રીતે સાબિત કરે છે કે બંને વચ્ચે કણમાત્ર પણ ભિન્નતા નથી. આ ભેદ માત્ર માપપદ્ધતિનો છે, જેમાં એક બ્રિટિશ પદ્ધતિ છે અને બીજી ખંડીય પદ્ધતિ છે. આવા તર્કવિરુદ્ધ નિષ્કર્ષને ધ્યાનમાં લેતાં, વડી અદાલત પાસે નીચલી અદાલતના નિષ્કર્ષો ઉલટાવવા માટે અત્યંત સબળ અને પ્રબળ કારણો હતા.[પેરા ૧૭૪][૧૧૧૧-બી-ડી]

૯. નસીમ (એફ), ભાન સિંહ (એ૧૦), શ્યામ સિંહ (એ૭) અને સાહબ સિંહ (એ૮) ની ધરપકડ અંગે તમામ સાક્ષીઓ, પી ડબલ્યુ-૧૦, પી ડબલ્યુ-૧૧ અને પી ડબલ્યુ- ૧૨ દ્વારા સમકાલીન અને સાતત્યપૂર્ણ રીતે નિવેદન આપવામાં આવ્યું હતું. ધરપકડ અને જમી શંકાસ્પદ હતી એવો નીચલી અદાલતે કાઢેલો નિષ્કર્ષ સ્પષ્ટ ભૂલોવાળો હતો. તેથી, નીચલી અદાલતના નિર્ણયને પલટવામાં વડી અદાલત સંપૂર્ણપણે ન્યાયસંગત હતી. [ફરો ૧૭૪][૧૧૧૧-ડી-ઈ]

૧૦. એફ.એસ.એલ. (બેલિસ્ટિક) અહેવાલનો અસ્વીકાર કરવો, નીચલી અદાલતની બીજી એક ગંભીર ભૂલ છે. નીચલી અદાલતનું આ નિષ્કર્ષ કે બેલિસ્ટિક અહેવાલ, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૨૯૩ ની આવશ્યકતા સાથે સુસંગત ન હોવાથી ગ્રાહ્ય નથી, સંપૂર્ણપણે ખોટું છે. બેલિસ્ટિક અહેવાલ કાયદેસરની જોગવાઈનું સંપૂર્ણ પાલન કરતો છે. ન્યાયના ગંભીર ભંગને અટકાવવા માટે વડી અદાલતને અનિવાર્ય રીતે હસ્તક્ષેપ કરવો જ જરૂરી હતો. [ફકરો ૧૭૪][૧૧૧૧-એફ-જી]

એમ.જી. અગરવાલ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય [૧૯૬૩] ૨ એસ.સી.આર. ૪૦૫ – અનુસરવામાં આવ્યું.

ચંદ્રપ્પા અને અન્ય વિ. કર્ણાટક રાજ્ય (૨૦૦૭) ૪ એસસીસી ૪૧૫ : [૨૦૦૭] ૨ એસસીઆર ૬૩૦; ધુરેય લાલ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય (૨૦૦૮) ૧૦ એસસીસી ૪૫૦ : [૨૦૦૮] ૧૧ એસસીઆર ૪૯૯; અમઝદ અલી ઉર્ફે અમઝદ ખા અને અન્ય વિ. આસામ રાજ્ય (૨૦૦૩) ૬ એસસીસી ૨૭૦; ભાર્ગવન અને અન્ય વિ. કેરળ રાજ્ય (૨૦૦૪) ૧૨ એસસીસી ૪૧૪ : [૨૦૦૩] ૫ સપ્લ. એસસીઆર ૫૩૫; ભૂપેન્દ્ર સિંહ અને અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય (૨૦૦૯) ૧૨ એસસીસી ૪૪૭ :

[૨૦૦૯] ૬ એસસીઆર ૨૬૨ અને સ્ટેટ ઓફ હિમાચલ પ્રદેશ વિ.

મસ્ત રામ (૨૦૦૪) ૮ એસ.સી.સી. ૬૬૦ : [૨૦૦૪] ૪ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૨૬૯ – પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિ. ગોકરણ અને અન્ય (૧૯૮૪) સપ્લિ. એસ.સી.સી. ૪૮૨; મસાલતી વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. [૧૯૬૪] ૮ એસ.સી.આર. ૧૩૩; પ્રવીણ કુમાર વિ. સ્ટેટ ઓફ કર્ણાટક (૨૦૦૩) ૧૨ એસ.સી.સી. ૧૯૯;

મેનોકા માલિક અને અન્ય વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય અને અન્ય (૨૦૧૯) ૧૮ એસ.સી.સી. ૭૨૧ : [૨૦૧૮] ૧૦ એસ.સી.આર. ૭૦૭; એન.

વિજયકુમાર વિ. સ્ટેટ ઓફ તમિલ નાડુ (૨૦૨૧) ૩ એસ.સી.સી. ૬૮૭;

નવાબ અલી વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. . (૧૯૭૪) ૪ એસ.સી.સી. ૬૦૦ :

[૧૯૭૪] ૩ એસ.સી.આર. ૭૩૪; રાજ્ય ઓફ રાજસ્થાન વિ. શિવ ચરણ અને અન્યગણ (૨૦૧૩) ૧૨ એસ.સી.સી. ૭૬ : [૨૦૧૩] ૮ એસ.સી.આર. ૩૩૬; શિવાજી જેતુ મોહિતે વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (૧૯૭૩) ૩ એસ.સી.સી. ૨૧૯; ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિ. કિશનપાલ અને અન્યગણ (૨૦૦૮) ૧૬ એસ.સી.સી. ૭૩: [૨૦૦૮] ૧૧ એસ.સી.આર. ૧૦૪૮; શેઓ શંકર સિંહ વિ. ઝારખંડ રાજ્ય અને અન્ય એક (૨૦૧૧) ૩ એસ.સી.સી. ૬૫૪ : [ ૨૦૧૧] ૪ એસ.સી.આર. ૩૧૨; દરબારા સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય (૨૦૧૨) ૧૦ એસ.સી.સી.૪૭૬ : [૨૦૧૨] ૭ એસ.સી.આર. ૫૪૧; રમ્મી ઉર્ફે રમેશ્વર વિ. એમ.પી. રાજ્ય (૧૯૯૯) ૮ એસ.સી.સી. ૬૪૯ :

[૧૯૯૯] ૩ સપ્લ્. એસ.સી.આર. ૧; અબ્દુલ સઈદ વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય (૨૦૧૦) ૧૦ એસ.સી.સી. ૨૫૯ : [૨૦૧૦] ૧૩ એસ.સી.આર. ૩૧૧;

રાજેન્દ્ર ઉર્ફે રાજપ્પા અને અન્ય વિ. કર્ણાટક રાજ્ય (૨૦૨૧) ૬ એસ.સી.આર. ૧૭૮; રાણા પ્રતાપ અને અન્ય.

વિ. હરિયાણા રાજ્ય (૧૯૮૩) ૩ એસ.સી.સી. ૩૨૭; કર્નેલ સિંહ વિ.

એમ.પી. રાજ્ય (૧૯૯૫) ૫ એસ.સી.સી. ૫૧૮ : [૧૯૯૫] ૨ સપ્લિ.એસ.સી.આર. ૬૨૯; સી. મુનિયાપ્પન અને અન્ય વિ. તમિલનાડુ રાજ્ય (૨૦૧૦) ૯ એસ.સી.સી. ૫૬૭ : [૨૦૧૦] ૧૦ એસ.સી.આર. ૨૬૨; સદ્દિક ઉર્ફે લાલો ગુલામ હુસૈન શેખ અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય (૨૦૧૬) ૧૦ એસ.સી.સી. ૬૬૩ : [૨૦૧૬] ૫ એસ.સી.આર. ૪૨૧; લક્ષ્મણ સિંહ વિ. બિહાર રાજ્ય (૨૦૨૧) ૯ એસ.સી.સી. ૧૯૧ અને એમ. નાગેશ્વર રેડ્ડી વિ. એ.પી. રાજ્ય ૨૦૨૨ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન એસ.સી. ૨૬૮ – નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

ડબલ્યુ.એચ.બી. સ્મિથ, માઉઝર રાઈફલ્સ એન્ડ પિસ્તોલ્સ (દ સ્ટેકપોલ કંપની, પેન્સિલ્વેનિયા, યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા, જથી આવૃત્તિ, ૧૯૫૪, પૃષ્ઠ નં. ૧૫૬, ૧૫૭) – નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

### ન્યાયિક પૂર્વનિર્ણય સંદર્ભ

(૧૯૮૪) સપ્લિમેન્ટરી એસ.સી.સી. ૪૮૨ નો પરા ૪૪ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો [૧૯૬૪] ૮ એસ.સી.આર. ૧૩૩ નો પરા ૫૨ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

(૨૦૦૩) ૧૨ એસસીસી ૧૯૯ નો પરિચ્છેદ પર માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે[૨૦૧૮] ૧૦ એસસીઆર ૭૦૭ નો પરિચ્છેદ પર માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે

(૨૦૨૧) ૩ એસ.સી.સી. ૬૮૭ પરા ૫૬ માં ઉલ્લેખિત [૧૯૭૪] ૩ એસ.સી.આર. ૭૩૪ પરા ૬૦.૨ માં ઉલ્લેખિત [૨૦૧૩] ૮ એસ.સી.આર. ૩૩૬ પરા ૬૦.૨ માં ઉલ્લેખિત [૨૦૦૭] ૨ એસ.સી.આર. ૬૩૦ પરા ૭૪ માં આધારિત [૧૯૬૩] ૨ એસ.સી.આર. ૪૦૫ પરા ૭૫ માં અનુસરાયેલ [૨૦૦૮] ૧૧ એસ.સી.આર. ૪૯૯ પરા ૭૬ માં આધારિત

(૧૯૭૩) ૩ એસ.સી.સી. ૨૧૯ નો પરા ૮૨ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો [૨૦૦૮] ૧૧ એસ.સી.આર. ૧૦૪૮ નો પરા ૮૩ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો [૨૦૧૧] ૪ એસ.સી.આર. ૩૧૨ નો પરા ૮૪ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો [૨૦૧૨] ૭ એસ.સી.આર. ૫૪૧ નો પરા ૮૪ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો [૧૯૯૯] ૩ સપ્લ્. એસ.સી.આર. ૧૭૩ નો પરા ૧૦૦ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો [૨૦૧૦] ૧૩ એસ.સી.આર. ૩૧૧ નો પરા ૧૧૫ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

(૨૦૨૧) ૬ એસસીસી ૧૭૮ નો પરા ૧૧૬ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

(૧૯૮૩) ૩ એસ.સી.સી. ૩૨૭ ફકરા ૧૩૪માં ઉલ્લેખિત

[૧૯૯૫] ૨ સપ્લ્. એસ.સી.આર. ૬૨૯ નો પરિચ્છેદ ૧૪૦ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો[૨૦૧૦] ૧૦ એસ.સી.આર. ૨૬૨ નો પરિચ્છેદ ૧૪૧ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

(૨૦૦૩) ૬ એસ.સી.સી. ૨૭૦ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ  
૧૪૩[૨૦૦૩] ૫ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૫૩૫ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો  
પરિચ્છેદ ૧૪૪[૨૦૦૮] ૬ એસ.સી.આર. ૨૬૨ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો  
પરિચ્છેદ ૧૪૫[૨૦૧૬] ૫ એસ.સી.આર. ૪૨૧ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો  
પરિચ્છેદ ૧૪૬

(૨૦૨૧) ૮ એસ.સી.સી. ૧૮૧ નો ઉલ્લેખ પરિચ્છેદ ૧૬૪ માં કરવામાં આવ્યો  
[૨૦૦૪] ૪ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૨૬૮ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો  
પરિચ્છેદ ૧૭૦

ફોજદારી અપીલ અધિકારક્ષેત્ર: ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૮૪૬-૮૪૭ ઓફ  
૨૦૧૮.

અલાહાબાદ સ્થિત ન્યાયવ્યવસ્થાની વડી અદાલત દ્વારા સરકારી અપીલ ક્રમાંક  
૫૧૨૩ ઓફ ૨૦૦૨ તથા ફોજદારી પુનર્વિચાર અરજી ક્રમાંક ૧૫૪૮ ઓફ  
૨૦૦૨ માં તા. ૧૮.૦૪.૨૦૧૮ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

સાથે

ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૧૦૩૦-૧૦૩૧, ૧૦૪૬-૧૦૪૭, ૧૨૬૮-૧૨૭૦,  
૧૮૦૪-૧૮૦૫, ૧૮૮૦-૧૮૮૧, ૧૨૭૮-૧૨૮૦ સન ૨૦૧૮ના,  
એસ.એલ.પી. (સી.આર.એલ.) ક્રમાંક ૧૦૭૪૨ સન ૨૦૧૮, ડબ્લ્યુ.પી.

(ફોજદારી) નં. ૫૭ સન ૨૦૨૨નું.

હરિન પી. રાવલ, સિદ્ધાર્થ દવે, સુશ્રી સોનિયા માથુર, સુશ્રી ઐશ્વર્યા ભાટી, વિશ્વજીત સિંહ, જયંત મુથુરાજ, રત્નાકર દાશ, પરિષ્ક વકીલો, શિવ કુમાર પાંડે, અભય રાજ સિંહ ચંદેલ, ચંદ્રશેખર એ. ચકલાબ્બી, અવનીશ કુમાર, અભિનવ ગર્ગ, ડી. ગિરીશ કુમાર, કુમાર વિનાયકમ ગુપ્તા, કાર્તિકેય કનોજિયા, મેસર્સ ધર્મપ્રભાસ લૉ એસોસિએટ્સ, સંદીપ ઝા, અર્જુન ડી. સિંહ, આશિષ સિંહ, ધર્મેન્દ્ર કુમાર સિંહા, ઉદય પ્રકાશ ચાદવ, સિમરજીત સિંહ સલૂજા, સુશ્રી પ્રેરણા ઢલ, નૂર રામપાલ, સુશ્રી આસ્થા મહેતા, સુશ્રી ઇશિતા સિંહા, રોહિત પાંડે, મુરારી તિવારી, રામજી પાંડે, સુશ્રી મનીષા ચાવા, રુસ્તમ સિંહ ચૌહાણ, સુશ્રી બી.એલ.એન. શિવાની, રાજીવ કુમાર દુબે, સુશ્રી હર્ષિતા રઘુવંશી, સુશ્રી શ્રેયસે અગ્રવાલ, અશીવાન મિશ્રા, કમલેન્દ્ર મિશ્રા, શશાંક સિંહ, અનુપમ ચૌધરી, મનોજ કુમાર ક્લિવેદી, મૃણાલ કુમાર શર્મા, સુશ્રી બાંસુરી સ્વરાજ, સુશ્રી અના ઉપાધ્યાય, આકાશ સિંહ, સુશ્રી માન્યા હસીજા, પ્રેમ સુંદર ઝા, પંકજ બિસ્ટ, કૃષ્ણાનંદ પાંડેયા, મનીષ કુમાર, અંશુમાન શ્રીવાસ્તવ, નરેશ કુમાર, હાજર રહેલા પક્ષકારો તરફથી વકીલો.

અદાલતનો ચુકાદો નીચે મુજબ પ્રગટ કરવામાં આવ્યો હતો

પામીદીઘંટમ શ્રી નરસિંહા, ન્યાયાધીશ

૧. આ ફોજદારી અપીલો એવા સાત આરોપીઓ દ્વારા કરવામાં આવી છે જેઓને પાંચ વ્યક્તિઓની હત્યા બદલ અલ્હાબાદ સ્થિત ન્યાયવિભાગીય વડી અદાલતે દોષિત ઠેરવીને આજીવન કારાવાસની સજા ફટકારી હતી. મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિઓ એક જ કુટુંબના હતા અથવા તે કુટુંબ સાથે સંકળાયેલા હતા; તેમાંમાંથી બે સગા

ભાઈઓ હતા, ત્રીજો તેમના અલ્પવયસ્ક પુત્ર હતો અને બાકીના બે તેમના કુટુંબના નજીકના મિત્ર હતા. આ ફોજદારી અપીલો સિવાય, જાણકર્તા (પીડબ્લ્યુ-૧), જે કુટુંબમાં એકમાત્ર જીવિત બચેલ ભાઈ છે, દ્વારા પણ એક વિશેષ અનુમતિ અરજી દાખલ કરવામાં આવી છે, જેમાં આજીવન કારાવાસની સજાને વધારીને મૃત્યુદંડ કરવાની પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે અને ઉપરાંત એક રિટ અરજી પણ કરવામાં આવી છે, જેમાં આરોપી નં. ૫ ને રાજ્યમાં તેના પ્રભાવને ધ્યાનમાં લઈ સજા ભોગવવા માટે ઉત્તર પ્રદેશની બહાર આવેલી કોઈ જેલમાં ખસેડવાની માંગ કરવામાં આવી છે.

૨. ૧ નીચલી અદાલત દ્વારા તમામ આરોપીઓને આપવામાં આવેલા નિર્દોષ છૂટકારાના વિરુદ્ધ દાખલ થયેલી અપીલમાં વડી અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો. અહીં પડકારવામાં આવેલ પોતાના ચુકાદાર દ્વારા વડી અદાલતે નીચલી અદાલતના તારણોને ઉલટાવી દીધા અને તમામ આરોપીઓને ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦૩ ની કલમો ૧૪૮, ૩૦૨ સાથે ૧૪૮, ૩૦૭ સાથે ૧૪૮ હેઠળના ગુનાઓ માટે દોષિત ઠેરવીને તેમને આજીવન કારાવાસની સજા ફટકારી હતી. દોષારોપણ અને સજાની વિગત નીચે મુજબ છે.

૨. ૨ આ તમામ આરોપીઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સાથે કલમ ૧૪૮ વાંચી તેના અંતર્ગતના ગુનામાં આજીવન કારાવાસની સજા ફરમાવવામાં આવી હતી અને દરેકને રૂપિયા ૨૦,૦૦૦/- નો દંડ ચૂકવવાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો; દંડ ભરવામાં નિષ્ફળ જાય તો વધારાના છ મહિનાના સાદા કારાવાસની સજા ભોગવવાની રહેશે. આરોપીઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ

૧૪૮ હેઠળના ગુનામાં ત્રણ વર્ષના કઠોર કારાવાસની સજા ફરમાવવામાં આવી હતી અને દરેકને રૂપિયા ૫૦૦૦/- નો દંડ ચૂકવવાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો અને દંડ ભરવામાં નિષ્ફળ જાય તો છ મહિનાના સાદા કારાવાસની સજા ભોગવવાની રહેશે. તમામ આરોપીઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૭ સાથે કલમ ૧૪૮ વાંચી તેના અંતર્ગતના ગુનામાં દસ વર્ષના કઠોર કારાવાસની સજા ફરમાવવામાં આવી હતી અને દરેકને રૂપિયા ૧૦,૦૦૦/- નો દંડ ચૂકવવાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો; દંડ ભરવામાં નિષ્ફળ જાય તો છ મહિનાના સાદા કારાવાસની સજા ભોગવવાની રહેશે.

૨. ૩ આઈ.પી.સી.ની કલમો ૩૭૯ અને ૪૦૪ હેઠળ અશોક કુમાર સિંહ ચંદેલ (એપ) ને નીચલી અદાલત દ્વારા અપાયેલ નિર્દોષ છૂટકારો યથાવત્ રાખવામાં આવ્યો હતો. વધુમાં, ૧ ઉપર સેશન્સ જજ, હમીરપુરની અદાલત; એસટી નં. ૧૪૫/૨૦૦૦, ૧૪૬/૨૦૦૦ અને ૧૪૭/૨૦૦૦, તા. ૧૫.૦૭.૨૦૦૨.

૨ સરકારી અપીલ ક્રમાંક ૫૧૨૩/૨૦૦૨ અને ફોજદારી પુનરીક્ષણ ક્રમાંક ૧૫૪૮/૨૦૦૨માં તા. ૧૯.૦૪.૨૦૧૯.

આગળથી જેને ‘આઈ.પી.સી.’ તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે.

આર્મ્સ અધિનિયમ, ૧૯૫૯ ની કલમ ૨૫ હેઠળના ગુનામાં આરોપી સહાબ સિંહ (એટ) ના નિર્દોષ છૂટકારાની અને આર્મ્સ અધિનિયમની કલમ ૩૦ હેઠળના ગુનામાં આરોપી અશોક સિંહ ચંદેલ (એપ) ના નિર્દોષ છૂટકારાની પણ વડી અદાલતે કોઈ ફેરફાર વિના પુષ્ટિ કરી હતી. આ નિષ્કર્ષો સાથે, રાજ્યની

ફોજદારી અપીલ અને જાણકર્તા (પીડબ્લ્યુ-૧) ની ફોજદારી પુનરીક્ષણ અરજીને મુખ્યત્વે મંજૂર કરવામાં આવી હતી.

૩. વડી અદાલતના ચુકાદાને પડકારતા, વર્તમાન ફોજદારી અપીલો આરોપી રઘુવીર સિંહ (એ૧) દ્વારા સીઆરએલ. એ. નં. ૧૦૪૬- ૧૦૪૭/૨૦૧૯ માં, આશુતોષ સિંહ @ ડબ્લ્યુ (એ૨) દ્વારા સીઆરએલ. એ. નં. ૧૦૩૦- ૧૦૩૧/૨૦૧૯ માં, ઉત્તમ સિંહ (એ૩) અને પ્રદીપ સિંહ (એ૪) દ્વારા સીઆરએલ. એ. નં. ૧૨૬૯-૧૨૭૦/૨૦૧૯ માં, અશોક કુમાર સિંહ ચંદેલ (એ૫) દ્વારા સીઆરએલ. એ. નં. ૯૪૬- ૯૪૭/૨૦૧૯ માં, નસીમ (એ૬) દ્વારા સીઆરએલ. એ. નં. ૧૨૭૯-૧૨૮૦/૨૦૧૯ માં, સાહબ સિંહ (એ૮) દ્વારા સીઆરએલ. એ. નં. ૧૯૮૦- ૧૯૮૧/૨૦૧૯ માં, અને ભાન સિંહ (એ૧૦) દ્વારા સીઆરએલ. એ. નં. ૧૮૦૪-૧૮૦૫/૨૦૧૯ માં દાખલ કરવામાં આવી છે.

ઘટના:

૪. પ્રથમ માહિતી અહેવાલ પ માં જેમ ફરિયાદ પક્ષનો કેસ પ્રતિપાદિત થાય છે તે મુજબ, યુ.પી.ના હમીરપુરમાં બે જૂથો વચ્ચે લાંબા સમયથી ગૂટબંધીજન્ય વિવાદ ચાલતો હતો. અશોક ચંદેલ (એ૫) દ્વારા પ્રતિનિધિત્વ પામતું જૂથ અને શુક્લા પરિવાર દ્વારા પ્રતિનિધિત્વ પામતું જૂથ લાંબા સમયથી પરસ્પર વૈરભાવ રાખતા હતા. એફ.આઈ.આર. ૨૬.૦૧.૧૯૯૭ના રોજ રાત્રે ૦૯.૧૦ વાગ્યે કરબા, હમીરપુરના મોહલા સુભાષ બજાર ખાતે બનેલી ઘટનાને લગતી છે, જેમાં તાત્કાલિક અનુક્રમે બનેલી બે ઘટનાઓનો ઉલ્લેખ છે. પ્રથમ ઘટના આરોપી

ક્રમાંક ૬ ની માલિકીની બંદૂકની દુકાન, જેને ‘નસીમની બંદૂકની દુકાન’ તરીકે ઓળખવામાં આવી છે, તેના સામે બની હતી અને બીજી ઘટના નસીમની બંદૂકની દુકાનથી અંદાજે ૫૦-૭૫ મીટર દૂર આવેલા પરમા પંડિતના નિવાસસ્થાન નજીક બની હતી. આ બે ઘટનાઓ નીચે મુજબ છે.

૫. ૧ ઘટનાનો પ્રથમ ભાગ: ૨૬.૦૧.૧૯૯૭ના રોજ, રાજીવ શુક્લા (પીડબ્લ્યુ-

૧) પોતાના નોકર લક્ષ્મ સાથે ૨૬.૦૧.૧૯૯૭ની સાંજે અંદાજે ૦૭.૩૦ વાગ્યે કેટલીક વસ્તુઓ ખરીદવા માટે તે હમીરપુરના કર્બા સ્થિત મહોદ્ધા સુભાષ બજારના બજારમાં ગયો હતો. તેઓ બજારથી પરત ફરી રહ્યા હતા ત્યારે તેમણે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ના મોટા ભાઈ રાકેશ કુમાર શુક્લા, તેના બે પુત્રો ગુક્ટા અને ચંદન, શ્રી કાંત પાંડે, વિપુલ (પી.ડબ્લ્યુ.-૧નો પુત્ર) અને વેદ પ્રકાશને એક વાહનમાં પોતાના ઘરે પરત ફરતા જોયા, જેને સર્વત્ર ‘જોંગા’ તરીકે ઉલ્લેખિત કરવામાં આવ્યું છે.

૫. ૨ જોંગાને જોઈને, પી.ડબ્લ્યુ.-૧ અને લક્ષ્મ જોંગામાં રહેલા રાકેશ કુમાર શુક્લા તથા અન્ય લોકો સાથે વાત કરવા માટે અટક્યા. કારણ કે જોંગા પાર્ક કરવામાં આવ્યો હતો જ જેને આગળથી ‘આર્મ્સ એક્ટ’ તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે.

અગાઉથી આને ‘એફ.આઈ.આર.’ તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવશે.

રસ્તાની વચ્ચે, નસીમની (એફ) ગન દુકાનની સામે પૂર્વ દિશા તરફ મોખું રાખીને, છ આરોપીઓ, એટલે કે અશોક કુમાર ચંદેલ (એપ), નસીમ (એફ),

શ્યામ સિંહ (એ૭), સહાબ સિંહ (એ૮), ઝંડુ (એ૯) અને રુક્કુ (એપનો ડ્રાઈવર) નસીમની ગન દુકાનમાંથી બહાર આવ્યા, અને બધા રાઈફલ તથા બંદૂકોથી સજ્જ હતા અને અચાનક જોંગા પર અંધાધૂંધ ગોળીબાર શરૂ કર્યો.

૫. ૩ એફ.આઈ.આર.માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે બજાર તરફથી ગોળીબારનો અવાજ સાંભળ્યા પછી તરત જ રઘુવીર સિંહ, દારૂના ઠેકેદાર (એ૧), તેનો પુત્ર આશુતોષ ઉર્ફે ડબ્બુ સિંહ (એ૨), પ્રદીપ સિંહ (એ૪), ઉત્તમ સિંહ (એ૩) અને ભાન સિંહ (એ૧૦) બીજા વાહનમાં ઘટનાસ્થળે આવ્યા અને જોંગા પર ગોળીબાર શરૂ કર્યો. આ ગોળીબારને કારણે જોંગાની પાછળની બાજુએ બેઠેલા શ્રી કાંત (હવે મૃતક) અને વેદ પ્રકાશ (હવે મૃતક) ને ગોળીની ઈજાઓ પહોંચી. રાકેશ કુમાર શુક્લા (હવે મૃતક), ગુહા (હવે મૃતક), ચંદન અને વિપુલને પણ ગોળીની ઈજાઓ પહોંચી. ગોળીબારના કારણે ભયનો માહોલ ફેલાઈ ગયો અને બજાર બંધ થઈ ગયું.

૬. ઘટનાનો બીજો ભાગ : ઘટના વિષે માહિતી મળતાં જ, પી.ડબલ્યુ.-૧ના મોટા ભાઈ રાજેશ કુમાર શુક્લા, રવિ કાંત પાંડે (પી.ડબલ્યુ.-૨), ભગવતી શરણ નાયક, શ્રી પ્રકાશ નાયક, અનિલ તથા અન્ય ઘણા લોકો ઘટનાસ્થળે પહોંચ્યા. ચંદન અને વિપુલ નામના બાળકોને સાધારણ ઈજાઓ થયેલી હોવાથી, તેમને તરત જ જોંગામાંથી બહાર કાઢી વિસ્તારના કેટલાક લોકોની મદદથી ઘરે મોકલી દેવામાં આવ્યા.

૬. ૨ રાજેશ શુક્લાએ નસીમની ગન દુકાનની આગળથી જોંગાને પાછળ ફેરવી અને તેને સુભાષ બજાર રોડની પશ્ચિમ બાજુ આવેલ હોસ્પિટલ તરફ હંકાવવી શરૂ

કરી. જોકે, તેઓ પરમા પંડિતના મકાન પાસે પહોંચ્યા, જે નસીમની ગન દુકાનથી માત્ર ૫૦-૭૫ મીટર જેટલા અંતરે છે, ત્યાં સુધીમાં આરોપીઓ અગાઉથી જ સ્થળે પહોંચી ગયા હતા. તે સમયે, અશોક ચંદેલ (એપ) એ ઉશ્કેરણા આપી કે “શુક્લા પરિવારનો કોઈપણ વ્યક્તિ જીવતો છટકી જવો ન જોઈએ”, અને તે સાંભળતાં જ તમામ આરોપીઓએ ફરીથી અંધાધૂંધ ગોળીબાર શરૂ કર્યો. આ સમયે, રાજેશ શુક્લા પોતાની રાઈફલ સાથે આરોપી વ્યક્તિઓ પર નિશાન સાધી સામો ગોળીબાર કરવા માટે જોંગામાંથી નીચે ઉતર્યા. જોકે, સામસામેના ગોળીબારમાં રાજેશ શુક્લાને જીવલેણ ઈજાઓ પહોંચી અને તેઓ સ્થળ પર જ ઢળી પડ્યા. પી.ડબલ્યુ.-૧, જે જોંગાની ડ્રાઈવર બાજુએ (જમણી બાજુએ) ઉભા હતા, તેમને પણ પગમાં ગોળીની ઈજા પહોંચી. પી.ડબલ્યુ.-૨ ની સ્થિતિ પણ એવી જ હતી, જેમને પણ પગમાં ગોળીની ઈજા પહોંચી હતી. પી.ડબલ્યુ.-૧ અને તેમના સાથીઓએ પોતાને બચાવવા માટે આડશ લીધી ત્યારે, પી.ડબલ્યુ.-૧ એ જોયું કે હુમલાખોરોએ ગોળીની ઈજાના કારણે પડી ગયેલા રાજેશ કુમાર શુક્લા (હવે મૃતક) પાસેથી રાઈફલ છીનવી લીધી અને પોતાના વાહનોમાં ‘ચૌરાહા’ તરફ ગુનાના સ્થળેથી ભાગી ગયા.

૬. ૩ ગુણ્ડા અને રાકેશ કુમાર શુક્લાની જેમ રાજેશ કુમાર શુક્લા પણ ગોળીની ઈજાઓને કારણે મૃત્યુ પામ્યો હોવાનું જોઈને, શ્રીકાંત પાંડે અને વેદ પ્રકાશને બચાવવાની આશાથી, પી.ડબલ્યુ.-૧ એ તેમને જોંગામાં બેસાડ્યા અને હોસ્પિટલે લઈ ગયો.

હોસ્પિટલ ખાતે:

૭. ૧ પી ડબ્લ્યુ-૧ સાંજે અંદાજે ૦૭.૫૦ વાગ્યે હોસ્પિટલ પર પહોંચ્યો, અને તેની તરત જ ડૉ. એન.કે. ગુપ્તા, પી ડબ્લ્યુ-૮ દ્વારા તપાસ કરવામાં આવી, જેઓએ ઈજા અહેવાલ- આંક કા-૧૩ આપ્યો, જેમાં તેની ડાબી જાંઘના (પાછળના ભાગ પર) આગ્રેયાસ્ત્રથી થયેલી ઈજાઓ નોંધાયેલ છે. ડૉ. એસ.આર. ગુપ્તા, પી ડબ્લ્યુ-૭, જે તે દિવસે ફરજ પર રહેલા રેડિયોલોજિસ્ટ હતા, તેમણે તેનો એક્સ-રે- આંક કા-૪૪-૪૬ કરાવ્યો.

૭. ૨ જ્યારે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ નો ઉપચાર ચાલી રહ્યો હતો, ત્યારે ડૉ. પી.એન. પાયા, પી.ડબ્લ્યુ.-૫ એ મૃતક રાખેશ કુમાર શુક્લા, રાજેશ કુમાર શુક્લા અને શ્રી કાંત પાંડેના મૃતદેહોની તપાસ કરી અને તેમને મૃત જાહેર કર્યા. ડૉ. આર.એસ. ગુપ્તા, પી.ડબ્લ્યુ.-૬ એ ગુહા અને વેદ પ્રકાશની તપાસ કરી અને તેમને મૃત જાહેર કર્યા. એક શ્રી હરદયાલને પણ ગોળીબારમાં ઈજા થઈ હતી, જેમની તપાસ પી.ડબ્લ્યુ.-૮ ડૉ. એન.કે. ગુપ્તાએ કરી હતી. તેમનો ઈજા અહેવાલ, આંક કા-૧૪, રાત્રે ૮.૪૫ વાગ્યે તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો. પી.ડબ્લ્યુ.-૮ એ પી.ડબ્લ્યુ.-૨ ની પણ રાત્રે ૧૦ વાગ્યે તપાસ કરી અને ઈજા અહેવાલ આપ્યો, જેને આંક કા-૧૫ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવ્યો. વિપુલ અને ચંદનની પણ રાત્રે ૧૦.૩૦ વાગ્યે તપાસ કરવામાં આવી હતી, અને તેમના ઈજા અહેવાલોને અનુક્રમે આંક કા- ૧૬ અને કા- ૧૭ તરીકે ચિહ્નિત કરી પુરાવા તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા.

એફ.આઈ.આર.ની નોંધણી:

૮. ૧ તાત્કાલિક વૈદકીય સારવાર મેળવ્યા પછી, પી.ડબ્લ્યુ.-૧નું નિવેદન (‘ તેહરીર ’) સરસ્વતી શરણ દ્વારા હોસ્પિટલમાં નોંધવામાં આવ્યું, જેઓ લેખક તરીકે પી.ડબ્લ્યુ.-૩ તરીકે તપાસવામાં આવ્યા હતા. તેહરીર પૂર્ણ થયા બાદ, આશરે રાત્રે ૦૯.૧૦ વાગ્યે, પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ઘટનાની જાણ કરવા અને એફ.આઈ.આર. નોંધાવવા માટે પોલીસ સ્ટેશન ગયા હતા. પોલીસ સ્ટેશન ખાતે, કોન્સ્ટેબલ મહેશ સિંહ, જેઓ પી.ડબ્લ્યુ.-૯ તરીકે તપાસવામાં આવ્યા હતા, તેમણે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૧૪૭, ૧૪૮, ૧૪૯, ૩૦૭, ૩૦૨, ૩૪ અને ૩૯૫ હેઠળ તેહરીરમાંથી મુદ્દા નકલ કરીને પોતાના હસ્તાક્ષરમાં એફ.આઈ.આર.૬, આંક કા-૨૦, તૈયાર કરી હતી.

૮. ૨ એફ.આઈ.આર.માં, પી.ડબ્લ્યુ.-૧ એ બે ઘટનાઓ અંગે ઉલ્લેખ કર્યો હતો, પ્રથમ નસીમની બંદૂકની દુકાનની સામે અને બીજી પરમા પંડિતના ઘરની નજીક, અને દસ આરોપીઓ તથા બે અજાણ્યા વ્યક્તિઓના નામ દર્શાવ્યા હતા. હુમલા પાછળનું કારણ અશોક કુમાર ચંદેલ અને શુક્લા પરિવાર વચ્ચેની રાજકીય વૈરતા હોવાનું જણાવાયું હતું. આ સંદર્ભમાં, જાણકારે શ્યામ સિંહ (એ૭) સંકળાયેલા એક ફોજદારી કેસનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. તે કેસમાં, રાકેશ કુમાર ૬ એફ.આઈ.આર. ક્રમાંક ૩૩/૧૯૯૭.

શુક્લા અને રમા કાંત પાંડે (શ્રી કાંત પાંડેના ભાઈ) એ શ્યામ સિંહ (એ૭) સામે ફરિયાદ પક્ષને સહાય કરી હતી. તેણે વિધાનસભાની ચૂંટણીઓનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો હતો, જેમાં શુક્લા પરિવારે શ્યામ સિંહ (એ૭) અને અશોક કુમાર ચંદેલ (એ૫)નો વિરોધ કર્યો હતો, જેના પરિણામે રાજકીય પ્રતિસ્પર્ધા ઊભી થઈ હતી.

૮. ૩ ત્યારબાદ તપાસ અધિકારી લાલમન વર્મા, પી.ડબ્લ્યુ.-૧૨ દ્વારા એફ.આઈ.આર.ની નકલ સામાન્ય રોજનામચામાં દાખલ કરવામાં આવી. એફ.આઈ.આર.ની નકલ કર્યા પછી, પી.ડબ્લ્યુ.-૧૨ તપાસની આગળની કાર્યવાહી માટે ઘટના સ્થળે ગયા.

૯. આ તબક્કે એ ઉલ્લેખ કરવો મહત્વપૂર્ણ છે કે બીજા ૪ દિવસે, એટલે કે ૨૭.૦૧.૧૯૯૭ના રોજ, સાંજે ૭.૫૦ વાગ્યે વધુ બે એફ.આઈ.આર.૭, અનુક્રમે સાહબ સિંહ અને અશોક કુમાર ચંદેલ વિરુદ્ધ શસ્ત્ર અધિનિયમ, ૧૯૫૯ ની કલમો ૨૫ અને ૩૦ હેઠળ નોંધવામાં આવી હતી.

તપાસ:

૧૦. એફ.આઈ.આર. નોંધાવ્યા પછી, પી.ડબ્લ્યુ.-૧ હોસ્પિટલ પરત ગયો, જ્યાં મૃતકનું પંચાયતનામું કરવામાં આવી રહ્યું હતું. ત્યારબાદ, પી.ડબ્લ્યુ.-૧ જોંગામાં ઘટનાસ્થળે ગયો, જે લક્ષ્મણ ચલાવી રહ્યો હતો, જ્યાં તેની મુલાકાત તપાસ અધિકારી, પી.ડબ્લ્યુ.-૧૨ સાથે થઈ. તપાસ અધિકારીએ, સ્વતંત્ર સાક્ષીની હાજરીમાં પી.ડબ્લ્યુ.-૧નું નિવેદન નોંધ્યું અને સ્થળનો નકશો પણ તૈયાર કર્યો-આંક કા-૨૫. નસીમની ગળ દુકાન પાસે રસ્તા પર લોહીનો ખાબોચિયો જોવા મળતાં, પી.ડબ્લ્યુ.-૧૨એ લોહીલુહાણ માટી અને ઘાસના નમૂનાઓ એકત્ર કર્યા- આંક કા-૨૬. તપાસ અધિકારીએ પરમા પંડિતના મકાનની સામે ૧૨ ખાલી કારતૂસો (૬ બોર અને ૬ પિત્તળના)- આંક કા-૨૭ પણ જપ્ત કર્યા. ભારતીય રેલવે બોર્ડ, નવી દિલ્હી દ્વારા જારી કરાયેલ અવધિ પૂર્ણ થયેલું માનર્થ કાર્ડ (રેલવે પ્રવાસ કાર્ડ)-આંક કા-૨૮ પણ નસીમની ગળ

દુકાનની સામેમાંથી તેણે કબજે કર્યું, તે કાર્ડ પર અશોક કુમાર ચંદેલનું નામ હતું. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ જે જોંગામાં ઘટનાસ્થળે ગયો હતો તે જોંગા પણ જમ કરવામાં આવ્યો, સાથે ફુટરસ્ટનો લોહી લાગેલો એક ટુકડો, જોંગાના આગળના કાચના તૂટેલા ટુકડાનો એક નમૂનો અને સ્થળ પર પડેલા કાચના કેટલાક ટુકડાઓ પણ કબજે કરવામાં આવ્યા, જેને બાદમાં સર્વેને -આંક કા- ૨૯ તરીકે નિશાનિત કરવામાં આવ્યા.

૧૧. ઘટના સ્થળે તપાસ કર્યા પછી, પી.ડબ્લ્યુ.-૧૨ હોસ્પિટલમાં ગયો, જ્યાં સબ-ઇન્સ્પેક્ટર આર.એન. સિંહ પાલ અને એએસઆઈ ૭ એફ.આઈ.આર. નં. ૩૪/૧૯૯૭ અને એફ.આઈ.આર. નં. ૩૫/૧૯૯૭.

૮ પંચનામાનો વડી અદાલત તેમજ નીચલી અદાલતના ચુકાદામાં ‘ પંચાયતનામા’ તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. હાલની અપીલો માટે, અમે ‘પંચનામા’ શબ્દનો ઉપયોગ કરીશું.

હરીશ્ચંદ્ર સિંહ હાજર હતા અને મૃતદેહોના પંચનામાઓ તૈયાર કરી રહ્યા હતા. તમામ મૃતદેહોને અલગ અલગ રીતે સીલ કરવામાં આવ્યા અને શવપરીક્ષણ માટે મોકલવામાં આવ્યા. રાકેશ શુક્લા, રાજેશ શુક્લા અને શ્રી કાન્ત પાંડેના મૃતદેહોનું શવપરીક્ષણ બીજા દિવસે એટલે કે ૨૭.૦૧.૧૯૯૭ના રોજ સવારે ૧૦ વાગ્યાથી બપોરે ૧૨.૩૦ વાગ્યા સુધી પી.ડબ્લ્યુ.-૫૧૦ દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું. તેવી જ રીતે, ગુહા અને વેદ પ્રકાશનું શવપરીક્ષણ પણ ૨૭.૦૧.૧૯૯૭ના રોજ બપોરે ૨ વાગ્યાથી ૨.૩૦ વાગ્યા સુધી પી.ડબ્લ્યુ.-૬૧૧ દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું.

ધરપકડો:

૧૨. આગામી દિવસે, એટલે કે ૨૭.૦૧.૧૯૯૭ના રોજ, તપાસ અધિકારીને જાણ થતાં કે કેટલાક આરોપીઓ નસીમના મકાનમાં છે, તે લક્ષ્મીબાઈ તિરાહ તરફ ગયા. સ્થળે પહોંચતા પોલીસ દળે નસીમ (એક), શ્યામ સિંહ (એક), સાહબ સિંહ (એક) અને ભાન સિંહ (એક)ને નસીમના મકાનના પાછળના બારણા મારફતે, જે બેટવા નદી તરફ જતું હતું, ભાગવાનો પ્રયાસ કરતા જોયા. તેઓની ધરપકડ કરવામાં આવી અને સાહબ સિંહ (એક)ના કબજામાંથી લીલા પટ્ટામાં બાંધેલી ૧૦ પિત્તળની ગોળીઓ સાથે એક રાઈફલ કબજે કરવામાં આવી. રાઈફલ વિશે પૂછપરછ કરતાં સાહબ સિંહ જણાવ્યું કે તે રાઈફલ અશોક કુમાર ચંદેલની માલિકીની છે. કબજે કરાયેલ રાઈફલ અને ગોળીઓને આંક કા-૨૪ તરીકે નિશાનિત કરવામાં આવ્યા અને એફએસએલ અહેવાલ માટે મોકલવામાં આવ્યા. જમી પંચનામાની એક નકલ સાહબ સિંહને આપવામાં આવી. જમી પંચનામાના આધારે, આરોપી સાહબ સિંહ (એક) અને અશોક કુમાર ચંદેલ (એક) સામે શસ્ત્ર અધિનિયમની કલમો ૨૫ અને ૩૦ હેઠળ ગુનાઓ નોંધવામાં આવ્યા.

૧૩. અન્ય બાકીના આરોપીઓની શોધખોળ કરવામાં આવી હતી, તેમ છતાં તેઓ મળી આવ્યા ન હોવાથી ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩૧૨ ની કલમો ૮૨ અને ૮૩ (ફરાર વ્યક્તિ અંગે જાહેરનામું) હેઠળનો અહેવાલ ૨૮.૦૧.૧૯૯૭ના રોજ અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. એ જ દિવસે, મોહલા વિવેક નગર ખાતે અશોક કુમાર ચંદેલના નિવાસસ્થાને રાજેશ કુમાર

શુક્લાની લૂંટાયેલી રાઈફલ હોવાની માહિતી મળતા, તેના ઘરમાં દરોડો પાડવામાં આવ્યો હતો અને દેશી બનાવટની પિસ્તોલ તથા એક પરવાનાધારિત ડબલ બેરલ બ્રીચ લોડિંગ (ડીબીબીએલ) બંદૂક કબજે કરવામાં આવી હતી.

૧૪. શ્રી આનંદ પુરવારના નિવાસસ્થાને લૂંટાયેલી રાઈફલો અંગે બીજી એક માહિતી મળી હતી. જોકે, ૮ રાકેશ શુક્લા (આંક કા-૩૦); રાજેશ શુક્લા (આંક કા-૩૭); શ્રી કાંત પાંડે (આંક કા ૪૩); ગુફુ (આંક કા-૪૮); વેદ પ્રકાશ (આંક કા-૫૩) સંબંધે કોઈ વાત પ્રાપ્ત થઈ નહોતી.

૧૦ રાકેશ શુક્લા (આંક કા-૩); રાજેશ શુક્લા (આંક કા-૪); શ્રી કાન્ત પાંડે (આંક કા-૫). ૧૧ ગુફુ (આંક કા-૬); વેદ પ્રકાશ (આંક કા-૭).

આ પછીથી જેને ‘સી.આર.પી.સી’ તરીકે ઓળખવામાં આવશે

દરોડા દરમિયાન હત્યાઓમાં વપરાયેલું કોઈ હથિયાર મળી આવ્યું નહોતું, સિવાય કે ૧૨ બોરની એક પરવાનાધારક ડીબીબીએલ બંદૂક, ચાર કારતૂસ અને ૮ કારતૂસ સાથેની એક પરવાનાધારક માઉઝર બંદૂક. આ વસ્તુઓ સ્વતંત્ર સાક્ષીઓની હાજરીમાં જપ્ત કરવામાં આવી હતી અને તેની નકલ આનંદ પુરવારને આપવામાં આવી હતી. આ હથિયારોને ન્યાયવિજ્ઞાનિક પરીક્ષણ માટે મોકલવામાં આવ્યા નહોતા.

૧૫. ૨૯.૦૧.૧૯૯૭ના રોજ, પંચનામાના સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા. ઘટના થયાના દિવસે હાજર રહેલા ભગવતી સરન નાયકનું કલમ ૧૬૧, સી.આર.પી.સી. હેઠળનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું, જોકે પીડિતો વિપુલ અને ચંદન ખૂબ નાનાં હોવાથી તેમના નિવેદનો નોંધવામાં આવી શક્યા

નહોતા. તપાસ અધિકારી (પીડબ્લ્યુ-૧૨) એ ૧૬.૦૨.૧૯૯૭ના રોજ હરદયાલનું નિવેદન પણ નોંધ્યું હતું.

૧૬. આરોપી રઘુવીર સિંહ (એ૧), ડબ્લ્યુ (એ૨), પ્રદીપ (એ૪) અને ઉત્તમ (એ૩) શહેરના જંગલ નજીક એક મારુતિ કારમાં હાજર હોવાની માહિતી પ્રાપ્ત થતાં, તેમનો પીછો કરીને તેમને ૦૧.૦૨.૧૯૯૭ના રોજ ધરપકડ કરવામાં આવી.

૧૭. અશોક કુમાર ચંદેલના કાનપુર સ્થિત નિવાસસ્થાને વધુ એક દરોડો પાડવામાં આવ્યો, તથાપિ કોઈ હથિયારો જમ થઈ શક્યા નહોતા. રઘુવીર (એ૧) અને ડબ્લ્યુ (એ૨) દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાયેલા હથિયારો અંગે માહિતી મળતાં, તેમના મોરાદાબાદ સ્થિત નિવાસસ્થાને દરોડો પાડવામાં આવ્યો, પરંતુ ત્યાંથી પણ કંઈ જમ થઈ શક્યું નહોતું. ત્યારબાદ, હથિયારોની જામિ માટે અદાલતના એક સાક્ષીને ફરીથી મોરાદાબાદ મોકલવામાં આવ્યો, પરંતુ કંઈ જમ થયું નહોતું.

૧૮. ૨૧.૦૨.૧૯૯૭ના રોજ, આરોપી ઝંડુ (એ૯)ની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળનું તેનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું. આરોપી રુક્મિણી ફરાર હોવાથી, તેની ધરપકડ હાલના કેસથી અલગ કરવામાં આવી હતી. અંતે, તેને નીચલી અદાલત ૧૩ દ્વારા ૧૨.૦૪.૨૦૦૭ના રોજ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અને આજીવન કારાવાસની સજા ફટકારવામાં આવી હતી. તેની દોષિત ઠરાવણી અને સજાની પુષ્ટિ વડી અદાલત ૧૪ દ્વારા ૨૪.૦૫.૨૦૧૯ના તારીખવાળા ચુકાદા દ્વારા

કરવામાં આવી હતી. તેણે અમારી સમક્ષ વિશેષ અનુમતિ અરજી દાખલ કરી નથી.

૧૯. તપાસ પૂર્ણ થતાં, ૨૨.૦૨.૧૯૯૭ના રોજ ૧૦ આરોપીઓ વિરુદ્ધ આરોપપત્ર, આંક કા-૫૮, દાખલ કરવામાં આવ્યું અને મામલો ન્યાયિક કાર્યવાહી માટે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો.

નીચલી અદાલતમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી:

૨૦. નીચલી અદાલતે આરોપી વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ કલમો ૧૪૭, ૧૪૮ અને ૩૦૨ સાથે વાંચવાની કલમ ૧૪૯, ૧૩ સેશન્સ ટ્રાયલ નંબર ૧૨૭/૨૦૦૩ હેઠળ ૨૫.૦૧.૨૦૦૨ ના રોજ આરોપ નક્કી કર્યા.

૧૪ ફોજદારી અપીલ નં. ૨૬૧૭/૨૦૧૭.

તમામ ૧૦ આરોપીઓ વિરુદ્ધ ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ તથા ક્રમશઃ સાહબ સિંહ અને અશોક કુમાર ચંદેલ વિરુદ્ધ શસ્ત્ર અધિનિયમની કલમ ૨૫ અને ૩૦ હેઠળ. નીચલી અદાલતે અશોક કુમાર ચંદેલ વિરુદ્ધ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૭૯ અને ૪૦૪ હેઠળ પણ આરોપ નક્કી કર્યા હતા. ફરિયાદ પક્ષે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ થી પી.ડબ્લ્યુ.-૧૪ એવા ચૌદ સાક્ષીઓની તપાસ કરી હતી, જ્યારે બચાવ પક્ષે ડી.ડબ્લ્યુ.-૧ થી ડી.ડબ્લ્યુ.-૩ એવા ત્રણ સાક્ષીઓની તપાસ કરી હતી. ઉપરાંત, સી.ડબ્લ્યુ.-૧ એવો એક અદાલતી સાક્ષી પણ હતો.

૨૧. ફરિયાદ પક્ષના નીચે મુજબના સાક્ષીઓ છે અને તેઓને કયા હેતુસર તપાસવામાં આવ્યા હતા તે અંગેનું સૂચન આપવામાં આવ્યું છે.

૨૨. બચાવ પક્ષના સાક્ષીઓ નીચે મુજબ છે.

૨૩. તમામ સાક્ષીઓમાંથી, ફરિયાદ પક્ષે પીડબ્લ્યુ-૧ અને પીડબ્લ્યુ-૨ ના પુરાવા પર મજબૂત આધાર રાખ્યો હતો, જેઓની ઇજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ તરીકે તપાસ કરવામાં આવી હતી.

૨૩. ૨ પી ડબલ્યુ-૧ એ પોતાની સાક્ષીમાં ઘટના સ્થળે બનેલી ઘટનાઓનું વિગતવાર વર્ણન આપ્યું હતું. તેણે પ્રથમ તેમજ બીજી ઘટના અંગે, જેમાં ઘટનાના સમયે મૃતકો તેમજ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ કઈ સ્થિતિમાં હતા તે સહિત, નિવેદન આપ્યું હતું. તેણે આરોપી વ્યક્તિઓ દ્વારા વપરાયેલા શસ્ત્રો, મૃતક વ્યક્તિઓને થયેલી ઇજાઓ અને જોંગા પર પડેલા ગોળીના નિશાનો અંગે પણ નિવેદન આપ્યું હતું. પી ડબલ્યુ-૧ એ ઘટનાઓ પછી બનેલી અનુવર્તી ઘટનાઓનું પણ વર્ણન કર્યું હતું, જેમાં એફ.આઈ.આર. નોંધાવવી, હોસ્પિટલમાં તબીબી સારવાર અને બનાવના સ્થળે તપાસ અધિકારી દ્વારા તેનું નિવેદન નોંધવું, તેનો સમાવેશ થાય છે.

૨૩. ૩ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલ અન્ય ચક્ષુસાક્ષી રવિ કાંત પાંડે, પી.ડબલ્યુ.-૨ છે. તેમણે બીજી ઘટનાના સમયે પોતાની હાજરી અને જોંગામાંથી બાળકોને બચાવવાના પોતાના સહભાગ વિશે સાક્ષ્ય આપ્યું. તેમણે ઘટના સમયે પોતાની સ્થિતિ અને પોતાને થયેલી ઇજાનું વિગતવાર વર્ણન આપ્યું. તેમણે તમામ આરોપીઓના નામ અને ગોળીબારનો ઉલ્લેખ કરતાં, જોંગામાં રહેલ મૃત્યુ પામેલા વ્યક્તિઓનો પણ વિગતવાર ઉલ્લેખ કર્યો, જેમાં તેમના ભાઈ શ્રી કાંત પાંડેનો સમાવેશ થાય છે. તેમણે આગળ હોસ્પિટલમાં થયેલા પોતાના

ઉપચાર અંગે તેમજ જેમના સાથે તેઓ ગયા હતા તે બાળકોના ઉપચાર અંગે પણ ઉદ્દેખ કર્યો.

૨૪. અન્ય સાક્ષીઓ ઉપરોક્ત કોષ્ટકમાં દર્શાવ્યા મુજબ પોલીસ અધિકારીઓ તથા મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિઓ તેમજ ઇજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓની સારવાર કરનાર તબીબો છે. બચાવ પક્ષના સાક્ષીઓની તપાસ માત્ર પી.ડબલ્યુ.-૧ અને પી.ડબલ્યુ.-૨ ના નિવેદનોનું ખંડન કરવા માટે જ કરવામાં આવી હતી.

નીચલી અદાલતનો ચુકાદો:

૨૫. તા. ૧૫.૦૭.૨૦૦૨ના તેના ચુકાદા દ્વારા, નીચલી અદાલતે તમામ આરોપીઓને નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો હતો. કારણ કે આ નિર્દોષ છૂટકારા વિરુદ્ધની અપીલમાં ઉલટફેરનો મામલો છે, તેથી નીચલી અદાલતના તર્ક અને નિષ્કર્ષોની અતિ સૂક્ષ્મ વિગતથી તપાસ કરવી અત્યંત જરૂરી છે. તેનું કારણ એ છે કે નિર્દોષ છૂટકારા વિરુદ્ધની અપીલમાં, અપીલ અદાલતે પોતાની અધિકારિતા માત્ર અત્યંત મહત્વપૂર્ણ અને બળવાન કારણોસર જ ઉપયોગમાં લેવી જોઈએ. વડી અદાલતને નિર્દોષ છૂટકારાના નિષ્કર્ષને રદ કરવા માટે શું મહત્વપૂર્ણ, બળવાન અને પૂરતા કારણો અસ્તિત્વમાં હતા કે નહીં તે નક્કી કરવા માટે, અમે પ્રથમ નીચલી અદાલતના ચુકાદાની વિગતવાર તપાસ કરીશું. નીચલી અદાલતનો નિર્ણય (એ) હેતુ, (બી) બનાવનું સ્થળ, (સી) પી.ડબલ્યુ.-૧ અને પી.ડબલ્યુ.-૨ના નિવેદનોમાં વિરોધાભાસ, (ડી) હથિયારોની જામી, (ઈ) અને એફ.એસ.એલ. અહેવાલ સંબંધિત ગેરકાયદેસરતા અંગેના તેના નિષ્કર્ષો પર આધારિત છે.

૨૬. ૧ હેતુ : નીચલી અદાલતે એવું નિશ્ચિત કર્યું કે આરોપીએ ગુનો આચરવા માટે કોઈ હેતુ હતો તે સ્થાપિત કરવામાં ફરિયાદ પક્ષ નિષ્ફળ ગયો. આ નિષ્કર્ષો ત્રણ આધાર પર આધારિત હતા:

૨૬. ૨ પ્રથમ, નીચલી અદાલતે ઠરાવ્યું કે ભૂતકાળના એક હત્યા કેસમાં શ્યામ સિંહ (એજ)ની કથિત સંડોવણીના આધાર પર, જેમાં મૃતક અને તેના સહયોગીઓએ ફરિયાદ પક્ષને મદદ કરી હતી, દર્શાવાયેલ પ્રેરક કારણ ‘ અપૂરતું ’ અને ‘ અતિદૂરાનુમાનિત ’ છે.

૨૬. ૩ બીજું, નીચલી અદાલતે ૧૯૯૬ની વિધાનસભા ચૂંટણીમાં અશોક કુમાર ચંદેલની ચૂંટણી સામે મૃતક પક્ષના કથિત વિરોધને પૂરતો વિશ્વસનીય ન ગણતા ફગાવી દીધો. નીચલી અદાલતે એ પણ ઠરાવ્યું કે પી.ડબલ્યુ.-૧ રાજકીય વૈરભાવને સ્પષ્ટ રીતે વ્યક્ત કરી શક્યો નહોતો.

૨૬. ૪ ત્રીજું, નસીમ દ્વારા સંચાલિત શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ — ઇસ્લામિયા ઇન્ટર કોલેજ, હમીરપુર — અને શુક્લા જૂથના સમર્થનવાળી સંસ્થાઓ — વિદ્યા મંદિર — ના સ્પર્ધાત્મક હિતોના આધારે ચંદેલ જૂથ અને શુક્લા જૂથ વચ્ચે કથિત વૈરભાવ હોવાનું જે કહેવાય છે, તે કોઈપણ પુરાવા પર આધારિત નથી.

૨૭. ઘટના સ્થળ : નીચલી અદાલતે નોંધ્યું હતું કે ઘટના બે ભાગોમાં બની હતી. જ્યાં સુધી પ્રથમ ભાગનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી તેણે એવો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો હતો કે “આ ઘટના સ્થળને બચાવ પક્ષ દ્વારા પડકારવામાં આવ્યું નથી અને સાક્ષીની જિરહ દરમિયાન નસીમે પોતે પૂછેલા પ્રશ્નોથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ઘટના બની હતી.” બીજી ઘટનાના સંદર્ભમાં, નીચલી અદાલતે ફરી એવો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો

હતો કે “તપાસ અધિકારીએ ઘટના સ્થળની તપાસ દરમિયાન લોહી મળ્યું હતું, પરંતુ તેણે અહીંથી લોહીથી રંજિત માટી એકત્રિત કરી નહોતી. આ તેની ભૂલ છે, પરંતુ તે ફરિયાદ પક્ષના કેસ વિરુદ્ધ કોઈ પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરતું નથી.”

૨૮. ફરિયાદ પક્ષનો આ દાવો કે સમગ્ર ઘટના પૂર્વનિયોજિત હતી, તે નીચલી અદાલતને પ્રભાવિત કરી શક્યો નહોતો, કારણ કે મૃતક પક્ષ તેમની બહેનના ઘરેથી તેમના નિવાસસ્થાને પહોંચવા માટે ત્રણ અલગ અલગ રસ્તાઓ હતા. આ દૃષ્ટિએ, નીચલી અદાલતે ઠરાવ્યું કે એક તરફ પી.ડબલ્યુ.-૧ અને લક્ષ્મણ તથા બીજી તરફ નસીમની બંદૂકની દુકાનની સામે, અર્થાત્ ઘટના સ્થળે, જોંગામાં રહેલા રાકેશ શુક્લા અને અન્ય લોકો વચ્ચે ભેટ થવાની કોઈ નિશ્ચિતતા નહોતી. નીચલી અદાલતે ઠરાવ્યું કે આવી ભેટ થવાની આરોપી પક્ષ દ્વારા ઘાત લગાવીને રાહ જોવાની અપેક્ષા રાખી શકાતી નહોતી.

૨૯. તેહરીરમાંથી નકલ કરાયેલ એફ.આઈ.આર.ની સામગ્રીમાં ભિન્નતાઓ : નીચલી અદાલતે તેહરીરનું પરીક્ષણ કર્યું અને તેની એફ.આઈ.આર. સાથે તુલના કરી. ‘૧૦-૧૫ મિનિટ’ની અંદર તેહરીર લખાઈ હોવાની અસંભવિતતા અંગે નિષ્કર્ષે પહોંચવા અને એફ.આઈ.આર. પૂર્વતારીખિત તથા ખંડિત છે તેવા નિષ્કર્ષે પહોંચવા માટે આ વિસંગતતાઓ દર્શાવવામાં આવી હતી. આ સંદર્ભમાં;

૧. નીચલી અદાલતે એફ.આઈ.આર. અંગે આ કારણસર શંકા વ્યક્ત કરી કે તેહરીરમાં આવેલા કેટલાક શબ્દો અને વાક્યખંડો એફ.આઈ.આર.માં જોવા મળતા નથી. આ કારણસર કે તેહરીરમાં આવેલ ‘ તથા ’ જેવા શબ્દને ‘ ઓર ’ થી બદલી દેવામાં આવ્યો હતો અને ‘ તથા મેરે પેર મે ગોલિયા લાગી ’ આ વાક્ય

એફ.આઈ.આર.માંથી કાઢી મૂકવામાં આવ્યું હતું, નીચલી અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે એફ.આઈ.આર. પૂર્વતારીખિત અને ખંડિત હતી. એ પણ નોંધવામાં આવ્યું હતું કે જ્યાં તેહરીરનો અંત પોલીસ સંરક્ષણ માટેની પ્રાર્થના સાથે થાય છે, ત્યાં એફ.આઈ.આર. તે જ બાબતે મૌન છે.

૨. પી.ડબલ્યુ.-૧નું તબીબી પરીક્ષણ જે સમયે કરવામાં આવ્યું હતું (રાત્રે ૮.૩૦ વાગ્યે), તે બાબતને ધ્યાનમાં રાખી, અને ત્યારબાદ તેહરીર લખાવવા માટે તેણે પી.ડબલ્યુ.-૩ને ઘટનાનું વર્ણન કર્યું હતું, તેના અનુસંધાને નીચલી અદાલતે એવું ઠરાવ્યું કે તેહરીર ૧૦-૧૫ મિનિટની અંદર તૈયાર થઈ શકી ન હોત. આ નિષ્કર્ષ નીચલી અદાલતે પી.ડબલ્યુ.-૧ના તેના તબીબી પરીક્ષણ તથા એફ.આઈ.આર. નોંધાવવાના સંદર્ભે આપેલા નિવેદનના આધારે કરેલી ગણતરી પર આધારિત હતો. વધુમાં, નીચલી અદાલતે એવું પણ માન્યું કે તેહરીર કોઈ ભૂલ વિના અતિ સચોટ રીતે લખાયેલ છે, જે ૩૦ મિનિટથી ઓછી અવધિમાં લખવું શક્ય નથી. આ કારણસર, નીચલી અદાલતે એવું નિષ્કર્ષ કાઢ્યું કે તેહરીર પોતે જ શંકાસ્પદ છે અને તેથી એફ.આઈ.આર. પણ શંકાસ્પદ છે.

૩૦. એફ.આઈ.આર. નોંધાવવાના સમય અંગેના વિરોધાભાસો: નીચલી અદાલત આ નિષ્કર્ષે આવી હતી કે એફ.આઈ.આર. નોંધાવવા બાબતે પી.ડબલ્યુ.-૧ ના નિવેદનોમાં અસંગતતાઓ છે. આ નિષ્કર્ષના પરિણામે એવો નિષ્કર્ષ કાઢવામાં આવ્યો હતો કે ફરિયાદ પક્ષે આ હકીકત વાજબી શંકાથી પર સાબિત કરી નથી. આ નિષ્કર્ષ નીચેના આધાર પર હતો:૧. જ્યાં એફ.આઈ.આર.માં ઘટના સાંજે ૭:૩૦ વાગ્યે બની હોવાનું જણાવાયું છે, ત્યાં

પોલીસ અધિક્ષક દ્વારા મોકલવામાં આવેલા ફેક્સમાં ઘટનાનો સમય સાંજે ૭.૪૫ વાગ્યે દર્શાવવામાં આવ્યો છે. આ વિરોધાભાસથી ફરિયાદ પક્ષની કથનકથામાં, ખાસ કરીને પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ના નિવેદનની સત્યતા અંગે, શંકા ઊભી થાય છે.

૨. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ના આ નિવેદનના આધારે કે તે બનાવના સ્થળેથી ઘટના પછી ૧૦- ૧૫ મિનિટે નીકળ્યો અને ૩-૪ મિનિટમાં હોસ્પિટલ પહોંચ્યો, ત્યારબાદ પી.ડબ્લ્યુ.-૮ દ્વારા રાત્રે ૮.૩૦ વાગ્યે તેની તપાસ કરવામાં આવી હતી, નીચલી અદાલતે એવું નિષ્કર્ષ કાઢ્યું કે ઘટના માત્ર રાત્રે ૮.૦૦ વાગ્યે જ બની હોઈ શકે અને ૭.૩૦ વાગ્યે નહીં. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ના નિવેદન પર અવિશ્વાસ કરવા માટે નીચલી અદાલતનું આ એક વધુ કારણ હતું.

૩૧. હમીરપુરના પોલીસ અધિક્ષક દ્વારા મોકલાયેલ ફેક્સ : નીચલી અદાલતે ઘટનાની બનેલી હકીકત અંગે ઉચ્ચ અધિકારીઓને જાણ કરવા માટે હમીરપુરના પોલીસ અધિક્ષકના કાર્યાલયમાંથી મોકલાયેલ ફેક્સ સંદેશ પર ભારે આધાર રાખ્યો હતો. આ ફેક્સ સંદેશ તપાસનો ભાગ ન હોવા છતાં, બચાવ પક્ષે ડી.ડબ્લ્યુ.-૩ દ્વારા તેને દાખલ કર્યો હતો. એફ.આઈ.આર.માં ઘટનાક્રમ અંગે આપેલ વર્ણન અને ફેક્સમાં વર્ણવાયેલ ઘટનાક્રમ વચ્ચે સ્પષ્ટ વિસંગતિ છે. ફેક્સ પર આધાર રાખીને અને ડી.ડબ્લ્યુ.-૩ના પુરાવાને સ્વીકારીને, નીચલી અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ કાઢ્યો હતો કે ફરિયાદ પક્ષ એફ.આઈ.આર.માં દર્શાવેલ સમય પર ઘટના બની હતી, હેતુ, આરોપી વ્યક્તિઓની હાજરી વગેરે બાબતો વાજબી શંકાથી પર સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું હતું. કારણ કે ફેક્સ

પી.ડબલ્યુ.-૧ના નિવેદનને વિરુદ્ધ જાય છે, તેથી તેનો સમગ્ર પુરાવો નામંજૂર થવો જોઈએ.

૩૨. નીચલી અદાલત દ્વારા ઇજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી પીડબલ્યુ-૧ ની સાક્ષી અંગે: નીચલી અદાલતે પીડબલ્યુ-૧ ના પ્રત્યક્ષદર્શી તરીકેના પુરાવાને નકારવા માટે જે કારણ દર્શાવ્યું છે તે તેના નિવેદનમાં આવેલી નીચેની અસંગતતાઓ અંગે થયેલા તેના નિષ્કર્ષો પર આધારિત છે:

૧. જોંગા પરના ગોળીનાં નિશાનના આધારે પી.ડબલ્યુ.-૧ના નિવેદનની સત્યતા : જોંગા પરના ગોળીનાં નિશાનોનો નોંધ લેતાં, નીચલી અદાલતે આ નિષ્કર્ષ પર આવી હતી કે અંધાધૂંધી ગોળીબાર થયો હતો એવી પી.ડબલ્યુ.-૧ની આવૃત્તિ અવિશ્વસનીય છે. નીચલી અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જોંગાના પાછળના ભાગે માત્ર એક જ ગોળીનું છિદ્ર હતું, જ્યારે જોંગાના અન્ય ભાગો અખંડિત હતા, ડ્રાઈવરની બાજુનો અંશતઃ તૂટેલો અરીસો સિવાય. આ આધાર પર, નીચલી અદાલતે આરોપી વ્યક્તિઓ દ્વારા જોંગા તરફ અંધાધૂંધી ગોળીબાર કરવામાં આવ્યો હતો એ વાતમાં વિશ્વાસ મૂક્યો નહોતો.

૨. પી.ડબલ્યુ.-૧ ના નિવેદનની સત્યતા, કારણ કે તે તેને થયેલી ઇજાઓ સાથે વિરોધાભાસ ધરાવે છે : પી.ડબલ્યુ.-૧ ના આ નિવેદનના આધારે કે તે જોંગાની નોન-ડ્રાઈવર બાજુ પર હતો, નીચલી અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે આ વર્ણન પર વિશ્વાસ કરી શકાય નહીં, કારણ કે તેને થયેલી ઇજાઓ તેના પોતાના વર્ણન સાથે મેળ ખાતી નથી; જો તે વાત સાચી હોત, તો તે ગોળીબારની સીધી

રેખામાં હોત અને તેના પગમાં માત્ર એક જ ગોળીની ઇજા સાથે બચી શક્યો ન હોત.

૩. મૃતક વ્યક્તિઓને થયેલી ઇજાઓના આધારે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ના નિવેદનની સત્યતા : નીચલી અદાલત એ એવા નિષ્કર્ષે આવી હતી કે રાખેશ કુમાર શુક્લાના શરીર પરની બંદૂકની ગોળીની ઇજાઓ પી.ડબ્લ્યુ.-

૧. તેવી જ રીતે, શ્રી કાંત, વેદ પ્રકાશ અને ગુહાને થયેલા ગોળીબારના ઘાઓની, પી.ડબ્લ્યુ.-૧ દ્વારા ઘટનાક્રમના વર્ણન સાથે તુલના કરીને તેની આવૃત્તિમાં અવિશ્વાસ વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો. વધુમાં, ઘટનાની પુષ્ટિ કરવા માટે કોઈ સ્વતંત્ર સાક્ષીઓ ન હોવાના તથ્યને ધ્યાનમાં રાખીને, નીચલી અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ કર્યો કે ફરિયાદ પક્ષ પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ની હાજરી અને પરિણામે ઘટના સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું.

૪. હોસ્પિટલમાં સારવાર સંબંધિત દસ્તાવેજી પુરાવાના આધારે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ના નિવેદનની સત્યતા : નીચલી અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે સારવારની અનુસંધાને કરવામાં આવેલી કોઈપણ ચુકવણી અંગે કોઈ નોંધ ઉપલબ્ધ ન હોવાથી તબીબી રજિસ્ટરમાં કરાયેલ નોંધો પાછળની તારીખે દાખલ કરવામાં આવી હતી. પી.ડબ્લ્યુ.-૮ દ્વારા તૈયાર કરાયેલ ઇજા અહેવાલમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ને ડાબા ઘૂંટણ પર ઇજાઓ હતી, જ્યારે જી.ડી. નોંધમાં તેની ડાબી પિંડળી પર પટ્ટી બાંધેલ હોવાનું નોંધાયું હતું. આ કારણે નીચલી અદાલતે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ને થયેલી ઇજાઓ બાબતે વિશ્વાસ રાખ્યો નહોતો. વધુમાં, પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ની તબીબી તપાસ બાબતે એવું નિરીક્ષણ

કરવામાં આવ્યું હતું કે બેડ હેડ ટિકિટ તેમજ તબીબી તપાસ અહેવાલમાં સમય, તારીખ, પિતૃનામ તેમજ ઇજાના સ્થળ સંબંધે કેટલીક અસંગતતાઓ હતી અને તેમાં ઉપરથી લખાણ તથા કાપછાંટ હતી. આ પરિબળોને કારણે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ની ઇજાઓ તેમજ તબીબી પુરાવા પર વિશ્વાસ કરવામાં આવ્યો નહોતો.

વિ. બીજી ઘટનાક્રમ દરમિયાન પી.ડબ્લ્યુ.-૧નું અસ્વાભાવિક વર્તન : નીચલી અદાલતે પણ બીજી ઘટના સમયે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ની હાજરીને એ આધાર પર અવિશ્વસનીય માનેલી કે તેનું વર્તન અસ્વાભાવિક હતું. આવા નિષ્કર્ષનું કારણ આ છે. નીચલી અદાલતનું માનવું હતું કે સ્વાભાવિક રીતે પી.ડબ્લ્યુ.-૧એ ઘટનાસ્થળે પહોંચતાં જ રાજેશ શુક્લા અને રવિ કાંત પાંડેને ઘટનાની માહિતી આપવી જોઈતી હતી. વધુમાં, નીચલી અદાલતે ઠરાવ્યું કે જો ગોળીબાર અંધાધૂંધ થયો હોય, તો કોણે કઈ બંદૂકનો ઉપયોગ કર્યો તે અંગેની સૂક્ષ્મ વિગતો સાથે તે ઘટનાનું વર્ણન કરી શક્યો ન હોત. આ સંદર્ભમાં, નીચલી અદાલતે એ પણ નોંધ્યું કે ઘટના સમયે બાળકો વિપુલ અને ચંદનને ઘરે કોણ લઈ ગયું હતું તે વ્યક્તિઓને પી.ડબ્લ્યુ.-૧ યાદ રાખી શક્યો નહોતો.

વિ. ઘટના સમયે વીજળીના જોડાણ અંગે પીડબ્લ્યુ-૧ ના નિવેદનની સત્યતા: હમીરપુરના વીજળી વિતરણ વિભાગના કાર્યકારી ઇજનેર ડીડબ્લ્યુ-૧ ના પુરાવા પર નીચલી અદાલતે વિશ્વાસ મૂક્યો કે સાંજે ૭.૫૦ વાગ્યાથી ૮.૪૫ વાગ્યા સુધી વીજ પુરવઠો નહોતો. આ દૃષ્ટિએ, નીચલી અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ કર્યો કે પીડબ્લ્યુ-૧ ઘટનાનો પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી હોઈ શકે નહીં, કારણ કે તે ન તો

આરોપીની ઓળખ કરી શક્યો હોત અને ન તો ઘટનાને સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શક્યો હોત.

૩૩. નીચલી અદાલત દ્વારા પ્રત્યક્ષદર્શી, પી.ડબલ્યુ.-૨ ની સાક્ષી અંગે: નીચલી અદાલતે પી.ડબલ્યુ.-૨ ના શરીર પર થયેલી ઈજા આગ્રેયાસ્ટ્રથી થયેલી નહોતી, એવા પોતાના નિષ્કર્ષના આધારે ઘટનાસ્થળના બીજા સ્થળે તેની હાજરી અવિશ્વસનીય ગણાવી હતી. નીચલી અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે આ સાક્ષી પર વિશ્વાસ કરી શકાય નહીં, કારણ કે બાળકો વિપુલ અને ચંદનને વાસ્તવમાં ઘરે કોણ લઈ ગયું હતું તે બાબતે તેના નિવેદનમાં વિરોધાભાસ છે. વધુમાં, નીચલી અદાલતે નિષ્કર્ષ આપ્યો હતો કે પી.ડબલ્યુ.-૨ નું વર્તન અને વ્યવહાર અસ્વાભાવિક છે, કારણ કે ગોળી વાગ્યાની ઈજાઓ મળ્યા પછી તે તરત જ હોસ્પિટલ ગયો નહોતો અને ઘટનામાં મૃત્યુ પામેલા પોતાના ભાઈની સાથે પણ ગયો નહોતો.

૩૪. શસ્ત્રોની પુનઃપ્રાપ્તિ:

૧. સાહેબ સિંહની ધરપકડ દરમિયાન તેની પાસેથી ૮ x ૬૦ બોરની રાઈફલની જમી થયાની ફરિયાદ પક્ષની વાર્તા પર નીચલી અદાલતે વિશ્વાસ મૂક્યો નહોતો, કારણ કે તે પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ દ્વારા મોકલાયેલા ફેક્સ સંદેશ સાથે વિરુદ્ધ હતી, જેમાં સાહેબ સિંહની પાસેથી ૦.૩૧૫ બોરની રાઈફલની જમી થયાનું ઉલ્લેખિત હતું. આ વિસંગતિના આધારે નીચલી અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે સાહેબ સિંહ પાસેથી થયેલી જમી ખોટી છે, કારણ કે બે અલગ-અલગ દસ્તાવેજોમાં બે અલગ-અલગ રાઈફલોનો ઉલ્લેખ થયેલો છે.

૨. નીચલી અદાલતે આ વાત અચરજજનક ગણાવી કે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી-૧૨ એ હત્યાના હથિયારોની શોધ માટે માત્ર અશોક કુમાર ચંદેલ અને રઘુવીરના મોરાદાબાદ સ્થિત મકાનની જ તલાશી લીધી હતી, અને અન્ય કોઈ આરોપીઓના મકાનોની તલાશી લેવામાં આવી નહોતી.

૩. મોરાદાબાદના મકાનમાંથી અદાલતી સાક્ષી (સીડબ્લ્યુ-૧) કોઈ હથિયાર જમ કરી શક્યા નહોતા, તે હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને, નીચલી અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે સમગ્ર તપાસ દુર્ભાવનાપૂર્ણ હતી અને તેનો ઉદ્દેશ અશોક કુમાર ચંદેલને આ કેસમાં સંડોવવાનો હતો.૪. સાહબ સિંહ પાસેથી હથિયાર અને બુલેટના કારતૂસોની જમીને નીચલી અદાલતે અવિશ્વસનીય ઠેરવી હતી, કારણ કે પીડબ્લ્યુ-૧૪ ઉપ પોલીસ અધિક્ષક, સીબીસીઆઈડીના નિવેદન મુજબ પીડબ્લ્યુ-૧૧ અને ૧૨એ તેમને જણાવ્યું હતું કે તેઓએ ૧૮ બુલેટો જમ કરી હતી, જ્યારે પીડબ્લ્યુ-૧૧ અને ૧૨ના પુરાવા મુજબ તેઓએ ૧૦ બુલેટો જમ કરી હતી; આ બંનેમાં વિરોધાભાસ છે.

૩૫. બેલિસ્ટિક અહેવાલ : નીચલી અદાલતે ઠરાવ્યું કે બેલિસ્ટિક અહેવાલ પુરાવામાં ગ્રાહ્ય નથી, કારણ કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૨૯૩ ની આવશ્યકતાઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું નહોતું.

૩૬. ઘટના સ્થળેથી અશોક ચંદેલનું રેલવે માનર્થ કાર્ડ મળવું : નીચલી અદાલત એ નિષ્કર્ષ પહોંચી હતી કે ઘટના સ્થળેથી મળેલ માનર્થ કાર્ડની અવધિ ઘણાં પહેલાં, ૧૨.૦૧.૧૯૯૪ના રોજ પૂર્ણ થઈ ગઈ હતી, જે ઘટના બન્યાના સમયથી ત્રણ વર્ષથી વધુ પૂર્વેની હતી. નીચલી અદાલતે આ પણ નોંધ્યું હતું કે ઉક્ત

માનર્થ કાર્ડ અન્ય પુરાવાના ભાગોની જેમ સીલબંધ તથા મુદ્રાંકિત ન હતું. જો કે નીચલી અદાલતે આ બાબતનો વિવાદ કર્યો ન હતો કે રેલવે માનર્થ કાર્ડ અશોક કુમાર ચંદેલનું હતું, તેમ છતાં તેણે ઘટના સ્થળેથી તેની મળત અંગે શંકા વ્યક્ત કરી હતી.

૩૭. ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષો અને તારણોને ધ્યાનમાં લેતા, નીચલી અદાલતે તમામ આરોપીઓને તમામ આરોપોમાંથી નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો.

૩૮. નીચલી અદાલતના ચુકાદાને પડકારીને, રાજ્યએ ફોજદારી અપીલ દાખલ કરી અને માહિતીદાતા (પીડબ્લ્યુ-૧) એ વડી અદાલત સમક્ષ ફોજદારી પુનરાવલોકન અરજી દાખલ કરી.

વડી અદાલતનો ચુકાદો:

૩૯. અમે નીચલી અદાલતે સ્વીકારેલા કારણો અને નિષ્કર્ષોનું વિગતવાર વર્ણન માત્ર એટલા માટે કર્યું છે કે નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને પલટાવતા સમયે વડી અદાલત પાસે નીચલી અદાલતના તર્કમાં હસ્તક્ષેપ કરવા પૂરતા અને દૃઢ કારણો હતા કે કેમ તે જોવામાં આવે. વડી અદાલતના ચુકાદાની કડક તપાસ આવશ્યક છે, કારણ કે નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશમાં માત્ર મહત્વપૂર્ણ અને પ્રબળ કારણોસર જ હસ્તક્ષેપ કરી શકાય છે. નીચલી અદાલતે અપનાવેલી એ જ રચનાને અનુસરીને, અમે નીચલી અદાલતના દરેક અને પ્રત્યેક નિષ્કર્ષ અંગે વડી અદાલતે સ્વીકારેલા કારણોનો વિચાર કરી તેમની તપાસ કરીશું.

૪૦. અગાઉ જણાવ્યા મુજબ, વડી અદાલતે અપીલમાં તમામ આરોપીઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૧૪૮, ૩૦૨ સહપઠિત ૧૪૮, ૩૦૭ સહપઠિત

૧૪૯ હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યા હતા અને આરોપી અશોક કુમાર ચંદેલને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૭૯ અને ૪૦૪ તેમજ શસ્ત્ર અધિનિયમની કલમ ૩૦ હેઠળ નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો હતો. સાહબ સિંહને પણ શસ્ત્ર અધિનિયમની કલમ ૨૫ હેઠળ નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવ્યો હતો. વડી અદાલતના તારણો નીચે મુજબ છે:

૪૧. હેતુ: વડી અદાલતે ઠરાવ્યું કે મૃતકો તથા તેમના માણસો વિરુદ્ધ ગુનાઓ આચરવા માટે ચંદેલ જૂથ પાસે હેતુ અસ્તિત્વમાં હતો એવો નિષ્કર્ષ કાઢવા પૂરતા પુરાવા ઉપલબ્ધ છે. વડી અદાલતે નોંધપાત્ર પુરાવાના આધાર પર નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે રાકેશ કુમાર શુક્લાએ, મૃતક શ્રી કાંત પાંડેના ભાઈ રમા કાંત પાંડે સાથે મળી, શ્યામ સિંહ (એ૭) વિરુદ્ધ દબાણ ઊભું કર્યું હતું, જે એક ફોજદારી કેસમાં સંકળાયેલ હતો. વધુમાં, નોંધમાં એવું પણ આવ્યું કે મૃતક પક્ષે વિધાનસભા ચૂંટણીમાં અશોક કુમાર ચંદેલનો વિરોધ કર્યો હતો. વડી અદાલતના મત મુજબ, આ બધી બાબતો એ સ્થાપિત કરે છે કે શ્યામ સિંહ અને અશોક કુમાર ચંદેલ શુક્લા પરિવાર સાથે વૈરભાવપૂર્ણ સંબંધોમાં હતા. સાહબ સિંહ અંગે એવું ઠરાવાયું કે તે અશોક કુમાર ચંદેલનો ખાનગી ગનર હતો અને તેથી તેના પાસે પણ એ જ હેતુ હતો. નસીમ (એ૬) બાબતે જ્યાં સુધી પ્રશ્ન છે, ચંદેલ જૂથે તેને સમર્થન આપ્યું હતું કારણ કે નસીમની શૈક્ષણિક સંસ્થા – ઈસ્લામિયા ઇન્ટર કોલેજ, શુક્લા પરિવારના સમર્થનવાળી વિદ્યામંદિર સાથે સ્પર્ધામાં હતી. ઉપર દર્શાવેલ આ તમામ પરિબલોને ધ્યાનમાં રાખીને, વડી અદાલતે નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે પૂરતો હેતુ હાજર હતો. તે જ સમયે, અશોક કુમાર ચંદેલે જે દલીલ કરી કે તેને ખોટી રીતે

ફસાવવામાં આવ્યો હતો અને આલોક પુરવાર ઉર્ફે ટીટુ, જે પેટ્રોલ પંપનો માલિક છે, તે હત્યાઓ માટે જવાબદાર હતો, તે દલીલ વડી અદાલતે કોઈ પુરાવો ન હોવાથી નામંજૂર કરી હતી.

જરૂર. સાક્ષીઓના પુરાવા અને દસ્તાવેજી પુરાવાના આધારે નીચલી અદાલતે પોતાના નિષ્કર્ષો કાઢવામાં અપનાવેલી પદ્ધતિ અંગે વડી અદાલતનું વિશ્લેષણ: હેતુ, એફ.આઈ.આર. નોંધાવવાના સમય અંગેનો વિરોધાભાસ, તેનું તહરીર સાથેનું અસંગતપણું, ફેક્સ સંદેશ પરનો આધાર, આગ્રેય હથિયારોની જમીનો વગેરે જેવા નિર્દિષ્ટ મુદ્દાઓ પર નીચલી અદાલતે આપેલા નિષ્કર્ષોને પલટાવ્યા ઉપરાંત, જેનો નીચે પુનર્વર્ણન કરવામાં આવે છે, વડી અદાલતે એક મૂળભૂત સમસ્યા નોંધેલી. આ સમસ્યા નીચલી અદાલતે અપનાવેલી પદ્ધતિ સાથે સંબંધિત હતી; વડી અદાલતના મત મુજબ, નીચલી અદાલતે કાઢેલા ઘણા નિષ્કર્ષો સાક્ષીઓના પુરાવાનું વિશ્લેષણ કરવામાં અથવા દસ્તાવેજી પુરાવામાંથી અનુમાન કાઢવામાં અતિ ટેકનિકલ અને અતિવિધિવાદી અભિગમ પર આધારિત હતા. વડી અદાલતના જણાવ્યા મુજબ, નીચલી અદાલતે અપનાવેલ આ ટેકનિકલ અભિગમના કારણે ન્યાયનો ગંભીર ભંગ થયો છે. નીચે મુજબ દરેક મુદ્દા સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે વડી અદાલતે આ બાબત સમજાવી છે.

જૃૃ. એફ.આઈ.આર. અને તેહરીરમાં વિસંગતિઓ: વડી અદાલતનું મંતવ્ય હતું કે તેહરીર અને એફ.આઈ.આર.નો અર્થઘટન કરવામાં નીચલી અદાલતે અપનાવેલો અભિગમ અતિ-તકનીકી હતો. વડી અદાલતે નોંધ્યું કે એફ.આઈ.આર.માં થયેલ ચૂક માટે ફરિયાદ પક્ષે આપેલ સમજૂતી સાચી હતી, કારણ કે તપાસ અધિકારી

એફ.આઈ.આર. તૈયાર કરનાર પી.ડબલ્યુ.-૯ પર અહેવાલની નકલ આપવા માટે દબાણ કરી રહ્યો હતો અને તેથી આવી ચૂક થઈ હોઈ શકે તેમ માનવું વાજબી છે.

ઉપરાંત, લાંબા અહેવાલ લખતી વખતે થોડાંક શબ્દો છૂટી જવાની શક્યતાને અવગણવી શક્ય નથી અને તેથી ભૂલોને સદ્ભાવપૂર્વકની માનવામાં આવી. એફ.આઈ.આર. અગાઉથી સમય દર્શાવી તૈયાર કરવામાં આવી હોવાનું આક્ષેપ નકારી કાઢતાં, વડી અદાલતે નોંધ્યું કે પી.ડબલ્યુ.-૧ ને હોસ્પિટલમાં રાત્રે ૮.૩૦ વાગ્યે સારવાર આપવામાં આવ્યા પછી, તે એફ.આઈ.આર. નોંધાવવા પોલીસ સ્ટેશન જઈ શકતો હતો અને તેની ઇજાઓના સ્વભાવને ધ્યાનમાં લેતાં તેમાં કંઈ અસ્વાભાવિક નથી. વડી અદાલતે ઘટના સ્થળનો નકશો તપાસ્યો, જેના મુજબ હોસ્પિટલ અને પોલીસ સ્ટેશન એકબીજાના નજીક આવેલા હતા. દસ્તાવેજી પુરાવાએ પી.ડબલ્યુ.-૧ ના આ નિવેદનને સમર્થન આપ્યું કે તે યોગ્ય સારવાર માટે ફરી હોસ્પિટલમાં પરત ગયો હતો અને બીજા દિવસે સવારે ૦૯.૦૦ વાગ્યે તેને રજા આપવામાં આવી હતી.

જજ. પી.ડબલ્યુ.-૧ અને પી.ડબલ્યુ.-૨ની સાક્ષીઓ: વડી અદાલતનું મત હતું કે પી.ડબલ્યુ.-૧ અને પી.ડબલ્યુ.-૨ના પુરાવાને ત્યજી દેવામાં નીચલી અદાલતે અપનાવેલો અભિગમ અતિ-તકનીકી હતો. શરૂઆતમાં જ, ઘટનાસ્થળ તેમજ ઘટનાની બનત અંગે નીચલી અદાલતે શંકા વ્યક્ત કરી નહોતી. પી.ડબલ્યુ.-૧ અને પી.ડબલ્યુ.-૨ ઇજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓ હોવા કારણે, તેમની સાક્ષીને નાની અસંગતતાઓના આધારે ત્યજી શકાય નહીં. વડી અદાલતે

નીચલી અદાલતે દર્શાવેલા દરેક વિરોધાભાસ અને અસંગતતાની તપાસ કરી અને નિષ્કર્ષ આપ્યો કે તે જ કલ્પિત આધાર પર આંકવામાં આવ્યું હતું. વડી અદાલતે ઠરાવ્યું કે, “ઉપરોક્ત વિશ્લેષણનું, જે નીચલી અદાલતે કર્યું છે, અવલોકન કરતાં એવું જણાય છે કે તે અતિશય સૂક્ષ્મતાથી અને મોટા પ્રમાણમાં અનુમાનના આધારે કરવામાં આવ્યું છે.” આ સંદર્ભમાં, વડી અદાલતે સર્વોચ્ચ અદાલતના સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિ. ગોકરણ અને અન્ય ૧૫ના કેસના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો. આ કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે વડી અદાલત દ્વારા અપાયેલા નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરતાં જણાવ્યું હતું કે – “ન્યાયની પ્રક્રિયાને પુનઃસ્થાપિત કરવા માટે નિર્દોષ છૂટકારામાં હસ્તક્ષેપ કરવો અદાલતનું કર્તવ્ય બની જાય છે. વડી અદાલતે સમગ્ર ફરિયાદ પક્ષના કેસ પ્રત્યે અતિ-તકનીકી અભિગમ અપનાવ્યો છે.”

૪૫. ઘટનાની ઘટના સમયે વીજ પુરવઠો ન હતો એવું હમીરપુર, ઇલેક્ટ્રિસિટી ડિસ્ટ્રિબ્યૂશન ડિવિઝનના એક્ઝિક્યુટિવ એન્જિનિયર ડી.ડબલ્યુ.-૧ની સાક્ષીના આધારે નીચલી અદાલતે આપેલી નોંધને પલટતા, વડી અદાલતે ઠરાવ્યું કે ડી.ડબલ્યુ.-૧ના પોતાનાં નિવેદન મુજબ પણ તેઓ નિશ્ચિત નહોતા કે સુભાષ માર્કેટને આપવામાં આવેલ વીજ જોડાણ કયા ફેઝ સાથે જોડાયેલ હતું. વધુમાં, વડી અદાલતને એવું લાગ્યું કે નીચલી અદાલતનો ચુકાદો અનુમાનો અને કલ્પનાઓ પર આધારિત છે, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે સીધા ઇજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ હાજર હતા.

૧૫ (૧૯૮૪) સપ્ એસ.સી.સી. ૪૮૨.

૪૬. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ અને પી.ડબ્લ્યુ.-૨ ના નિવેદનોમાં તેમની સ્થિતિ અને થયેલી ઇજાઓ અંગેના વિરોધાભાસોના પ્રશ્ન પર એવો નિર્ધાર કરવામાં આવ્યો હતો કે, નીચલી અદાલતે તેમની સાક્ષીને નકારી કાઢવામાં ભૂલ કરી હતી, કારણ કે અનિયંત્રિત ગોળીબારની પરિસ્થિતિમાં, કયો વ્યક્તિ ચોક્કસપણે કોના પર અને કઈ ચોક્કસ દિશામાંથી ગોળી ચલાવી રહ્યો હતો તે કોઈપણ સાક્ષી માટે ચાદ રાખવું અતિ મુશ્કેલ બની જાય છે. વધુમાં એવું પણ અવલોકિત કરવામાં આવ્યું હતું કે, ઇજાગ્રસ્ત સાક્ષી પાસેથી મૃતક તથા અન્ય ઇજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓને થયેલી દરેક એક ઇજા અંગે સ્પષ્ટપણે જુબાની આપવાની અપેક્ષા રાખવી અતિશય છે. વડી અદાલતે આગળ અવલોકન કર્યું હતું કે, નીચલી અદાલતે સમગ્ર ઘટનાને એકંદરે જોવાને બદલે ઇજાગ્રસ્ત તથા મૃતકને કઈ ખાસ ઇજા કઈ બેઠેલી સ્થિતિમાં પહોંચી હતી તે નિશ્ચિત કરવામાં વધુ ધ્યાન આપ્યું હતું. તકનીકી આધાર પર સાક્ષીની હાજરી અંગે શંકા વ્યક્ત કરતી નીચલી અદાલતની નોંધોને વડી અદાલતે સ્વીકારી નહોતી.

૪૭. ઘટના પછી તરત જ પી.ડબ્લ્યુ.-૨ ના વર્તન પર વિચાર કરતાં, વડી અદાલતે તેમાં કશું અસ્વાભાવિક જણાવ્યું નથી. પી.ડબ્લ્યુ.-૨ ને ઇજાગ્રસ્ત બાળકો વિપુલ અને ચંદનની સંભાળ રાખવા કહેવામાં આવ્યું હતું અને તેથી તે ઘરે ગયો હતો, અને આ સંપૂર્ણપણે સ્વાભાવિક છે.

૪૮. હથિયારોની પુનઃપ્રાપ્તિ: વડી અદાલતે નીચલી અદાલતના તારણોને (એ) પોલીસ અધિક્ષક દ્વારા મોકલાયેલ ફેક્સ સંદેશ, જેમાં સાહબ સિંહની ૦.૩૧૫ બોર રાઈફલ સાથે ધરપકડનો ઉલ્લેખ હતો, જ્યારે પુનઃપ્રાપ્તિ પંચનામામાં સાહબ

સિંહ પાસેથી ૮ x ૬૦ બોર રાઈફલ પુનઃપ્રાપ્ત થયાનો ઉલ્લેખ હતો, (બી) ધરપકડ અને પુનઃપ્રાપ્તિઓ દરમિયાન જાહેર સાક્ષીની તપાસ ન કરવી, (સી) આરોપીની ધરપકડ સમયે કરવામાં આવેલી તલાશી, તે સંબંધે નીચે દર્શાવેલ કારણોસર નકારી કાઢ્યા.

૪૯. વડી અદાલતે આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચી કે નીચલી અદાલતે ફેક્સ સંદેશાના આધારે સાહબ સિંહ પાસેથી કોઈ વસૂલાત કરવામાં આવી નહોતી એવો નિર્ણય આપતાં ભૂલ કરી હતી. વડી અદાલતે નોંધ્યું કે નીચલી અદાલતના નિષ્કર્ષો તર્કવિરુદ્ધ હતા, કારણ કે કોન્ટિનેન્ટલ પદ્ધતિમાં ૦.૩૧૫ બોરની રાઈફલના માપ મિલીમીટર (એમએમ) માં દર્શાવવામાં આવે છે, તે હકીકતમાં ૮ x ૬૦ બોરની રાઈફલ જ છે, જે બ્રિટિશ પદ્ધતિની નોંધણી છે. જોકે, વસૂલાતની કાયદેસરતા અંગે વડી અદાલતે ઠરાવ્યું કે જમીનું સ્વતંત્ર સાક્ષી દ્વારા સમર્થન થતું ન હતું અને તેથી તેણે સાહબ સિંહ (એ૮) તેમજ અશોક કુમાર ચંદેલ (એપ) ને શસ્ત્ર અધિનિયમની કલમો ૨૫ અને ૩૦ હેઠળ નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો.

૫૦. મનાર્થ કાર્ડની પુનઃપ્રાપ્તિ: અશોક કુમાર ચંદેલના મનાર્થ કાર્ડ (રેલવે મુસાફરી કાર્ડ) ની પુનઃપ્રાપ્તિ અંગે, ઘટના પહેલાં ઘણાં સમય અગાઉ તે કાર્ડની મુદત પૂરી થઈ ગઈ હતી, તેથી તેને અવગણવાનો નીચલી અદાલતનો નિર્ણય વડી અદાલતે આ કારણસર નામંજૂર કર્યો હતો કે, મુદત પૂરી થયાની તારીખ પછી પણ લોકો પાસે અથવા ઓળખપત્રો સાથે રાખતા હોય તે અસામાન્ય નથી. વડી અદાલતના મત અનુસાર, માત્ર એટલા કારણો કે કાર્ડની માન્યતા ઘટનાથી પહેલાં સમાપ્ત થઈ ગઈ હતી, કાર્ડની પુનઃપ્રાપ્તિ નકારી શકાય નહીં. વડી

અદાલતે વધુમાં નોંધ્યું હતું કે તપાસ અધિકારી પાસે અશોક કુમાર ચંદેલને ખોટી રીતે સંડોવવા માટે કંઈ પણ કારણ નહોતું.

૫૧. બેલિસ્ટિક અહેવાલ: બેલિસ્ટિક અહેવાલને સ્વીકારીને, વડી અદાલતે નોંધ્યું કે ઉક્ત પ્રયોગશાળાના ડિરેક્ટર/ ડેપ્યુટી ડિરેક્ટર/ આસિસ્ટન્ટ ડિરેક્ટર પૈકીના એક દ્વારા સીલ હેઠળ આ અહેવાલ મોકલવામાં આવ્યો હતો. આ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૨૩૯ હેઠળની કાનૂની આવશ્યકતાનું પાલન છે અને તેથી આ અહેવાલને ફગાવવામાં આવ્યો ન હતો અને તેને સ્વીકાર્ય માનવામાં આવ્યો હતો.

૫૨. તેના નિષ્કર્ષોના સમર્થનમાં, વડી અદાલતે આ સર્વોચ્ચ અદાલતના મસાલતી વિ. યુ.પી. રાજ્ય૧૬ ; પ્રવીણ કુમાર વિ. કર્ણાટક રાજ્ય૧૭ ; યુ.પી. રાજ્ય વિ. ગોકરન અને અન્ય૧૮ ; મેનોકા મલિક અને અન્ય વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય અને અન્ય૧૯ ના નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો હતો.

અપીલકર્તાઓ તરફથી રજૂઆતો:

૫૩. આ અપીલોની આ શ્રેણીમાં, અમે અપીલકર્તાઓ તરફથી શ્રી હરીન પી. રાવલ, શ્રી સિદ્ધાર્થ દવે, શ્રી જયંત મુથુરાજ, શ્રી રત્નાકર દાશ, શ્રી બસવા પ્રભુ પાટીલ, શ્રી વિશ્વજિત સિંહ, વરિષ્ઠ વકીલોને સાંભળ્યા, અને ત્યારબાદ સુશ્રી બાંસુરી સ્વરાજ, વકીલને પણ સાંભળ્યા. અમે સુશ્રી ઐશ્વર્યા ભાટી, વિદ્વાન અતિરિક્ત સોલિસિટર જનરલ અને ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય માટે શ્રી એ.કે. મિશ્રા, અતિરિક્ત એડવોકેટ જનરલ તેમજ માહિતીદાતા તરફથી સુશ્રી સોનિયા માથુર, વરિષ્ઠ વકીલને પણ સાંભળ્યા.

૫૪. પરિષ્ઠ વકીલોને શ્રી શિવ કુમાર પાંડે, અભય રાજ સિંહ ચંદેલ, ચંદ્રશેખર એ. ચકલાબ્બી, અવાનીશ કુમાર, અભિનવ ગર્ગ, ડી. ગિરીશ કુમાર, કુમાર વિનાયકમ ગુપ્તા, કાર્તિકેય કનૌજિયા, મેસર્સ ધર્મપ્રભાસ લો એસોસિએટ્સ, એ.ઓ.આર., શ્રી સંદીપ ઝા, અર્જુન ડી. સિંહ, આશિષ સિંહ, વકીલો, ધર્મેન્દ્ર કુમાર સિન્હા, એ.ઓ.આર., ઉદય પ્રકાશ ચાદવ, સિમરજીત સિંહ સલૂજા, સુશ્રી પ્રેરણા ધલ, સુશ્રી નૂર રામપાલ, સુશ્રી આસ્થા મહેતા, સુશ્રી ઇશિતા સિન્હા, શ્રી રોહિત પાંડે, મુરારી તિવારી, વકીલો, રામજી પાંડે, એ.ઓ.આર., સુશ્રી મનીષા ચાવા, શ્રી રુસ્તમ સિંહ ચૌહાણ, સુશ્રી બી.એલ.એન. શિવાની, શ્રી રાજીવ કુમાર દુબે, સુશ્રી હર્ષિતા રઘુવંશી, ૧૬ (૧૯૬૪) ૮ એસ.સી.આર. ૧૩૩.

૧૭ (૨૦૦૩) ૧૨ એસ.સી.સી. ૧૯૯.

૧૮ ઉપરોક્ત ક્રમાંક ૧૫.

૧૯ (૨૦૧૯) ૧૮ એસસીસી ૭૨૧.

સુશ્રી શ્રેયસે અગ્રવાલ, શ્રી અશિવાન મિશ્રા, વકીલો, સર્વશ્રી કમલેન્દ્ર મિશ્રા, શશાંક સિંહ, એ.ઓ.આર., અનુપમ ચૌધરી, મનોજ કુમાર દ્વિવેદી, મૃણાલ કુમાર શર્મા, સુશ્રી અના ઉપાધ્યાય, શ્રી આકાશ સિંહ, સુશ્રી માન્યા હસિજા, વકીલો, સર્વશ્રી પ્રેમ સુંદર ઝા, એ.ઓ.આર., પંકજ બિસ્ટ, વકીલ, કૃષ્ણાનંદ પાંડેયા, એ.ઓ.આર., મનીષ કુમાર, વકીલ, અંશુમાન શ્રીવાસ્તવ અને શ્રી નરેશ કુમાર, એ.ઓ.આર.

૫૫. અમે તેની મૂલવણી કરી તેનો જવાબ આપવાની કાર્યવાહી શરૂ કરીએ તે પહેલાં, અપીલકર્તાઓ તેમજ રાજ્ય તરફથી વિદ્વાન વકીલો દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતનો સારાંશ રજૂ કરીશું.

૫૬. અપીલકર્તાઓ તરફથી દલીલો રજૂ કરતાં, એપ માટે શ્રી હરિન રાવલે રજૂ કર્યું કે નિર્દોષ છૂટકારા વિરુદ્ધની અપીલના મામલામાં આરોપીના પક્ષે દ્વિગુણ અનુમાન લાગુ પડે છે. અદાલતોમાંથી એક અદાલત પાસેથી નિર્દોષ છૂટકારો પ્રાપ્ત થયો હોય ત્યારે તેની નિર્દોષિતાનું અનુમાન વધુ મજબૂત અને પુનઃસ્થાપિત થાય છે. તેથી, નોંધાયેલ પુરાવાના આધારે જો બે નિષ્કર્ષ શક્ય હોય, તો અપીલ અદાલતે નીચલી અદાલતે નોંધેલ નિર્દોષ છૂટકારાના નિષ્કર્ષમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં. તેમણે આ અદાલતના એન. વિજયકુમાર વિ. તમિલનાડુ રાજ્ય૨૦ ના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે વડી અદાલતે કોઈ કારણો દર્શાવ્યા વગર નીચલી અદાલતના નિષ્કર્ષોને પલટાવી દીધા છે અને માત્ર એટલું કહીને પોતાના નિષ્કર્ષોને સમર્થન આપ્યું છે કે નીચલી અદાલતનો નિર્ણય અનુમાનો અને કલ્પનાઓ પર આધારિત હતો.

૫૭. ફરિયાદ પક્ષના પ્રકરણનો મહત્વનો ભાગ પી ડબલ્યુ-૧ના પુરાવા પર આધારિત હોવાથી, તેણે યોગ્ય રીતે આ સાક્ષીના પુરાવાની વિશ્વસનીયતા અને સત્યતાપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું. તેણે દલીલ કરી કે પ્રકરણની નીચે દર્શાવેલ વિશેષતાઓ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પી ડબલ્યુ-૧ ગુનાસ્થળે હાજર નહોતો અને તેને કોઈપણ રીતે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી તરીકે સ્વીકારી શકાય નહીં.

૧. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ મુજબ, તે જંગાના જમણા ભાગે (ડ્રાઇવર ન હોય તે બાજુએ) હતો, ત્યારે તે મૃતક રાકેશ શુક્લા સાથે વાત કરી રહ્યો હતો, એ જ સમયે નસીમની ગળ દુકાનમાંથી આક્ષેપિત ‘અંધાધૂંધ’ ફાયરિંગ શરૂ થયું હતું. જો આ વાત સાચી હોય, તો આવી સ્થિતિમાં પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ફાયરિંગની સીધી રેખામાં આવ્યો હોત અને તેના પગમાં એક જ ગોળી વાગ્યાની ઈજા સાથે તે બચી શક્યો ન હોત. વધુમાં, પી.ડબ્લ્યુ.-૮ ના પુરાવા મુજબ, પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ને ગોળી વાગ્યાની ઈજા તેના ડાબા પગના ઉપરના ભાગે હતી, જે માત્ર ત્યારે જ શક્ય બનત, જ્યારે તેની પીઠ હુમલાખોરોની દિશામાં હતી.

૨૦ (૨૦૨૧) ૩ એસસીસી ૬૮૭.

૨. કારણ કે, પી.ડબ્લ્યુ.-૧ એ જણાવ્યું હતું કે તે જોંગામાં બિન-ડ્રાઇવર બાજુ પર હતો અને મૃત્યુ પામેલ ગુદા પણ ત્યાં જ હતો, જેને જીવલેણ ઈજાઓ થઈ હતી, તેથી બિન-ડ્રાઇવર બાજુ પર હાજર હોવા છતાં પ્રથમ ઘટનામાં પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ને કોઈ ઈજા ન થઈ હોવી અત્યંત અસંભવિત છે.

૩. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ના પુરાવા મુજબ, પ્રથમ ઘટનાના સમયે, જ્યારે આસપાસ દર્શકગણ હાજર હતા, ત્યારે તે જોંગાની આગળ ઊભો હતો. છતાં, ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા તેઓમાંથી કોઈને પણ સાક્ષી બનાવવામાં આવ્યા નહોતા અને તેમનું પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું નહોતું.

૪. બીજી ઘટનાના દરમિયાન, જ્યારે પોસ્ટમોર્ટમ અહેવાલ મુજબ મૃતક રાજેશ કુમાર શુક્લાને ૧૬ ગોળીઓ વાગવાથી ઈજા પહોંચી હતી, ત્યારે રાજેશની

બાજુમાં ઊભેલા પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ને શરીરના નીચલા ભાગમાં માત્ર સામાન્ય ઈજાઓ થઈ હોય તે અત્યંત અસંભવિત છે.

વિ. પી.ડબ્લ્યુ.-૫ (ડૉ. પી.એન. પાયા) ના પુરાવા મુજબ, રાકેશ શુક્લાને તેની ડાબી બાજુએ ઈજાઓ થઈ હતી, જે જોંગામાં જમણી બાજુએ તેની સ્થિતિનો વિરોધાભાસ કરે છે.

વિ. પી.ડબ્લ્યુ.-૯ એ જણાવેલું હતું કે જ્યારે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ એ એફ.આઈ.આર. નોંધાવવા પોલીસ સ્ટેશન પર પહોંચ્યો, ત્યારે તેના પગની પિંડી પર પટ્ટી બાંધેલી હતી, પરંતુ પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ના ઈજા અહેવાલ મુજબ તેની ઈજાઓ તેની જાંઘ પર હતી. જો તેને પી.ડબ્લ્યુ.-૮ પાસેથી તાત્કાલિક વૈદ્યકીય સારવાર મળી હોત, તો તેની પટ્ટી જાંઘ પર હોત.

૭. પી.ડબ્લ્યુ.-૨ ને ૨x૨ સી.એમ.નું ઘા થયું હતું, જે રાઈફલ, ડી.બી.બી.એલ. અથવા એસ.બી.બી.એલ. બંદૂકથી થઈ શકે તેમ નથી. તેથી, પી.ડબ્લ્યુ.-૧ દ્વારા સાક્ષીમાં જણાવ્યા મુજબ હથિયારોનું વર્ણન વિશ્વસનીય માનવામાં આવી શકે નહીં. વધુમાં, સાહબ સિંહ પાસેથી જપ્ત કરવામાં આવેલા એક હથિયાર સિવાય કોઈ હથિયાર જપ્ત કરવામાં આવ્યા નહોતાં અને તે હથિયાર પણ ઘટનામાં વપરાયું હતું તે સાબિત થયેલું નથી.

૫૮. ૧ હોસ્પિટલમાં પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ની સારવારમાંથી ઉદ્ભવતા વિરોધાભાસોનો ઉલ્લેખ કરીને વિદ્વાન વકીલે નીચેના કારણોસર પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ની હાજરી શંકાસ્પદ હોવાનું સ્થાપિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો:

૧. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ની બેડ હેડ ટિકિટમાં એક્સ-રે માટેની ભલામણનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી.

૨. કરવામાં આવેલ કોઈપણ એક્સ-રે અથવા સારવાર અંગે કોઈ રકમ જમા કરાવવામાં આવી હોવાની રોકડ નોંધપોથીમાં કોઈ નોંધ નથી.

૩. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ દ્વારા જુલાની આપવામાં આવી હતી કે એક્સ-રે રાત્રે ૧૦ વાગ્યે કરવામાં આવ્યો હતો, તેમ છતાં એક્સ-રે વિભાગ બપોરે ૨ વાગ્યે બંધ થઈ જાય છે. તેથી, તેની સમયસૂચના પર વિશ્વાસ કરી શકાય તેમ નથી.૪.

પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ના એક્સ-રે પ્લેટ્સ પર તારીખનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી.

વિ. પી.ડબ્લ્યુ.-૧૨ના પુરાવા મુજબ, શ્રીદીનએ પી.ડબ્લ્યુ.-૧, રવિ કાંત, હરદયાલ અને વિપુલને ૨૮.૦૧.૧૯૯૭ના રોજ એક્સ-રે માટે હોસ્પિટલમાં લઈ ગયો હતો અને તે તેમને પાછા ઘરે પણ લાવ્યો હતો. આથી, એક્સ-રે અંગે પી.ડબ્લ્યુ.-૧નું નિવેદન શંકાસ્પદ છે. વધુમાં, મહત્વના સાક્ષી શ્રીદીનની ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા ક્યારેય તપાસ કરવામાં આવી નહોતી.

૫૮. ૨ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જો પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ને ૨૬.૦૧.૧૯૯૭ ના રોજ હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેને માત્ર ૨૭.૦૧.૧૯૯૭ ના રોજ સવારે ૯ વાગ્યે રજા આપવામાં આવી હતી, તો તેણે એ આપેલું નિવેદન કે તે એફ.આઈ.આર. નોંધાવવા માટે રાત્રે ૦૯.૧૦ વાગ્યે પોલીસ સ્ટેશન ગયો હતો અને ત્યારબાદ હોસ્પિટલમાં પરત આવ્યો હતો તથા પછી રાત્રે ૧૦ વાગ્યે ઘટના સ્થળે ગયો હતો, તે વિશ્વસનીય માનવામાં આવી શકશે નહીં. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ એ જણાવ્યું હતું કે તે તમામ મૃતદેહોને

હોસ્પિટલમાં લઈ ગયો હતો, તેમ છતાં પોલીસ મેમોમાં પ્રારંભમાં ચાર મૃતદેહોની નોંધ કરવામાં આવી હતી અને પાંચમો મૃતદેહ રાત્રે ૯ વાગ્યા પછી પ્રાપ્ત થયો હતો. જો પી.ડબ્લ્યુ.-૧ એ રાત્રે ૯ વાગ્યે એફ.આઈ.આર. નોંધાવવા માટે પ્રસ્થાન કર્યું હોય અને તે જ સમયે હોસ્પિટલના નોંધવહીમાં પાંચમો મૃતદેહ રાત્રે ૯ વાગ્યે મળ્યાની નોંધ કરવામાં આવી હોય, તો પછી રાત્રે ૮.૩૦ વાગ્યે લખવામાં આવેલી તેહરીરમાં તેનો ઉલ્લેખ કરવા માટે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ને આ હકીકતની જાણ કેવી રીતે થઈ હતી. આ પરિસ્થિતિમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે એફ.આઈ.આર. પૂર્વસમયાંકિત છે. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે રજૂ કર્યું હતું કે જોંગાના આગળના કાચની ડાબી બાજુએ માત્ર એક જ છિદ્ર હતું અને બાકીના ભાગો અખંડિત હતા. જો આ સાચું હોય, તો પી.ડબ્લ્યુ.-૧ દ્વારા આપવામાં આવેલી ઘટના અંધાધૂંધ ગોળીબારની હતી એવી આવૃત્તિ વિશ્વસનીય માનવામાં આવી શકશે નહીં. વધુમાં, પી.ડબ્લ્યુ.-૪ ના પુરાવા મુજબ જોંગામાં ડીઝલ નહોતું અને આ બાબત બચાવ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા આ સિદ્ધાંતને સીધી રીતે સમર્થન આપે છે કે ઘટના જોંગાને હટાવવાના મુદ્દે ટીટુ સાથે થયેલા ઝઘડાનું પરિણામ હતી, જે જોંગામાં રોકેશ શુક્લા મુજબ ડીઝલ નહોતું. આ સંદર્ભમાં એસ.પી. માથુર દ્વારા મોકલવામાં આવેલ ફેક્સ સંદેશ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે હરદયાલની હોસ્પિટલમાં રાત્રે ૮.૩૦ વાગ્યે સારવાર કરવામાં આવી હતી અને તેથી પી.ડબ્લ્યુ.-૧ એ આપેલું આ નિવેદન કે તેણે હરદયાલને જોયો નહોતો, તે માન્ય રાખી શકાય તેમ નથી.

૫૮. ૩ શ્રી રાવલ રજૂ કરે છે કે એસ.પી. માથુર દ્વારા ઉચ્ચ અધિકારીઓને મોકલવામાં આવેલા ફેક્સમાં ૨૬.૦૧.૧૯૯૭ના રોજ સાહબ સિંહની ૩૧૫ બોરની રાઈફલ સાથે ધરપકડ થયાનો ઉલ્લેખ છે અને જમી ચાદીમાં ૮ x ૬૦ બોરની રાઈફલ દર્શાવવામાં આવી છે. વડી અદાલતનું આ નિષ્કર્ષ કે ૮ x ૬૦ બોરની રાઈફલ અને ૩૧૫ બોરની રાઈફલ એક જ છે, ભ્રાંત છે, કારણ કે તેનું રૂપાંતર ૪૮૦ બોર થાય છે.

૫૯. ૧ ગુનાસ્થળે પી.ડબ્લ્યુ.-૨ ની હાજરી અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવતા શ્રી રાવલે રજૂ કર્યું કે:

૧. પી.ડબ્લ્યુ.-૨નું વર્તન અત્યંત અસ્વાભાવિક હતું, કારણ કે તેને કથિત રીતે ગોળીની ઈજા થઈ હોવા છતાં તે રાત્રે માત્ર ૧૦ વાગ્યે જ હોસ્પિટલ પહોંચ્યો હતો. વધુમાં, તેનો ભાઈ શ્રી કાન્ત પાંડેય પણ મૃત્યુ પામ્યો છે.

૨. પી.ડબ્લ્યુ.-૨એ જણાવ્યું હતું કે ચંદન અને વિપુલને મોહલામાંથી કોઈ વ્યક્તિ સાથે ઘરે મોકલવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા તેઓને ન તો રજૂ કરવામાં આવ્યા અને ન તો તેમનું પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું. પી.ડબ્લ્યુ.-૨ વિપુલ અને ચંદનને ઘરે લઈ ગયા હતા કે નહીં તે બાબતે પણ મહત્વપૂર્ણ વિરોધાભાસ છે.

૫૯. ૨ શ્રી રાવલએ બચાવ પક્ષના સાક્ષી ડી ડબ્લ્યુ-૧ ના પુરાવા પર પણ આધાર રાખ્યો હતો, જેથી ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ, પી ડબ્લ્યુ-૧ અને પી ડબ્લ્યુ-૨ ને આ આધારે અવિશ્વસનીય ઠરાવી શકાય કે ઘટના બન્યાના સમયે ઘટના સ્થળે વીજળી નહોતી.

૬૦. ૧ શ્રી સિદ્ધાર્થ દવે, આશુતોષ સિંહ ઉપનામ ડબ્લુ (એર) તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે દલીલ કરી હતી કે જોગામાં બેઠેલી વ્યક્તિઓ પર અંધાધૂંધ ગોળીબાર કરવા માટે સામાન્ય હેતુના અનુસરણમાં ગેરકાયદેસર સભા રચીને આરોપીઓના બે જૂથો એક સ્થળે કેવી રીતે ભેગા થયા તે સાબિત કરવા ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા કોઈ પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો નહોતો. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો છે કે ૨૬.૦૧.૧૯૯૭ના રોજ સાંજે અંદાજે ૭.૩૦ વાગ્યે, પી.ડબ્લ્યુ.-૧ પોતાના નોકર લક્ષ્મણ સાથે, જે બજારમાંથી કેટલીક વસ્તુઓ ખરીદવા ગયા હતા, જોગામાં રાકેશ શુક્લાને મળ્યા હતા. જો આ મુલાકાત આકસ્મિક મુલાકાત હતી, તો સામાન્ય હેતુ સાથે ગેરકાયદેસર સભાની રચના થઈ હતી એવું ખોટું સાબિત થઈ જાય. વધુમાં, આરોપીઓએ અગાઉ કયા સમયે ગેરકાયદેસર સભા રચી હતી તે અંગે પણ કોઈ આક્ષેપો નહોતા. ૬૦.૨ એ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ઘટના બે ભાગમાં બની હતી અને તેથી પ્રથમ ભાગમાં ગેરકાયદેસર સભા ક્યારે વિખેરાઈ અને બીજી ઘટનાના દરમિયાન તે ફરી ક્યારે ભેગી થઈ તે અંગે પુરાવો રજૂ કરવો ફરિયાદ પક્ષ માટે અનિવાર્ય હતો. આ પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અપીલકર્તાઓ સામે કલમ ૧૪૯ હેઠળનો ગુનો બનેલો નથી, કારણ કે સામાન્ય હેતુ સાથે ગેરકાયદેસર સભાની રચના સાબિત કરવા માટે કોઈ પુરાવો નહોતો. વકીલે આ અદાલતના નવાબ અલી વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય .૨૧, મસાલતી વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય .૨૨ અને રાજ્ય ૨૧ (૧૯૭૪) ૪ એસ.સી.સી. ૬૦૦.

૨૨ (૧૯૬૪) ૮ એસ.સી.આર. ૧૩૩.

રાજસ્થાન વિ. શિવ ચરણ અને અન્ય ૨૩ માં એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે ફરિયાદ પક્ષ પર આ બોજો છે કે તે દર્શાવે કે સંબંધિત વ્યક્તિ ગુનો આચરવામાં આવ્યો તે સમયે ગેરકાયદેસર ભીડનો સભ્ય હતો. વધુમાં, માત્ર હાજરી અથવા અન્ય સભ્યો સાથેનો સંબંધ માત્ર એટલા આધારે પૂરતો ગણાઈ શકતો નથી કે દરેક સભ્યને અન્ય દ્વારા આચરાયેલા ગુનામાં ફોજદારી રીતે જવાબદાર ઠેરવવામાં આવે, જ્યાં સુધી નોંધ પર પૂરતા પુરાવા ઉપલબ્ધ ન હોય કે ગેરકાયદેસર ભીડનો સભ્ય હોવાને કારણે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૮ હેઠળ જે રીતે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે તે મુજબ દરેક સભ્યએ એવો ગુનાહિત કૃત્ય કરવાનું ઇરાદાપૂર્વક વિચારેલું હતું અથવા એવો ગુનો આચરાવાની સંભાવના અંગે જાણતું હતું.

૬૧. શ્રી જયન્થ મુથુરાજ, પ્રદીપ સિંહ (એજ) તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે, પ્રથમ તેમજ દ્વિતીય ઘટનાની અસંભાવ્યતાઓ અંગે રજૂઆત કરી. પ્રથમ ઘટનાના સંદર્ભમાં, તેમણે કહ્યું કે પી.ડબલ્યુ.-૧ને કોઈ ઇજા પહોંચી નહોતી અને પાંચ વ્યક્તિઓ ધરાવતું નવું વાહન અચાનક કેવી રીતે આવી જાય છે અને ગોળીબાર શરૂ કરે છે, અને ત્યારબાદ પણ પી.ડબલ્યુ.-૧ને ઇજા કેવી રીતે પહોંચી નહીં, તે બાબત અસ્પષ્ટ રહી છે. દ્વિતીય ઘટનાની હદ સુધી, તેમણે અમને પંચનામા અહેવાલ રજૂ કર્યો અને દલીલ કરી કે ફરિયાદ પક્ષ અનેક સ્થળોએ કરાયેલા મધ્યક્ષેપ અને કાપકૂપ અંગે સ્પષ્ટતા આપવામાં સમર્થ નથી. તેમણે નિશ્ચિત સાક્ષીઓની તપાસ ન કરવાના મુદ્દે શ્રી રાવલની દલીલસરખી જ દલીલો કરી; તેમણે આ પણ રજૂ કર્યું કે વિપુલ અને ચંદનને ઘરે મોકલવા બાબતે

વિરોધાભાસો હતા. તેમને નિવાસસ્થાને કોણ લઈ ગયું તે એક રહસ્ય છે. તેમણે એફ.આઈ.આર. નોંધવામાં થયેલા વિલંબ, પોલીસ અધિક્ષક દ્વારા મોકલાયેલા ફેક્સ સંદેશ, નસીમની દુકાન નજીક અશોક કુમાર ચંદેલના નામવાળું માનર્થ કાર્ડ મળ્યાનો મુદ્દો અને ડી.ડબલ્યુ.-૧ના તે પુરાવા, જેના દ્વારા ઘટના સમયે વીજળી ન હોવાનું સ્થાપિત થાય છે, તે મુદ્દાઓને પણ સ્પર્શ્યા.

૬૨. ઉત્તમ સિંહ (એ૩) અને ભાન સિંહ (એ૧૦) તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી રત્નાકર દાસે એફ.આઈ.આર.ની નોંધણી સંબંધિત યુ.પી. પોલીસ રેગ્યુલેશન ૯૭ થી રજૂઆતનો પ્રારંભ કર્યો. તેમ છતાં, તેમણે આ રજૂઆત આગળ ધપાવી નહોતી. ઇજાઓ અંગેની અનિશ્ચિતતાને ધ્યાનમાં લેતાં પી.ડબલ્યુ.-૧ ની વિશ્વસનીયતા બાબતે શ્રી રાવલએ જે પ્રકારની રજૂઆત કરી હતી, તે જ દલીલરેખા તેમણે અપનાવી. શ્રી દાસે દલીલ કરી કે તેમના અસીલો ઉત્તમ સિંહ અને ભાન સિંહને આક્ષેપિત કરી શકાય એવો કોઈ હેતુ નહોતો. બીજી ઘટનાના સંબંધમાં તેમણે શ્રી સિદ્ધાર્થ દવેની જ દલીલ અપનાવી અને અંતે એવું જણાવ્યું કે ઉત્તમ સિંહ તેમજ ભાન સિંહ પાસેથી કોઈ પણ વસૂલાત થઈ નથી.

૨૩ (૨૦૧૩) ૧૨ એસસીસી ૭૬.

૬૩. શ્રી બસવા પ્રભુ પાટીલ, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ, સાહબ સિંહ (એ૮) વતી હાજર રહી રજૂ કરે છે કે તેમના અસીલનું નામ એફ.આઈ.આર.માં ચંદેલના ગનર સાથે દર્શાવાયેલું છે, જેને પણ ઉલ્લેખિત કરવામાં આવ્યો હતો. જોકે, આરોપપત્ર દાખલ થયા પછી ગનરનું નામ કાઢી નાખવામાં આવ્યું અને તેમના અસીલને આરોપી નં. ૮ તરીકે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા દોષારોપિત કરવામાં આવ્યો. તેઓ રજૂ

કરે છે કે તેમના અસીલ ખેડૂત છે અને તેમને ખોટી રીતે સંડોવવામાં આવ્યા છે. શ્રી પાટીલએ પી.ડબલ્યુ.-૧ અને પી.ડબલ્યુ.-૨ ના પુરાવાની સત્યતા અંગે પણ પ્રશ્નો ઉઠાવ્યા. તેમણે દલીલ કરી કે ફરિયાદ પક્ષે સરકારી ગનરને બહાર કરી તેના સ્થાને તેમના અસીલને મૂક્યો છે. તેમના અસીલનો ચંદેલ સાથે કે રાઈફલની પુનઃપ્રાપ્તિ સાથે કોઈ સંબંધ નથી; આ માટે તેમણે તેમના કલમ ૩૧૩, ઇ.પ્ર.સં. હેઠળના નિવેદન પર આધાર મૂક્યો. નોંધપાત્ર છે કે શ્રી પાટીલએ શ્રી એસ.કે. માથુર, એસ.પી. દ્વારા તેમના ઉચ્ચ અધિકારીઓને મોકલવામાં આવ્યો હોવાનું કહેવાતા ફેક્સની પ્રામાણિકતા અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે. તે ફેક્સમાં એવો આક્ષેપ છે કે અશોક સિંહ ચંદેલનો ખાનગી ગનર સાહબ સિંહને ૨૭.૦૧.૧૯૯૭ ના કથિત ધરપકડ પહેલાં ૦.૩૧૫ બોરની રાઈફલ લઈ જતા સમયે ધરપકડ કરવામાં આવી હતી. શ્રી પાટીલએ રજૂ કર્યું કે ભલે તેમના અસીલને હથિયાર અધિનિયમની કલમ ૨૫ હેઠળના આરોપમાંથી નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવ્યો હોય, છતાં પુનઃપ્રાપ્તિ કોઈ સ્વતંત્ર સાક્ષી પર આધારિત ન હોવાથી પણ તેમને ભારતીય ઇન્ડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ અન્ય તમામ સાથે માત્ર પી.ડબલ્યુ.-૧ દ્વારા આપવામાં આવેલા પુરાવાના આધાર પર દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા.

૬૪. સુશ્રી બનસુરી સ્વરાજ, વિદ્વાન એડવોકેટે નસીમ (એ-૬) ની તરફથી રજૂઆતો કરી, જેને બંદૂકવાલા તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવ્યો છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે નસીમની ઉંમર ૭૦ વર્ષ છે અને તેને આ ગુનામાં કોઈપણ રીતે સંકળાવાનું કોઈ પ્રેરક કારણ નહોતું. પી.ડબલ્યુ.-૧ અને પી.ડબલ્યુ.-૨ ના નિવેદનોમાં રહેલા

વિરોધાભાસો અંગે સામાન્ય દલીલ રજૂ કરવામાં તેમણે અન્ય વકીલો સાથે સહભાગિતા દર્શાવી. ધરપકડ મેમો અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવી તેમણે દલીલ કરી કે જો ફેક્સમાં ૨૭.૦૧.૧૯૯૭ પહેલાં સાહબ સિંહની ધરપકડનો ઉલ્લેખ હોય, તો ૨૭.૦૧.૧૯૯૭ તારીખના ધરપકડ મેમોથી પ્રમાણિત થતી સાહબ સિંહ સાથે નસીમની ધરપકડનો દસ્તાવેજ બનાવટી છે. અંતે, તેમણે આ નિવેદન સાથે પોતાની રજૂઆત પૂર્ણ કરી કે તેમના અસીલ પાસેથી કોઈ હથિયારની જામી કરવામાં આવી નહોતી.

રાજ્ય તરફથી રજૂઆતો:

૬૫. રાજ્યનું પ્રતિનિધિત્વ વિદ્વાન વધારાના સોલિસિટર જનરલ, સુશ્રી ઐશ્વર્યા ભાટી દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું. વિદ્વાન એએસજી એ પોતાની રજૂઆતની શરૂઆત ૨૬.૦૧.૧૯૯૭ના રોજ બનેલી, અને જે વિવાદિત નથી તેવી, ઘટનાથી કરી. ૫ વ્યક્તિઓના મૃત્યુ અંગે પણ કોઈ વિવાદ નહોતો. સ્થળનકશાના ચિત્રાત્મક દર્શન અને શરીર પર થયેલ ઈજાઓની મદદથી, તેમણે સ્થળ, સમય અને સંકળાયેલા વ્યક્તિઓના સંદર્ભમાં ઘટનાનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું. પક્ષકારો વચ્ચેના સંબંધનું વર્ણન કરતાં, શરૂઆતથી જ તેમણે જણાવ્યું કે ચંદેલ, રઘુવીર સિંહ, નસીમ અને અન્ય સભ્યોના જૂથ તથા શુક્લા પરિવારનો સમાવેશ કરતાં જૂથ વચ્ચે દીર્ઘકાલીન વૈરભાવ રહેલો હતો એવો નિષ્કર્ષ કાઢવા માટે પૂરતો પુરાવો ઉપલબ્ધ છે.

૬૬. વિદ્વાન એ.એસ.જી. એ સાક્ષીઓ તથા મૃત્યુ પામેલાઓની ઈજાઓ દર્શાવી અને તેને દસ્તાવેજ પુરાવા તથા ડૉક્ટરોના નિવેદનો સાથે સરખાવીને

પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની સત્યતાને ઉદ્ધીપિત કરી. તેણીએ રાખેશ શુક્લા, રાજેશ શુક્લા, શ્રીકાંત પાંડે, ગુહા અને વેદ પ્રકાશના મરણોત્તર અહેવાલનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે અને અનુરૂપ આંકો સાથે પરીક્ષિત કરાયેલા ડૉક્ટરોના પુરાવા સાથે તેનો ફરી સંબંધ સ્થાપિત કર્યો છે. વિદ્વાન એ.એસ.જી. ના જણાવ્યા મુજબ, પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના નિવેદનોને વધુ વિશ્વસનીયતા પ્રદાન કરતો આ બીજો એક પરિબલ છે.

૬૭. વિદ્વાન એ.એસ.જી.એ પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ના પુરાવાનો વિગતવાર ઉલ્લેખ કર્યો અને નોંધાયેલા પુરાવાના આધારે સાક્ષીએ આપેલા નિવેદનોમાં સુધારો કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના પુરાવા પર અવિશ્વાસ કરવાનો કોઈ કારણ નથી અને જો તેમની આવૃત્તિ સ્વીકારવામાં આવે, તો અપીલકર્તાઓએ સૂચવેલી વિવિધ સંભાવનાઓ અને વિરોધાભાસોને નામંજૂર કરવા પડે. વિદ્વાન એ.એસ.જી.એ નિર્દોષ છૂટકારા વિરુદ્ધની અપીલનો નિવેડો કરતી વખતે આ અદાલતે અપનાવેલા અભિગમ પર ભાર મૂક્યો અને રજૂ કર્યું કે, ભલે ન્યાયનો ગંભીર ભંગ થયો હોય, તોય અપીલી અદાલત નિર્દોષ છૂટકારાના ચુકાદામાં હસ્તક્ષેપ કરવાથી વિરમશે એવો કોઈ અચૂક નિયમ નથી.

૬૮. અપીલકર્તાઓએ કરેલી આ રજૂઆતનો ઉલ્લેખ કરતાં કે સાક્ષીઓની પૂછપરછ ન થવી ફરિયાદ પક્ષ માટે ઘાતક સાબિત થશે, તેમણે આ અદાલતના કેટલાક નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, જે અનુસરવાની યોગ્ય દૃષ્ટિ દર્શાવે છે. નીચલી અદાલતના નિર્ણયને પલટાવતા વડી અદાલતે અપનાવેલા તર્ક તરફ અમારું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું. વિદ્વાન એ.એસ.જી.એ આ બાબત પર ભાર

મૂક્યો કે, આંખે જોયેલા સાક્ષીઓના નિવેદનોનું વિશ્લેષણ કરતી વખતે નીચલી અદાલતે અતિ-તકનિકી દષ્ટિ અપનાવી હતી અને ઇજાગ્રસ્ત આંખે જોયેલા સાક્ષીના પુરાવાનો વિચાર કયા સિદ્ધાંતોના આધારે કરવો જોઈએ તેની મૂળવણી કર્યા વિના તેમને નકારી કાઢ્યા હતા. તેમનું કહેવું છે કે, આંખે જોયેલા સાક્ષીઓના સ્પષ્ટ પુરાવા હોવા છતાં નીચલી અદાલતે તમામ આરોપીઓને નિર્દોષ છૂટકારો આપીને ગંભીર ભૂલ કરી છે. વિદ્વાન એ.એસ.જી. અંતમાં એવું કહે છે કે, નીચલી અદાલતના નિર્ણયને પલટાવતા વડી અદાલતે હકીકત અથવા કાયદા પૈકી કોઈમાં પણ કોઈ ભૂલ કરી નથી. આ કારણસર, તેમણે આ અપીલો નામંજૂર કરવાની પ્રાર્થના કરી હતી.

માહિતીદાતા તરફથી રજૂઆતો:

૬૯. સુશ્રી સોનિયા માથુર, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ, જેઓએ વિદ્વાન એ.એસ.જી.નું સમર્થન કર્યું હતું, તેમણે રજૂ કર્યું છે કે પ્રથમ તેમજ બીજી ઘટનામાં પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ની હાજરીનો પૂરતો પુરાવો ઉપલબ્ધ છે. તેમણે ૧૯૯૫ ના શ્યામ સિંહ સંબંધિત હત્યાકાંડનો ઉલ્લેખ કર્યો, જેમાં રાકેશ કુમાર શુક્લા અને રામા કાંત પાંડે ફરિયાદ પક્ષને મદદગાર રહ્યા હતા. આ ઘટનાઓ, તેમજ વિધાનસભાની ચૂંટણીમાં શુક્લા પરિવાર અને તેમના સાથીઓ દ્વારા અશોક ચાંદેલનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો હતો, તે શુક્લા પરિવારના પાંચ સભ્યોની હત્યા કરવા માટેનું પ્રબળ પ્રેરક કારણ બને છે. વૈકલ્પિક રીતે, તેમણે રજૂ કર્યું છે કે ઇજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની હાજરીને ધ્યાનમાં લેતાં પ્રેરક કારણ સાબિત કરવાની જરૂરિયાત ગોણ બની જાય છે. સુશ્રી સોનિયા માથુરે અમને મહત્વપૂર્ણ

પુરાવાના ભાગો ધરાવતી સંકલિત સામગ્રી રજૂ કરી અને સાક્ષીઓ તથા મૃતકોને ગોળીની ઈજાઓ કઈ સ્થિતિમાં પહોંચી હતી તે સમજાવ્યું તેમજ તેને તબીબી પુરાવા સાથે સમર્થિત કર્યું. તેમણે એ.એસ.જી. દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા તમામ મુદ્દાઓ પર પણ ફરિયાદ પક્ષનું સમર્થન કર્યું છે.

વિશ્લેષણ અને નિષ્કર્ષો:

૭૦. પ્રારંભિક: અમે અપીલકર્તાઓ માટેના તમામ વિદ્વાન વકીલો દ્વારા સામાન્ય રીતે ઉઠાવવામાં આવેલી ત્રણ પ્રારંભિક રજૂઆતો અંગે વિચારણા કરવાથી પ્રારંભ કરીશું. આ રજૂઆતોમાં પ્રથમ રજૂઆત નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ વિરુદ્ધ ફોજદારી અપિલીય અદાલત તરીકેની અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી વખતે વડી અદાલતે નીચલી અદાલતના ચુકાદામાં હસ્તક્ષેપ કરીને કરેલી ભૂલ સાથે સંબંધિત છે. બીજી સામાન્ય રજૂઆત આરોપીઓએ ગુનાઓ આચરવા માટેનો સ્પષ્ટ હેતુ સ્થાપિત કરવામાં ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા કથિત રીતે થયેલી નિષ્ફળતા સાથે સંબંધિત છે. કેટલાક વકીલો દ્વારા આગળ ધપાવવામાં આવેલી ત્રીજી રજૂઆત ઘટના ઘટ્યાના પ્રસંગ અંગે, અને તે પણ બે સ્થળોએ, પુરાવાના અભાવ સાથે સંબંધિત છે.

૭૧. પ્રાથમિક રજૂઆતો પછી, ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ તરીકે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ અને પી.ડબ્લ્યુ.-૨ ની સાક્ષીઓની સત્યતાને ખંડિત કરવા બચાવ પક્ષ દ્વારા આગળ ધરવામાં આવેલી દલીલોનો અમે વિચાર કરીશું. આ દલીલો એફ.આઈ.આર. નોંધાવવામાં આવેલા સમય અંગેની અસંગતતાઓ તથા ઘટના સ્થળે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ની હાજરી અંગેના વિરોધાભાસો સાથે સંબંધિત છે,

જે (એ) જોંગા પરના ગોળીના નિશાનો, (બી) ઘટનાના સમયે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ની ભૌતિક સ્થિતિ તેમજ તેને અને મૃતકને થયેલી ઇજાઓ, (સી) એક્સ-રે અહેવાલોના સમય અને બેડ હેડ ટિકિટ જારી કરવાના સમયમાંથી ઊભા થતા વિરોધાભાસો અને (ડી) ઘટનાના સમયે વીજળીના અભાવ સંબંધિત પુરાવા પરથી આધારિત છે. પી.ડબ્લ્યુ.-૨ અંગે, અમે (એ) ઘટના સ્થળે તેની હાજરી, (બી) તેને થયેલી ઇજાઓ અને (સી) ઘટનાના સમયે તેના અસ્વાભાવિક વર્તન સંબંધિત રજૂઆતોનું પરીક્ષણ કરીશું.

૭૨. ત્યારબાદ, અમે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ હેઠળ થયેલ દોષિત ઠરાવને પડકારતી રજૂઆતનો વિચાર કરીશું. તે પછી, ફેક્સ સંદેશના આધારે પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં રહેલા વિરોધાભાસોનો વિચાર કરીશું. ત્યારપછી, જમીનો અંગેની રજૂઆતનો વિચાર કરતાં, અમે (એ) ગુનાસ્થળ પરથી રેલવે મનાર્થ કાર્ડની જમી સંબંધિત રજૂઆતો તથા (બી) ધરપકડ દરમિયાન હથિયાર અને ગોળીઓની જમી સંબંધિત રજૂઆતોનો વિચાર કરીશું. અંતે, અમે બેલિસ્ટિક અહેવાલની ગ્રાહ્યતા અંગેની રજૂઆતનો વિચાર કરીશું.

૧. નિર્દોષ છૂટકારો વિરુદ્ધની અપીલોમાં વડી અદાલતનું અધિકારક્ષેત્ર

૭૩. આ પ્રથમ પ્રાથમિક રજૂઆત છે અને તે આ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલા એવા સિદ્ધાંત પર આધારિત છે કે નિર્દોષ છૂટકારા વિરુદ્ધની અપીલમાં, જ્યાં સુધી પૂરતા અને બળવાન કારણો ન હોય ત્યાં સુધી ફોજદારી અપીલી અદાલત નિર્દોષ છૂટકારામાં હસ્તક્ષેપ કરશે નહીં. તેથી, અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર

રહેલા સર્વ વકીલોની સામાન્ય રજૂઆત એ છે કે વડી અદાલત દ્વારા નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને પલટવામાં આવવું યોગ્ય ઠરતું નહોતું.

૭૪. નિર્દોષ છૂટકારાના વિરુદ્ધ અપીલોના મામલાઓમાં વડી અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર અંગેનો કાયદાનો સ્થાયી અભિગમ સુસ્થાપિત છે. આ વિષય પરના ચુકાદાઓનું પુનરાવલોકન કર્યા બાદ, આ અદાલતે ચંદ્રપ્પા અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ કલોર્નિડા ૨૪ માં સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે:

૩ . “મહત્વપૂર્ણ અને બલવાન કારણો”, “યોગ્ય અને પૂરતા આધાર”, “અત્યંત મજબૂત પરિસ્થિતિઓ”, “તર્કવિરુદ્ધ નિષ્કર્ષો”, “સ્પષ્ટ ભૂલો” વગેરે જેવા વિવિધ પ્રયોગોનો હેતુ નિર્દોષ છૂટકારા વિરુદ્ધની અપીલમાં અપીલીય અદાલતની વ્યાપક સત્તાઓને મર્યાદિત કરવાનો નથી. આવી વાક્યરચનાઓનો સ્વભાવ અદાલતને પુરાવાની મૂળવણી કરીને પોતાનો સ્વતંત્ર નિષ્કર્ષ પર પહોંચવાની સત્તાને મર્યાદિત કરવાનો કરતાં, નિર્દોષ છૂટકારામાં હસ્તક્ષેપ કરવાની અપીલીય અદાલતની અનિચ્છાને ભારપૂર્વક દર્શાવવા માટે “ભાષાના અલંકારિક પ્રયોગો” જેવો વધુ છે.

૭૫. આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠ દ્વારા એમ.જી. અગરવાલ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્યરૂપ માં પ્રતિપાદિત કરાયેલ સિદ્ધાંતનો ઉલ્લેખ કરવો પૂરતું છે :

“૧૬. ...પરંતુ સાચી કાનૂની સ્થિતિ એ છે કે નિર્દોષ છૂટકારાના વિરુદ્ધની અપીલોનો નિવેડો કરતાં વડી અદાલતનો અભિગમ કેટલો પણ વિચારપૂર્વક અને સાવચેત હોઈ શકે, તથાપિ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા આરોપીના દોષિતપણા અથવા

નિર્દોષિતાના સંદર્ભમાં રજૂ કરાયેલા પુરાવા પર પોતાની સ્વતંત્ર નિષ્કર્ષે પહોંચવાનો તેને નિઃસંદેહ અધિકાર છે ૨૪ (૨૦૦૭) ૪ એસ.સી.સી. ૪૧૫.

૨૫ (૧૯૬૩) ૨ એસ.સી.આર. ૪૦૫.

આરોપીના. આ સ્થિતિ પ્રિવી કાઉન્સિલે શેઓ સ્વરૂપ વિ. કિંગ એમ્પરર અને નુરમોહમ્મદ વિ. એમ્પરર [એ.આઈ.આર. ૧૯૪૫ પી.સી. ૧૫૧] માં સ્પષ્ટ કરી છે ...

૧૭. ...તે જ રીતે અજમેર સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય [(૧૯૫૩) એસ.સી.આર. ૪૧૮] માં અવલોકિત કરવામાં આવ્યું હતું કે નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ સામેની અપીલમાં વડી અદાલતનો હસ્તક્ષેપ ત્યારે જ વાજબી ગણાશે, જ્યારે તે માટે “અત્યંત મહત્વપૂર્ણ અને પ્રબળ કારણો” હાજર હોય. કેટલીક અન્ય નિર્ણયો માં એવું જણાવાયું છે કે નિર્દોષ છૂટકારાનો આદેશ માત્ર “સારા અને પૂરતા પ્રમાણમાં દઢ કારણો” અથવા “મજબૂત કારણો” માટે જ પલટાવી શકાય. આ અવલોકનોના પ્રભાવની મૂળવણી કરતી વખતે, એ યાદ રાખવું જરૂરી છે કે આ અવલોકનોનો હેતુ કોઈ કઠોર અથવા અચળ નિયમ સ્થાપિત કરવાનો નહોતો, જે નિર્દોષ છૂટકારા સામેની અપીલોમાં વડી અદાલતના નિર્ણયને નિયંત્રિત કરે. તેમનો હેતુ એવો નહોતો, અને તેમનો એવો અર્થ પણ કાઢવો ન જોઈએ, કે તેઓ સંહિતાની કલમ ૪૨૩(૧) ના ખંડ (એ) માં કોઈ વધારાની શરત ઉમેરે છે. આ અવલોકનોનો એકમાત્ર ભાર એ બાબત પર છે કે નિર્દોષ છૂટકારા સામેની અપીલનો નિકાલ કરતી વખતે વડી અદાલતનો અભિગમ સાવધ રહેવા જેવો હોવો જોઈએ, કારણ કે શેઓ સ્વરૂપના કેસમાં લોર્ડ રસેલે અવલોકન કર્યું હતું

તેમ, આરોપીના પક્ષે રહેલી નિર્દોષતાની અનુમાનધારણા “તેને તેની નીચલી અદાલતમાં નિર્દોષ છૂટકારો મળ્યો છે એ હકીકતથી નિશ્ચિતપણે કમજોર થતી નથી”. તેથી, “મહત્વપૂર્ણ અને પ્રબળ કારણો” શબ્દપ્રયોગ દ્વારા સૂચવાયેલ કસોટીનો એવો અર્થ કાઢવો નહીં કે તે કોઈ એવું સૂત્ર છે, જેને દરેક કેસમાં કડક રીતે લાગુ કરવું જ પડે. આ સર્વોચ્ચ અદાલતના તાજેતરના નિર્ણયોનો પ્રભાવ એવો જ છે, ઉદાહરણ તરીકે, સનવત સિંહ વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૧ એસ.સી. ૭૧૫] અને હરબંસ સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ એસ.સી. ૪૩૯] માં, અને તેથી, નિર્દોષ છૂટકારાના ચુકાદાને પલટાવતા પહેલાં, વડી અદાલતે તેમાં નોંધાયેલા નિષ્કર્ષોને અવશ્ય જ તર્કવિરુદ્ધ તરીકે વર્ણવવા જોઈએ, એવું આવશ્યક નથી...”

૭૬. બંધારણીય પીઠના અનુસરણમાં, આ અદાલતે ધુરેય લાલ વિ. સ્ટેટ ઓફ ચુપીરક માં નીચેના સિદ્ધાંતો પ્રતિપાદિત કર્યા છે:

“ ૬૯. નીચેના સિદ્ધાંતો કેસોમાંથી ઉદ્ભવે છે

૧. નિર્દોષ છૂટકારા સામેની અપીલોમાં ફોજદારી ૨૬ (૨૦૦૮) ૧૦ એસસીસી ૪૫૦ ની કલમો ૩૭૮ અને ૩૮૬ હેઠળ અપીલી અદાલત પુરાવાની મૂલવણી કરી શકે છે.

પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩. પુરાવાની પુનઃસમીક્ષા કરવાની તેની સત્તા વ્યાપક છે અને અપીલી અદાલત નોંધ પરના સમગ્ર પુરાવાની પુનઃમૂલવણી કરી શકે છે. તે હકીકત તેમજ કાયદા બંને બાબતે નીચલી અદાલતના નિષ્કર્ષની સમીક્ષા કરી શકે છે.

૨. આરોપી દોષિત સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી તેને નિર્દોષ માનવાનો અનુમાન લાગુ પડે છે. જ્યારે આરોપી નીચલી અદાલત સમક્ષ હતો ત્યારે પણ તેને આ અનુમાનનો લાભ પ્રાપ્ત હતો. નીચલી અદાલતે આપેલા નિર્દોષ છૂટકારાથી તે નિર્દોષ છે એવો અનુમાન વધુ મજબૂત બને છે.

૩. નીચલી અદાલતના નિર્ણયને યોગ્ય અથવા સમુચિત મહત્વ અને વિચારણા આપવી આવશ્યક છે. જ્યારે કોઈ સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા પ્રશ્નરૂપ હોય ત્યારે આ વાત ખાસ કરીને વધુ પ્રમાણમાં સાચી ઠરે છે. વડી અદાલતે પુરાવા અંગે જુદો અભિપ્રાય સ્વીકાર્યો હોય એટલું માત્ર પૂરતું નથી. નીચલી અદાલત ખોટી હતી એવું ઠરાવવા માટે નોંધપાત્ર અને પ્રબળ કારણો પણ હોવા આવશ્યક છે.

૭૦. ઉપરોક્તના પ્રકાશમાં, વડી અદાલતે તથા અન્ય અપીલી અદાલતોએ, જો તેઓ નીચલી અદાલત દ્વારા આપેલા નિર્દોષ છૂટકારાને ઉલટાવવા અથવા અન્ય રીતે તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવા જઈ રહી હોય, તો અનેક ચુકાદાઓ દ્વારા સુસ્થાપિત થયેલા સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવું જોઈએ:

૧. અપીલ અદાલત નીચલી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્દોષ છૂટકારાને માત્ર ત્યારે જ ઉલટાવી શકે અથવા અન્ય રીતે તેમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકે, જ્યારે તે માટે તેની પાસે “અત્યંત નોંધપાત્ર અને પ્રબળ કારણો” હોય.

ઘણી એવી પરિસ્થિતિઓ ઊભી થાય છે જેમાં અપીલ અદાલતને નીચલી અદાલતના નિર્ણયને ફગાવવાના “ખૂબ જ સારભૂત અને બાધ્યકારી કારણો” હોય. “ખૂબ જ સારભૂત અને બાધ્યકારી કારણો” ત્યારે અસ્તિત્વમાં હોય છે જ્યારે:

૧. હકીકતો અંગે નીચલી અદાલતનો નિષ્કર્ષ સ્પષ્ટપણે ખોટો છે;

૨. નીચલી અદાલતનો નિર્ણય કાયદા અંગેના ભૂલભરેલા દૃષ્ટિકોણ પર આધારિત હતો;

૩. નીચલી અદાલતનો ચુકાદો “ન્યાયનો ગંભીર ભંગ” થવાની સંભાવના ધરાવે છે;

૪. પુરાવા સાથે વ્યવહાર કરવામાં નીચલી અદાલતનો સમગ્ર અભિગમ સ્પષ્ટપણે ગેરકાયદેસર હતો;

વિ. નીચલી અદાલતનો ચુકાદો સ્પષ્ટપણે અન્યાયી અને અતાર્કિક હતો;

વિ. નીચલી અદાલતે પુરાવાને અવગણ્યા છે અથવા મહત્વપૂર્ણ પુરાવાની ખોટી રીતે વાચના કરી છે અથવા મૃત્યુપૂર્વ નિવેદનો/ બેલિસ્ટિક નિષ્ણાતના અહેવાલ વગેરે જેવા મહત્વપૂર્ણ દસ્તાવેજોને અવગણ્યા છે.

૭. આ ચાલી દષ્ટાંતરૂપ રહે તે હેતુથી છે, સંપૂર્ણ નથી.

૨. અપીલી અદાલતે નીચલી અદાલતના નિષ્કર્ષોને હંમેશા યોગ્ય મહત્વ અને વિચારણા આપવી જ જોઈએ.

૩. જો બે વાજબી દૃષ્ટિકોણ સુધી પહોંચી શકાય — એક એવો કે જે નિર્દોષ છૂટકારો તરફ દોરી જાય, અને બીજો એવો કે જે દોષસિદ્ધિ તરફ દોરી જાય — તો વડી અદાલતો/અપીલી અદાલતોએ આરોપીના પક્ષમાં નિર્ણય કરવો ફરજિયાત છે.”

૭૭. ઉપર ઉલ્લેખિત સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખીને, હવે અમે આક્ષેપિત ચુકાદાની તપાસ કરવા આગળ વધશું અને જોવું કે નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ સામે ફોજદારી અપીલીય અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી વખતે વડી અદાલતે તે સિદ્ધાંતોનો યોગ્ય રીતે અમલ કર્યો છે કે નહીં.

૨. હેતુ

૭૮. ઘણા અપીલકર્તાઓ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલો બીજો સામાન્ય આધાર ગુનાના આચરણ પાછળના હેતુ સાથે સંબંધિત છે. નીચલી અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ચંદેલ અને અન્ય આરોપીઓના શુક્લા જૂથ સાથેના વિવાદો હત્યા કરવા માટે ‘અપૂરતા’ છે. અપીલકર્તાઓ તરફથી ઉપસ્થિત વકીલોએ વારંવાર દલીલ કરી છે કે ફરિયાદ પક્ષ આરોપીઓએ ગુનો આચરવા માટે કોઈ હેતુ હતો તે સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું છે. અમે આ રજૂઆતનો તથ્ય તેમજ કાયદા બંને દૃષ્ટિએ વિચાર કરીશું.

૭૯. હકીકતોના આધાર પર, ફરિયાદ પક્ષે બે જૂથો વચ્ચે પૂર્વવર્તી વૈરભાવનું અસ્તિત્વ દર્શાવવા માટે ત્રણ પ્રસંગોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. પ્રથમ, વર્ષ ૧૯૯૫માં, સુમેરપુરના સંજય કુમાર શુક્લા અને ડિગ્રી કોલેજના પ્રમુખ શિવ નારાયણ મિશ્રાની આરોપી શ્યામ સિંહ (એ૭) તથા અન્યોએ હત્યા કરી હતી. તે હત્યાના કેસમાં, મૃતક રાકેશ કુમાર શુક્લા તથા રામા કાંત પાંડે (મૃતક શ્રી કાંત પાંડેના ભાઈ) એ શ્યામ સિંહ વિરુદ્ધ પ્રયત્નો કર્યા હતા. અશોક કુમાર ચંદેલ અને રઘુવીર સિંહ શ્યામ સિંહના નજીકના સાથી હતા. બીજું, તે વર્ષમાં વિધાનસભાની ચૂંટણીઓમાં શુક્લા પરિવાર અને તેમના સહયોગીઓએ અશોક કુમાર ચંદેલનો

વિરોધ કર્યો હતો. તેના પરિણામે, આરોપી શ્યામ સિંહ, અશોક કુમાર ચંદેલ અને રઘુવીર શુક્લા પરિવાર પ્રત્યે શત્રુત્વભર્યા સંબંધોમાં હતા. સાહબ સિંહને અશોક કુમાર ચંદેલના ખાનગી ગનર તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યા છે અને તેથી શુક્લા પરિવાર પ્રત્યે તેનો પણ એ જ વલણ હોય તે સ્વાભાવિક છે. ત્રીજું, આરોપી નસીમ ઇસ્લામિયા ઇન્ટર કોલેજનો મેનેજર હતો અને શહેરની બીજી સ્પર્ધાત્મક શૈક્ષણિક સંસ્થા, વિધામંદિર, શુક્લા પરિવાર સાથે સંકળાયેલા સભ્યો દ્વારા સંચાલિત થતી હતી. નસીમ અશોક કુમાર ચંદેલનો નજીકનો હતો અને તેઓ બંને સાથે મળીને કાર્ય કરતા હતા, કારણ કે તેઓ શુક્લાઓ પ્રત્યે વ્યક્તિગત રીતે તેમજ જૂથરૂપે પણ વૈરભાવ રાખતા હતા.

૮૦. પી ડબલ્યુ-૧ એ પોતાના સાક્ષ્યમાં અશોક ચંદેલ સાથે લાંબા સમયથી ચાલતી રાજકીય દુશ્મનીના અસ્તિત્વ અંગે નીચે મુજબ જણાવ્યું છે.

“૧૩. અશોક ચંદેલ સાથે મારી લાંબા સમયથી રાજકીય દુશ્મની હતી. મારું કુટુંબ ચૂંટણીમાં તેનો વિરોધ કરતું હતું. અશોક ચંદેલ વિધાનસભ્યની ચૂંટણી લડતો હતો. અમારા વિરોધને કારણે તે વિધાનસભ્યની ૧૯૯૬ની ચૂંટણી ભારે અંતરથી હારી ગયો હતો. આ પહેલાં વર્ષ ૧૯૯૫માં પણ અશોક ચંદેલ ચૂંટણી હારી ગયો હતો. સુમેરપુર ખાતે જાહેરમાં ડિગ્રી કોલેજના અધ્યક્ષ શિવનારાયણ મિશ્રા અને અભય શુક્લાની હત્યા કરવામાં આવી હતી, જેમાં આરોપી શ્યામ સિંહ તથા અન્ય મુખ્ય આરોપી હતા, જેના વિરુદ્ધ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. ઉક્ત ઘટનામાં મારા ભાઈ રાકેશ શુક્લા અને શ્ર. રમાકાંત પાંડે, એડવોકેટ, એટલે કે મૃતક શ્રીકાંત પાંડેના ભાઈએ, મૃતકનો પક્ષ લીધો હતો. અશોક ચંદેલ,

રઘુવીર સિંહ અને અન્યોએ શ્યામ સિંહનો પક્ષ લીધો હતો. તેમની વૈરભાવના/ અદાવતનું આ જ કારણ છે.

૧૪. નસીમ હમીરપુર સ્થિત ઇસ્લામિયા ઇન્ટર કોલેજના વ્યવસ્થાપક હતા. જ્યારે હમીરપુર સ્થિત વિધામંદિર (ઇન્ટર કોલેજ)ના અધ્યક્ષ બ્રાહ્મણ છે. બંને સંસ્થાઓ વચ્ચે સ્પર્ધા અસ્તિત્વમાં છે. અશોક ચંદેલ, રઘવીર સિંહ, નસીમ વગેરે ઘણીવાર સાથે બેસતા હતા.”

૮૧. પ્રારંભમાં જ, અમે એવું ઠરાવીએ છીએ કે પાંચ વ્યક્તિઓની હત્યા કરવાના ગુનાના સંબંધમાં ફરિયાદ પક્ષે સૂચવેલ હેતુ ‘અપર્યાપ્ત’ છે એવો નીચલી અદાલતનો નિષ્કર્ષ એક અનુચિત માપદંડ છે.

૮૨. પ્રેરણાની પૂરતીતા કે અપૂરતીતાનો આરોપી વિરુદ્ધના વાસ્તવિક પુરાવા પર સીધો પ્રભાવ પડતો નથી, ખાસ કરીને જ્યારે ફરિયાદ પક્ષ ઇજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના પ્રત્યક્ષ પુરાવા પર આધાર રાખે છે. કાનૂનની આ સ્થિતિ આ અદાલતના નીચેના નિર્ણયો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે. શિવાજી ગેનુ મોહિતે વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય ૨૭ માં, આ અદાલતે એમ ઠરાવ્યું હતું:

૨૭ (૧૯૭૩) ૩ એસ.સી.સી. ૨૧૯.

“ ૧૧ . એવું માન્ય રાખીએ કે ફરિયાદ પક્ષનો પુરાવો હેતુ સ્થાપિત કરવા માટે પૂરતો અથવા પૂરતો વિશ્વસનીય ન હતો, તો પણ ફરિયાદ પક્ષ એવો પ્રેરક હેતુ શોધવામાં સક્ષમ ન રહ્યું હોય તે વાતનો અસર વિશ્વસનીય પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી તરીકે સાબિત થયેલા સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા પર પડતો નથી .....

૧૨ . અગાઉ જણાવ્યા મુજબ, કોઈ નિર્ધારિત કેસમાં ફરિયાદ પક્ષ પૂરતું પ્રેરક કારણ શોધવામાં સફળ થયું છે કે નહીં, તે બાબત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીની સાક્ષી વિરુદ્ધ વજનદાર બની શકતી નથી. પ્રેરક કારણ સંબંધિત પુરાવો, નિઃસંદેહ, પૂર્ણપણે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત કેસોમાં ઘણો આગળ સુધી મદદરૂપ થાય છે. આવા કેસમાં એવો પુરાવો પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાની સાંકળની એક કડીરૂપ બને છે. પરંતુ જ્યાં વિશ્વસનીય પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ હોય છે એવા કેસોમાં સ્થિતિ એવી નથી, જોકે આવા કેસોમાં પણ જો પ્રેરક કારણ યોગ્ય રીતે સાબિત કરવામાં આવે, તો એવો પુરાવો ફરિયાદ પક્ષના કેસને વધુ મજબૂત બનાવે છે અને અદાલતને તેના અંતિમ નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચવામાં દૃઢ બનાવે છે. પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે જો પ્રેરક કારણ સ્થાપિત ન થાય, તો પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીનો પુરાવો અવિશ્વસનીય બની જાય.”

૮૩. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિ. કિશનપાલ અને અન્ય ૨૮ ના કેસમાં એવો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો કે:

૩૯ . હેતુને પુરાવાની મૂલવણી કરવા માટે સંબંધિત પરિસ્થિતિ તરીકે ધ્યાનમાં લઈ શકાય, પરંતુ જો પુરાવો સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ હોય અને પરિસ્થિતિઓ આરોપીની દોષિતતા સાબિત કરતી હોય, તો હેતુ અત્યંત મજબૂત ન હોવા છતાં તેનાથી એ બાબત નબળી પડતી નથી. આ પણ સ્થિર કાનૂન છે કે જ્યાં આંખે જોનાર સાક્ષીઓનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો ઉપલબ્ધ હોય એવા કેસમાં હેતુનું સમગ્ર મહત્ત્વ ઘટી જાય છે, કારણ કે આરોપી વ્યક્તિઓ પાસે કોઈ નિશ્ચિત ગુનો કરવા માટે અત્યંત પ્રબળ હેતુ હોઈ શકે છતાં, જો આંખે જોનાર સાક્ષીઓનો પુરાવો

વિશ્વાસપ્રદ ન હોય તો તેમને દોષિત ઠેરવી શકાય નહીં. એ જ રીતે, ભલે કોઈ પ્રગટ હેતુ ન હોય, છતાં જો આંખે જોનાર સાક્ષીઓનો પુરાવો સ્પષ્ટ અને વિશ્વસનીય હોય, તો હેતુના અભાવ અથવા તેની અપૂરતા દોષારોપણમાં અડચણરૂપ બની શકતી નથી.

૮૪. શેઓ શંકર સિંહ વિ. ઝારખંડ રાજ્ય અને અન્ય ૨૯ ના અન્ય એક કેસમાં, આ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું:

૨૮ (૨૦૦૮) ૧૬ એસ.સી.સી. ૭૩.

૨૯ (૨૦૧૧) ૩ એસસીસી ૬૫૪.

“ ૧૫ . ..... આ નિર્ણયો એક બાજુ એવા કેસો, જેમાં ફરિયાદ પક્ષ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધાર રાખે છે, અને બીજી બાજુ એવા કેસો, જેમાં તે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની સાક્ષી પર આધાર રાખે છે, તેમની વચ્ચે સ્પષ્ટ ભેદ સ્થાપિત કર્યો છે..... જે કેસોમાં ફરિયાદ પક્ષ ઘટના અંગેના પ્રત્યક્ષદર્શી વર્ણન પર આધાર રાખે છે, તેમાં હેતુનો પુરાવો પૃષ્ઠભૂમિમાં સરકી જાય છે. તેનું કારણ એ છે કે જો અદાલત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના નિવેદનોની યોગ્ય મૂળવણી કર્યા બાદ એ નિષ્કર્ષે પહોંચે કે તેઓ દ્વારા આપવામાં આવેલ વર્ણન વિશ્વસનીય છે, તો હેતુ સંબંધિત પુરાવાનો અભાવ નિરર્થક બની જાય છે...

૧૬ . હાલનો કેસ ઘટના સંબંધિત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના જબાનાં ઉપર આધારિત છે. તેથી હેતુનો અભાવ, માત્ર તે કારણસર જ, કોઈ મહત્વનો ફરક પેદા કરતો નથી.....”

૮૫. ઉપરાંત, દરબારા સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય૩૦ ના કેસમાં : “ ૧૫. ....જે કેસમાં સાક્ષીઓના એવા પ્રત્યક્ષ પુરાવા ઉપલબ્ધ હોય કે જેઓ પર વિશ્વાસ મૂકી શકાય, તેવા કેસમાં હેતુનો અભાવ કેસને નકારી કાઢવાનો આધાર બની શકતો નથી. કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં, પુરાવા તરીકે ઉપલબ્ધ પ્રત્યક્ષ પુરાવાના સ્થાને હેતુ આવી શકતું નથી.....

૧૬. જે ફોજદારી મામલાઓ માત્ર સાક્ષીઓની હકારાત્મક, સ્પષ્ટ, સુસંગત અને વિશ્વસનીય પ્રત્યક્ષદ્રષ્ટા સાક્ષી પર આધારિત હોય છે, તેમાં પ્રેરણા કતર્થ સંબંધિત નથી. આવી તથ્યપરિસ્થિતિમાં, ગુનો કરવા માટે મજબૂત પ્રેરણાના માત્ર અભાવથી આરોપીને કોઈપણ રીતે સહાય મળી શકતી નથી... ”

૮૬. પ્રેરણા સંબંધિત પાસા અંગેના પુરાવાને ધ્યાનમાં લેતાં, તેમજ ઘટનાના સીધા ઇજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીના પુરાવાવાળા કેસોમાં પ્રેરણાની પ્રાસંગિકતા અને તેના ભાર વિશેના કાયદાની સ્પષ્ટ સ્થિતિ સાથે વાંચતાં, ફરિયાદ પક્ષ પ્રેરણા સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું હોવાથી તેનો કેસ ડગમગી જાય છે એવો નીચલી અદાલતનો નિષ્કર્ષ ખોટો છે. આ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંતોના આધારે આપવામાં આવેલો વડી અદાલતનો નિર્ણય નિર્વિવાદ છે. ૩. ઘટનાસ્થળ

૮૭. અપીલકર્તાઓ તરફના કેટલાક વકીલોએ રજૂઆત કરી કે ફરિયાદ પક્ષ કથિત સ્થળે ઘટના બની હોવા અંગે કોઈપણ પુરાવો રજૂ કરવામાં નિષ્ફળ ગયું છે. આ રજૂઆત પર અમારે વિશેષ સમય રોકાવાની આવશ્યકતા નથી, કારણ કે આ મુદ્દો નીચલી અદાલત સમક્ષ પણ ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો અને નીચલી

અદાલતે પણ તેને સ્વીકાર્યો નહોતો. તેથી, અમારા માટે ૩૦ (૨૦૧૨) ૧૦ એસ.સી.સી. ૪૭૬ નો ઉલ્લેખ કરવો પૂરતો છે.

આ રજૂઆત અંગે નીચલી અદાલતનો નિષ્કર્ષ. આ દલીલ નામંજૂર કરતાં, નીચલી અદાલતે નોંધ્યું હતું કે ઘટના ઝડપી અનુક્રમે બનેલી બે ઘટનાઓ તરીકે બની હતી. પ્રથમ ઘટના અંગે નીચલી અદાલતે ઠરાવ્યું હતું:

ઘટના બન્યાનું આ સ્થળ બચાવ પક્ષ દ્વારા પડકારવામાં આવ્યું નથી અને સાક્ષીઓની જિરહ દરમિયાન નસીમે પોતે પૂછેલા પ્રશ્નોથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ઘટના બની હતી.

૮૮. તે જ રીતે, નીચલી અદાલતે ઘટના ના બીજા પ્રસંગ અંગે નીચે મુજબ નોંધ્યું હતું:

“ઘટનાનું બીજું સ્થળ પરમાનંદ પંડિતના મકાનની સામે થયેલું હોવાનું જણાવવામાં આવ્યું છે અને સ્થળ નકશો [આંક એ-૨૫] અનુસાર અનિરુદ્ધ કુમાર સાહુનું મકાન નસીમના મકાનની પશ્ચિમ બાજુ આવેલું છે....

XXX

બનાવના સ્થળના નિરીક્ષણ દરમિયાન તપાસ અધિકારીએ ત્યાં લોહી મળ્યું હતું, પરંતુ ત્યાંથી લોહીલુંઠાણ માટી એકત્રિત કરી નહોતી. આ તેની ભૂલ છે, પરંતુ તે કારણે ફરિયાદ પક્ષના કેસ વિરુદ્ધ કોઈ પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરાતું નથી. તપાસ અધિકારીએ બનાવના સ્થળના નિરીક્ષણ બાદ સ્થળ નકશામાં [આંક- એ- ૨૫] બી. બી. શબ્દો દર્શાવ્યા છે, જેમાં કયા કયા સ્થાનો પર કુલ ૧૨ બુલેટ

કારતૂસ મળ્યા હોવાનું જણાવાયું છે, જેમાંથી ૬ કથિત રીતે ૧૨ બોરના અને ૬ પિત્તળના હોવાનું દર્શાવાયું છે. કયો બુલેટ કારતૂસ કયા સ્થળેથી અલગથી મળ્યો હતો તે અંગે તેણે કોઈ સૂચન કર્યું નથી. આ બી. બી. નિશાન નકશામાં નસીમના ઘરના ચબૂતરા નીચેના રસ્તા પર અને પરમા પંડિતના ઘરના આગળ દર્શાવવામાં આવ્યા છે. તેથી બનાવનું સ્થળ શંકાસ્પદ નથી. ”

૮૯. ઘટના સ્થળ બાબતે નીચલી અદાલત દ્વારા જ આપવામાં આવેલ સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ નિષ્કર્ષને ધ્યાનમાં લેતાં, ઘટના સ્થળ અંગે અમને કોઈ પણ શંકાને સ્થાન આપવાની જરૂર નથી. તેથી આ મુદ્દાનો જવાબ અનુરૂપ રીતે આપવામાં આવે છે. જ. એફ.આઈ.આર. નોંધાવવાના સમય અને તેમાં રહેલી વિસંગતિઓ

૯૦. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના સીધા પુરાવાનો સામનો કરતાં, બચાવ પક્ષે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની સત્યતા અને વિશ્વસનીયતાને પડકાર્યો. પ્રારંભમાં, તેઓએ રજૂ કર્યું કે ગુનો થયેલ સ્થળ પરથી હોસ્પિટલ અને ત્યારબાદ પોલીસ સ્ટેશન સુધી પહોંચવા માટે પી ડબલ્યુ-૧ દ્વારા લેવાયેલ સમયને આધારે ઊભી થતી ગંભીર અસંભાવિતાઓનો જવાબ ફરિયાદ પક્ષ આપી શક્યો નહોતો. અમે આ મુદ્દા પર હમણાં જ વિચારણા કરીશું.

૯૧. ફરિયાદ પક્ષનું પ્રકરણ એવું છે કે ઘટના સાંજે આશરે ૦૭.૩૦ વાગ્યે બની હતી અને લગભગ ૮-૧૦ મિનિટ સુધી ચાલી હતી. ત્યારબાદ, પી.ડબલ્યુ.-૧ તમામ મૃતકોને જોંગામાં લઈ ૦૭.૫૦ વાગ્યા સુધીમાં હોસ્પિટલ ખાતે પહોંચ્યો હતો. હોસ્પિટલ ખાતે પહોંચ્યા પછી, તેણે પહેલા મૃતદેહોનું પરીક્ષણ કરાવ્યું અને

ત્યારપછી પોતાનું. અંતે તેનું પરીક્ષણ ૮.૩૦ વાગ્યે કરવામાં આવ્યું હતું. તેના પ્રાથમિક પરીક્ષણ પછી, સરસ્વતી શરણ, પી.ડબ્લ્યુ.-૩, એ પી.ડબ્લ્યુ.-૧ દ્વારા જણાવ્યા મુજબની તહીર હોસ્પિટલમાં જ લખી હતી. ત્યારબાદ જ પી.ડબ્લ્યુ.-૧ એ એફ.આઈ.આર. નોંધાવવા માટે આશરે ૦૮:૦૦ વાગ્યે પોલીસ સ્ટેશન માટે પ્રસ્થાન કર્યું હતું, જે ૦૮.૧૦ વાગ્યે નોંધાઈ હતી.

૯૨. ફરિયાદ પક્ષની વાર્તાને પડકારતાં, અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે ચાર રજૂઆતો કરી: (૧) એવી દલીલ કરવામાં આવી કે તેહરીરમાં કરાયેલું આ નિવેદન કે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ તેની સાથે પાંચ મૃતદેહોને હોસ્પિટલમાં લાવ્યો હતો અને ત્યારબાદ તે રાત્રે ૯ વાગ્યે પોલીસ સ્ટેશન માટે નીકળી ગયો હતો, તે હોસ્પિટલ દ્વારા રાત્રે ૯ વાગ્યે પોલીસ સ્ટેશનને મોકલાયેલા પોલીસ મેમો (આંક કા-૧૮) સાથે વિરોધાભાસ ધરાવે છે, કારણ કે તેમાં માત્ર ચાર મૃતદેહો અને બે ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓનો જ ઉલ્લેખ છે (૨) પી.ડબ્લ્યુ.-૩ માટે એટલી લાંબી તેહરીર લખવી અને તે પણ પી.ડબ્લ્યુ.-૧ પોલીસ સ્ટેશન તરફ જાય તે પહેલાં ૧૫-૨૦ મિનિટના ગાળામાં કોઈ ભૂલ વિના લખવી શક્ય જ ન હતી (૩) તેમજ એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી કે તેહરીરમાંથી નકલ કરાયેલ પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં કેટલીક કાપછાંટો રહી ગઈ હતી અને તેથી બંને દસ્તાવેજોમાં મહત્વપૂર્ણ વિસંગતિઓ હતી (૪) અંતે, પી.ડબ્લ્યુ.-૧ની હોસ્પિટલમાંથી પ્રાપ્ત બેડ હેડ ટિકિટ મુજબ, ડિસ્ચાર્જનો સમય બીજા દિવસે એટલે કે ૨૭.૦૧.૧૯૯૭ના રોજ સવારે ૯ વાગ્યાનો દર્શાવવામાં આવ્યો છે અને તેથી તે

૨૬.૦૧.૧૯૯૭ના રોજ રાત્રે ૦૯.૧૦ વાગ્યે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવી શક્યો ન હોત. હવે અમે આ દરેક રજૂઆતનો વિચાર કરીશું.

૯૩. પ્રથમ તો, તબીબ, પી.ડબ્લ્યુ.-૮ ના પુરાવામાંથી એવું નિરીક્ષી શકાય છે કે તેણે મૃતદેહોની તેમજ બે ઇજાગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ, એટલે કે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ અને હાર્દયાલની તપાસ કરી હતી અને તે બાબતનો પોલીસ મેમો તૈયાર કર્યો હતો. તે જ રાત્રે ૯ વાગ્યા સુધીમાં પોલીસ સ્ટેશનને મોકલવામાં આવ્યો હતો. પી.ડબ્લ્યુ.-૮ નો પુરાવો નીચે ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવે છે:

આ બધી ઇજાઓ ૨૬.૧.૯૭ ના રોજ સાંજે ૭.૩૦ વાગ્યે થઈ હોવી સંભવ છે. તે દિવસે મેં માહિતી માટે પી.એસ. કોટવાલીના ઇન્ચાર્જ ઇન્સ્પેક્ટરને પોલીસ મેમો મોકલ્યો હતો. મેં આ મેમો રાત્રે ૯ વાગ્યે મોકલ્યો હતો. મેં આ મારા હસ્તલેખ અને હસ્તાક્ષરમાં તૈયાર કર્યો હતો અને તેમાં ઉલ્લેખ હતો કે પાંચ વ્યક્તિઓના મૃતદેહો આ હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યા છે અને બે ઇજાગ્રસ્તો પણ આવ્યા છે, જેઓનાં નામ રાજીવ શુક્લા, શ્રી ભીષ્મ પ્રસાદ શુક્લાના પુત્ર, અને બીજા વ્યક્તિનું નામ હરદયાલ વર્મા, શ્રી મહાદેવ પ્રસાદના પુત્ર, છે. તેનું મૂળ પોલીસને મોકલવામાં આવ્યું હતું, જે કેસ ફાઇલ પર આંક ૭૬એ/૭ છે, અને આંક એ-૧૮ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવ્યું છે.

૯૪. ઉપર સંદર્ભિત પુરાવા, જ્યારે આંક કા-૧૮ (જે હિન્દીમાં છે) સાથે સરખાવવામાં આવે છે, ત્યારે નીચેના કારણસર કોઈ વિરોધાભાસ ઊભો થતો નથી. આંક કા-૧૮ ના પ્રથમ પરિચ્છેદમાં ચાર મૃતદેહો અને બે ઇજાગ્રસ્તોનો

ઉલ્લેખ છે. બીજા પરિચ્છેદમાં રાત્રે ૯ વાગ્યે લાવવામાં આવેલા વધુ એક મૃતદેહનો ઉલ્લેખ છે.

૯૫. વધુમાં, પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ના પુરાવા મુજબ, તેણે તમામ મૃતકોને એકસાથે હોસ્પિટલમાં લઈ ગયો હતો. તેણે વધુમાં એવું પણ જણાવ્યું છે કે હોસ્પિટલથી તેણે એફ.આઈ.આર. નોંધાવવા માટે જોંગાને પોલીસ સ્ટેશને લઈ ગયો નહોતો, પરંતુ તે ઓટોરિક્ષામાં ગયો હતો. તેનું કારણ એ હતું કે એક મૃતદેહ હજુ પણ જોંગામાં હતો અને તેની આસપાસ પરિવારની મહિલા સભ્યો હતા. તે પોલીસ સ્ટેશને જવા માટે નીકળવાનો હતો તે સમયે તેને હોસ્પિટલની અંદર લાવવામાં આવ્યો હતો. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ની સાક્ષીનો સંબંધિત ભાગ નીચે ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવે છે:

“૨૫૦. હું રિક્ષામાં કોટવાલી ગયો હતો, તેનું કારણ એ હતું કે ઘરેમાંથી કેટલીક મહિલાઓ આવી હતી. જોંગાની અંદર એક મૃતદેહ હતો.

૨૫૧. સ્ત્રીઓએ કારને ઘેરી લીધી હતી અને કોટવાલી માત્ર થોડા જ અંતરે હતી. મારા પોતાના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આવી હતી (અસ્પષ્ટ) કોલોનીની સ્ત્રીઓ અને પાંડે જીનું કુટુંબ પણ ત્યારે આવ્યું હતું. હું અહેવાલ નોંધાવવા ગયો હતો.”

૯૬. તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પાંચ મૃતદેહો હતા અને ઘટના પછી પી.ડબ્લ્યુ.-૧ તેમને જોંગામાં હોસ્પિટલમાં લઈને આવ્યો હતો. તેથી નીચલી અદાલતનો નિષ્કર્ષ ભૂલભર્યો છે અને નોંધ પરના પુરાવાના આધારે નથી. વડી અદાલત આ નિષ્કર્ષને પલટવામાં પૂર્ણપણે ન્યાયસંગત છે, કારણ કે તે માત્ર વિકલ્પરૂપ

દષ્ટિકોણ નથી, પરંતુ એક એવી ભૂલનું સુધારણ છે જે મહત્વપૂર્ણ અને પ્રબળ છે.

૯૭. બીજું, અમે તહરીર જોઈ છે, તે એક સંક્ષિપ્ત દસ્તાવેજ છે. નીચલી અદાલતનો આ નિષ્કર્ષ કે તહરીર ૩૦ મિનિટથી ઓછા સમયમાં લખાઈ જ ન શકી હોત અને તેથી એફ.આઈ.આર. રાત્રે ૯.૧૦ વાગ્યે નોંધાઈ જ ન શકી હોત, અનુમાનાત્મક છે અને કલ્પિત અંકગણિતીય ગણતરી પર આધારિત છે. નીચલી અદાલત પાસે એવું માનવા માટે કોઈ આધાર નહોતો કે આ દસ્તાવેજ ૧૫-૨૦ મિનિટમાં લખાઈ ન શક્યો હોત, ખાસ કરીને ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી-૩ના પુરાવાને ધ્યાનમાં લેતાં, જેને અનુભવી લખનાર તરીકે જણાવવામાં આવ્યો છે. આ જ સંદર્ભમાં, નીચલી અદાલતનો વધુ એક નિષ્કર્ષ કે આ દસ્તાવેજ કોઈ ભૂલો અથવા કાપકૂટ વિના લખાઈ જ ન શક્યો હોત, તે પણ ફરી એકવાર અનુમાનાત્મક અને કોઈ આધાર વિના છે.

૯૮. ત્રીજું, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કોન્સ્ટેબલ મહેશ સિંહ, પી.ડબલ્યુ.-૯, જેણે તેહરીરની સામગ્રીની નકલ કરીને એફ.આઈ.આર. તૈયાર કરી હતી, તેણે કેટલાક ચૂકો કર્યા હતા, જેમ કે ‘તથા’ શબ્દના સ્થાને ‘ઔર’ લખાયું હતું અને ‘અન્ય’ શબ્દ સરખી પંક્તિમાં લખાયો ન હતો. વધુમાં, ‘તથા મેરે પેર મેં ગોલિયા લાગી’ એવો વાક્યભાગ છોડાઈ ગયો હતો. આ સાક્ષીની સરતપાસ દરમિયાન, તેણે જણાવ્યું હતું કે તે એફ.આઈ.આર.ની ઔપચારિકતાઓ પૂર્ણ કરવા દબાણ હેઠળ હતો અને તપાસ અધિકારી તેને અહેવાલ સોંપવા માટે ઉતાવળ કરાવી રહ્યો હતો. વડી અદાલતે આ સમજૂતી

સ્વીકારી હતી, કારણ કે આવા ચૂકો ફરિયાદ પક્ષના કેસ માટે જીવલેણ ગણાવી શકાય નહીં. નીચલી અદાલતે આવી નાની અને ગૌણ ચૂકના આધારે ઘટનાના બનાવ અંગે પી.ડબલ્યુ.-૧ના વર્ણનને અવિશ્વસનીય ઠેરવીને ગંભીર ભૂલ કરી હતી. તેથી, નીચલી અદાલતે કરેલી સ્પષ્ટ ભૂલોમાં વડી અદાલત દ્વારા હસ્તક્ષેપ કરવો આવશ્યક હતો. હસ્તક્ષેપ કરવા માટે આ સારો અને પૂરતો આધાર છે.

૯૯. અંતમાં, બેડ હેડ ટિકિટ પર દર્શાવેલ ડિસ્ચાર્જના સમય અંગે વડી અદાલતે કરેલા અવલોકન સાથે અમે સહમત છીએ, કારણ કે નોંધ પર ઉપલબ્ધ પુરાવાના આધારે કાઢી શકાય એવો આ સ્વાભાવિક નિષ્કર્ષ છે. તેથી, એવો તાર્કિક નિષ્કર્ષ કાઢવો યોગ્ય છે કે પી.ડબલ્યુ.-૧ એ એફ.આઈ.આર. નોંધાવવા પોલીસ સ્ટેશને ગયો હશે અને ત્યારબાદ વધુ સારવાર માટે હોસ્પિટલમાં પરત ફર્યો હશે.

૧૦૦. તેહરીર અને એફ.આઈ.આર.માં દર્શાવાયેલા ફેરફારો, તેમજ અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલો દ્વારા મિનિટે-મિનિટના નિર્માણ પર આધારિત અસંભાવ્યતાની દલીલ, કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં તેહરીર અને એફ.આઈ.આર.ના સ્વીકાર માટે ઘાતક બની શકતી નથી. આ અદાલતે, તપાસમાં રહેલી ખામીઓ અને ફેરફારોનું નોંધ લેતાં, રામ્મી આલિયા રમેશ્વર વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય ૩૧ માં આ પ્રમાણે અવલોકન કર્યું હતું :

“ ૨૪. જ્યારે કોઈ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીની વિગતવાર પૂછપરછ કરવામાં આવે છે ત્યારે તેના તરફથી કેટલીક વિસંગતતાઓ થવી સંપૂર્ણપણે સંભવ છે. કોઈ સચ્ચો સાક્ષી કેટલીક અસંગત વિગતો જણાવી દેતાં સંપૂર્ણપણે બચી શકે તેમ

નથી. શક્ય છે કે સારા રીતે શીખવવામાં આવેલો ખોટો સાક્ષી પોતાની સાક્ષીને સંપૂર્ણપણે નિર્વિસંગત રાખવામાં સફળ થાય. પરંતુ અદાલતોએ આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે વિસંગતતાઓ ૩૧ (૧૯૯૯) ૮ એસ.સી.સી. ૬૪૯.

કોઈ સાક્ષીની સાક્ષીમાં રહેલી વિસંગતતાઓ તેની આવૃત્તિની વિશ્વસનીયતા સાથે એટલી અસંગત હોય કે અદાલત તેની સાક્ષીને ત્યજી દેવામાં ન્યાયસંગત ગણાય. પરંતુ કોઈ ઘટનાના વર્ણનમાં પડતી માત્ર ભિન્નતાઓને લઈને (યાહે તે બે સાક્ષીઓની સાક્ષી વચ્ચે હોય કે એ જ સાક્ષીના બે નિવેદનો વચ્ચે હોય) અતિશય ગંભીર દૃષ્ટિકોણ અપનાવવો, ન્યાયિક તપાસ માટે અવાસ્તવિક અભિગમ છે.

૨૫. નીચલી અદાલતોમાં, પ્રતિપરીક્ષણ દરમિયાન સાક્ષીને સામનો કરાવવા માટે તેની અગાઉની કથનમાંથી વિરોધાભાસો કાઢવાની પ્રથા સામાન્ય છે. માત્ર એટલા માટે કે પુરાવામાં અસંગતતા છે, તે સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને હાનિ પહોંચાડવા પૂરતું નથી. નિઃસંદેહ, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૫૫, અગાઉના અસંગત કથનનો પુરાવો આપી સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા પર આઘાત પહોંચાડવા માટે અવકાશ પ્રદાન કરે છે. પરંતુ, આ કલમનું વાચન દર્શાવે છે કે તમામ અસંગત કથનો સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા પર આઘાત પહોંચાડવા માટે પૂરતા નથી....

૨૬. અગાઉનું નિવેદન ભલે પુરાવા સાથે ઉપરથી અસંગત જણાતું હોય, તો પણ તે અનિવાર્ય રીતે વિરોધાભાસ સાબિત કરવા માટે પૂરતું હોવું જરૂરી નથી.

અસંગત નિવેદનનો માત્ર એવો જ ભાગ, જેને “વિરોધાભાસરૂપ” ગણાવી શકાય, તે જ સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા પર અસર કરશે..... ”

૧૦૧. નીચલી અદાલતે એફ.આઈ.આર. નોંધાવવાના સમય અંગે શંકા વ્યક્ત કરતી વખતે અતિ-તકનીકી દૃષ્ટિકોણ અપનાવ્યો છે અને તેના આધારે એફ.આઈ.આર. તથા તેહરીર પૂર્વ-સમયાંકિત છે એવો ભૂલપૂર્ણ નિષ્કર્ષ કાઢ્યો છે. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, નીચલી અદાલતના તારણો અને નિષ્કર્ષોમાં વડી અદાલતે હસ્તક્ષેપ કરવા માટે દબ અને પૂરતા કારણો ઉપલબ્ધ છે.

૫. બનાવના સ્થળે પી.ડબલ્યુ.-૧ની હાજરી

૧૦૨. અપીલકર્તાઓ તરફથી આગળ ધપાવવામાં આવેલો વધુ એક મહત્વનો તર્ક એ છે કે ગુનાસ્થળે પીડબલ્યુ-૧ ની હાજરી શંકાસ્પદ છે. તેથી, તે કથિત રીતે સર્વથા પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી જ નથી, આ આધારે તેની સાક્ષી નામંજૂર કરવી જોઈએ. આ મુદ્દાને બળ આપવા માટે, વિદ્વાન વકીલોએ ચાર ભાગમાં રજૂઆત કરી હતી, અને તે જ નીચલી અદાલતના તર્કનું પણ આધારસ્તંભ છે. અમે દરેક રજૂઆતનો ઉલ્લેખ કરી તેની ચર્ચા કરીશું.

એ. જોંગા પર બુલેટના નિશાનો

૧૦૩. એફ.આઈ.આર.માં પી.ડબલ્યુ.-૧ના નિવેદનના આધારે કે આરોપી પક્ષે તેમના ઉપર ‘અંધાધૂંધ રીતે’ ગોળીબાર કર્યો હતો , એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે આ નિવેદન વિશ્વસનીય માનવામાં આવી શકે નહીં, કારણ કે જોંગા પર અનેક ગોળીના છિદ્રો નહોતા. હકીકતમાં, જોંગાની વિન્ડસ્ક્રીનના ડાબા ભાગ પર માત્ર એક જ ગોળીનો છિદ્ર છે.

૧૦૪. પુરાવાનું યોગ્ય વાંચન નીચેનું દર્શાવે છે. હેડ કોન્સ્ટેબલ, એમ.ટી., મલખાન સિંહ, પી.ડબલ્યુ.-૪ એ વાહનનું તકનીકી પરીક્ષણ કર્યું હતું અને તેનો અહેવાલ તૈયાર કર્યો હતો, જે આંક-એર તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યો હતો. ચદ્દિપ આંક એ-૨ હિન્દીમાં છે, તેમ છતાં તેની સામગ્રી પી.ડબલ્યુ.-૪ ની સાક્ષીમાં ઉપલબ્ધ છે, જેને અમે ધ્યાનમાં લઈ શકીએ અને હકીકતની યોગ્ય સ્થિતિ સમજી શકીએ. પી.ડબલ્યુ.-૪ એ અહેવાલમાં જણાવ્યું છે કે જોંગાના વિન્ડસ્ક્રીન કાચમાં એક છિદ્ર હતું અને ડ્રાઈવરની બેઠકના પાછળના ભાગમાં અનેક છિદ્રો હતા. તેણે વધુમાં એવું પણ જણાવ્યું હતું કે જોંગાના ડાબી બાજુના પાછળના ટાયરના ઉપરના ભાગમાં તથા બારીની બંને બાજુએ છિદ્રો હતા. ડ્રાઈવર-બાજુનો અરીસો પણ તૂટેલો હતો.

૧૦૫. આ વર્ણન ક્રા-૨૯ તરીકે આંકિત જોંગાના જમી પંચનામા સાથે સુસંગત છે, જે જોંગાને જપ્ત કરવામાં આવ્યો ત્યારે તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો. પી.ડબલ્યુ.-૪ ની સાક્ષીનો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ છે:

....શરીરના ડાબી બાજુના પાછળના ભાગ તરફ એક છિદ્ર હતું. સ્ટીયરિંગની સ્થિતિ ઠીક હતી. બ્રેકની સ્થિતિ ઠીક હતી. પાછળના પેડલ, ઇલેક્ટ્રિક (લાઈટ) ની સ્થિતિ સારી હતી. ટ્રાન્સમિશન સારી સ્થિતિમાં હતું. સસ્પેન્શન સારી સ્થિતિમાં હતું. ટાયરો ચલાવવાની સ્થિતિમાં હતા. આગળના અરીસા (વિન્ડ સ્ક્રીન) ની બારીમાં અને જમણી બાજુએ એક છિદ્ર હતું તથા જમણી બાજુની પાછળની સીટ (ડ્રાઈવર સીટ) માં પણ છિદ્રો હતા. ડ્રાઈવરનો અરીસો પણ તૂટેલો હતો.....

૯. બંને બાજુની બારીઓના બાજુના દરવાજાઓમાં છિદ્રો જોવા મળ્યા હતા. પાછળના પડદામાં છિદ્રો જોવા મળ્યા નહોતા. પડદાના છિદ્રોમાંથી એક કે બે સિવાયના બાકીના છિદ્રો પડદાની વાળી અંદર છે. જે એક અથવા અડધું છિદ્ર છે તે પડદાઓને અનેક સ્થળેથી વાળતી વખતે ગયેલું નથી. ”

૧૦૬. અમે જોંગાના જમી પંચનામાનું સતર્કતાપૂર્વક પરિશીલન કર્યું છે, જેમાં સ્પષ્ટ રીતે “કઈ જગ્યાએ ગોળીઓના નિશાન છે” એવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, જેનો અર્થ એવો થાય છે કે જોંગા પર ગોળીના ઘણા નિશાન મળ્યા હતા. વધુમાં, પી.ડબલ્યુ.-૪ દ્વારા ૨૫.૦૨.૨૦૦૨ના રોજ તૈયાર કરાયેલા નિરીક્ષણ અહેવાલમાં પણ જોંગા પર ગોળીના અનેક નિશાનોના અસ્તિત્વનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આ પી.ડબલ્યુ.-૧નું પણ નિવેદન છે.

૧૦૭. જંગાનું જમી પંચનામાનું તૈયાર કરનાર તપાસ અધિકારી, પી.ડબલ્યુ.-૧૨ એ પણ સ્થળ પરથી જંગાના આગળના તૂટેલા કાચના નમૂનાઓ સાથે ૧૨ ખાલી કારતૂસો મળી આવ્યા હોવાનું નોંધ્યું હતું.

૧૦૮. ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત પુરાવાના સંદર્ભમાં અમારે પી.ડબલ્યુ.-૧ ની સાક્ષી તરફ જોવાની જરૂર છે, જેના વિષે અપીલકર્તાઓએ એવી દલીલ કરી છે જાણે તે તેમના કેસને સમર્થન આપે છે. તેની સાક્ષીમાંથી નીચેનો ઉતારો સ્પષ્ટ કરે છે કે આ રજૂઆતને ટેકો આપવા માટે કોઈ આધાર નથી. “...મેં તે સમયે જોયેલા છિદ્રોની સંખ્યા મને યાદ નથી. મેં કાચ (વિન્ડ શીલ્ડ) માં માત્ર એક જ છિદ્ર જોયું હતું. વાહનના શરીરના અન્ય ભાગો પરના છિદ્રો મેં ધ્યાનમાં લીધા નહોતા.

એવું સૂચવવું ખોટું છે કે કાય (વિન્ડ શીલ્ડ) પરના એક છિદ્ર સિવાય વાહનમાં ગોળી વાગ્યાનું બીજું કોઈ છિદ્ર ન પણ રહ્યું હોય.”

૧૦૯. નોંધ પર ઉપલબ્ધ સાક્ષીબચાનો અને દસ્તાવેજી પુરાવાની સમસ્ત મૂલવણી કરતાં, સ્પષ્ટ થાય છે કે જોંગાના વિવિધ ભાગોમાં ગોળીનાં અનેક છિદ્રો હતા. વિન્ડસ્ક્રીન પર માત્ર એક જ ગોળીનું છિદ્ર મળ્યું હતું એવો દાવો નામંજૂર કરવો પડે, અને નીચલી અદાલતે એવું જે નિષ્કર્ષ કઢ્યો હતો કે ત્યાં ‘અંધાધૂંધ’ ગોળીબાર થયો ન હતો, તે પુરાવાના ખોટા વાંચન પર આધારિત છે એમ ઠરાવવામાં અમને જરાય સંકોચ નથી. અમારી એવી પણ માન્યતા છે કે વડી અદાલતે નીચલી અદાલતના ચુકાદામાં હસ્તક્ષેપ કરવા માટે આ એક મહત્વપૂર્ણ અને પ્રબળ કારણ છે.

બી. ઘટનાના સમયે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ની સ્થિતિ તથા તેને અને મૃતકને થયેલી ઇજાઓ

૧૧૦. અપીલકર્તાઓએ દલીલ કરી કે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ અને મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિઓને થયેલી ઇજાઓ, ગોળીબાર થયો ત્યારે તેઓ જે સ્થિતિમાં હતા તેની સાથે સુસંગત નથી. અમે તેનો જવાબ પ્રથમ તેમજ બીજી ઘટના સંદર્ભે આપીશું.

૧૧૧. પ્રથમ ઘટનાના પ્રસંગે, પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ની સાક્ષી તેમજ પી.ડબ્લ્યુ.-૧૨ દ્વારા દોરવામાં આવેલા સ્થળનકશામાંથી એવું જણાય છે કે પી.ડબ્લ્યુ.-૧, મૃત્યુ પામેલા રોકેશ શુક્લા સાથે વાત કરવા માટે રોકાયા ત્યારે શરૂઆતમાં જોંગાની આગળ ઊભા હતા. સ્થળનકશો લક્ષ્ય તથા તેમની સ્થિતિનું ચથાર્થ વર્ણન કરતો નથી તે સમજાવતા, તેઓ સ્પષ્ટપણે કહે છે કે જોંગા પૂર્વ દિશા તરફ

મોઢું કરીને ઊભી હતી ત્યારે, ડ્રાઈવરની બાજુએ લોકો ઊભા હોવાથી, તેઓ મૃત્યુ પામેલા રોકેશ સાથે વાત કરવા માટે જોંગાની જમણી બાજુએ (બિન-ડ્રાઈવર બાજુએ) ખસ્યા હતા. આ બાબતને અમે તેમના પોતાના શબ્દોમાં ઉદ્ધૃત કરીશું, કારણ કે તેને થોડું મહત્વ છે:

“....જોંગા રસ્તાના વચ્ચે રોકવામાં/પાર્ક કરવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે તે ત્યાં રોકાયો હતો ત્યારે હું માત્ર જોંગાની આગળ જ હતો. હું ચોક્કસપણે યાદ કરી શકતો નથી કે હું રસ્તાની જમણી બાજુએ (પટરી) હતો કે નહીં. તે સમયે, જોંગાનો મુખ પૂર્વ તરફ હતો. પૂર્વ દિશા મારા ઘરની દિશામાં આવે છે. તેને વાત કરવા માટે હું જોંગાની બિન-ચાલક બાજુએ ગયો હતો. હું મારી જમણી બાજુએ ગયો હતો. ચાલકની બાજુએ થોડા લોકો ઊભા હતા. મારો નોકર (ઘરેલુ મદદગાર) લક્ષ્મણ મારી પાસે આવ્યો હતો

xxx

મેં તપાસ અધિકારીને આ હકીકત જણાવી હતી કે જોંગા રસ્તાના બિલકુલ મધ્યમાં ઊભી હતી, પરંતુ એ વાત જણાવી નહોતી કે અમે રસ્તાની જમણી બાજુએ ઊભા હતા. મને ખબર નથી કે સ્થળ પંચનામું તૈયાર કરનાર અધિકારીએ અમારું સ્થાન રસ્તાની જમણી બાજુએ કેમ દર્શાવ્યું ( સીમાંકિત કર્યું ), પરંતુ જોંગાની સામે દર્શાવ્યું નથી...”

૧૧૨. આ જ સમયે ગોળીબાર શરૂ થયો હતો, એટલે કે જ્યારે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ડ્રાઈવર ન હોય તેવી બાજુએ હતો. જો આને સત્ય માનવામાં આવે, તો પી.ડબ્લ્યુ.-૧નું એ સાક્ષ્ય કે તેણે જોંગાની આડમાં રહી પોતાની રક્ષા કરી હતી,

તે સુસંગત ઠરે છે અને તે નિશ્ચિતરૂપે ગોળીબારની સીધી રેખામાં નહોતો. અપીલકર્તાઓની આ દલીલ કે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ગોળીબારની સીધી રેખામાં હતો, તેને નામંજૂર કરવામાં અમને જરાય સંકોચ નથી. એ બાબત વિવાદાસ્પદ નથી કે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ વાહનની ડ્રાઇવર ન હોય તેવી બાજુએ હતો અને જ્યારે જોંગાની દક્ષિણ બાજુએ આવેલી નસીમની ગળ દુકાનમાંથી ગોળીબાર શરૂ થયો. હકીકતમાં, આ રજૂઆત અનુમાનાધારિત છે, કારણ કે ફરિયાદીએ પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં એ પણ દર્શાવ્યું નથી કે પ્રથમ પ્રસંગે તે જોંગાની ડ્રાઇવર બાજુએ હતો. પી.ડબ્લ્યુ.-૧નું સાક્ષ્ય પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં કરાયેલા નિવેદન સાથે સ્પષ્ટપણે સુસંગત છે. એ આશ્ચર્યજનક છે કે નીચલી અદાલતે કલ્પિત દલીલના આધાર પર ગુનાસ્થળે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ની વાસ્તવિક હાજરી જ નકારી કાઢી હતી, અને આવા નિષ્કર્ષમાં હસ્તક્ષેપ કરવામાં વડી અદાલત યોગ્ય હતી.

૧૧૩. જ્યાં સુધી બીજી ઘટનાનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી અપીલકર્તાઓનો દાવો છે કે, જ્યારે મૃત્યુ પામેલ રાજેશ અપીલકર્તાઓ પર પાછી ગોળીબારી કરવા માટે જોંગાને હોસ્પિટલ તરફ ફેરવી તેમાંથી બહાર આવ્યો, ત્યારે તેને અનેક ગોળીઓ વાગી હતી, ત્યારે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ માત્ર એક જ ગોળી વાગીને બચી ગયો હોય તે શક્ય નહોતું. અપીલકર્તાઓના જણાવ્યા મુજબ, આ વાત એટલી અશક્યપ્રાય છે કે તેની હાજરી ખોટી ઠરે છે. વાસ્તવમાં, નીચલી અદાલતે આ રજૂઆત સ્વીકારી હતી. અમે આ રજૂઆતનું વિગતવાર પરીક્ષણ કર્યું છે અને નીચે દર્શાવેલ કારણોસર તેને ખોટી હોવાનું નિષ્કર્ષ્યું છે.

૧૧૪. પ્રથમ ઘટના પછી, જોંગાને હોસ્પિટલ તરફ જવા માટે વાળવામાં આવી હતી. પરમા પંડિતના મકાન નજીકના બીજા સ્થળે પહોંચતા, જ્યારે હુમલાખોરોએ ફરી હુમલો કર્યો, ત્યારે રાજેશ પ્રતિહુમલો કરવાનો પ્રયત્ન કરતાં પોતાની રાઇફલ સાથે જોંગામાંથી નીચે ઉતર્યો. તે સમયે તેને ગોળીના અનેક ઇજાઓ પહોંચી. પોતાના વલણ સાથે સુસંગત રીતે, પી.ડબલ્યુ.-૧ જોંગાની જમણી બાજુએ, જે ચાલકની બાજુ છે, પાછળ હતો, અને તેથી તે જોંગાની આડમાં રહી શક્યો, પરંતુ તેના પગમાં ગોળીની ઇજા થવાથી તે બચી શક્યો નહીં. જ્યાં સુધી મૃતક રાજેશ શુક્લાનો પ્રશ્ન છે, તેણે સક્રિય રીતે જોંગામાંથી બહાર આવી હુમલાખોરો પર ગોળીબાર કરવા માટે સ્થાન લીધું હતું. એક તરફ રાજેશે લીધેલ સ્થિતિ અને બીજી તરફ પી.ડબલ્યુ.-૧એ લીધેલ સ્થિતિ વચ્ચે સ્પષ્ટ ભેદ છે. તેથી, મૃતક રાજેશને જેટલી ગોળીની ઇજાઓ પહોંચી તેટલી પી.ડબલ્યુ.-૧ને ન પહોંચવા બાબતે પૂરતું સમજૂતીભર્યું કારણ છે. અમે આ પણ ઉમેરી શકીએ કે અપીલકર્તાઓ દ્વારા કરાયેલી રજૂઆત કોઈ પુરાવા પર આધારિત નથી, પરંતુ સંભાવનાના સિદ્ધાંત પર આગળ વધે છે. વડી અદાલતે આ પ્રકારના સિદ્ધાંતીકરણને યોગ્ય રીતે નામંજૂર કર્યું છે, જેણે દુર્ભાગ્યવશ નીચલી અદાલતને પ્રભાવિત કરી હતી. આ માટે કોઈ આધાર નહોતો. તેથી, વડી અદાલત માટે હસ્તક્ષેપ કરી નીચલી અદાલતની સ્પષ્ટ ભૂલ સુધારવી અનિવાર્ય હતી.

૧૧૫. આવી પરિસ્થિતિમાં, જ્યારે જૂથ દ્વારા હુમલો થયો હોય અને જે માત્ર થોડા જ મિનિટો સુધી ચાલ્યો હોય, ત્યારે કોઈ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી દરેક હકીકત

ગણિતીય સૂક્ષ્મતાથી વર્ણવી શકે તેવી અપેક્ષા રાખવી અયોગ્ય છે. આ અદાલતના તાજેતરના એક નિર્ણયમાં, આ વિષયક પ્રવર્તમાન ન્યાયપ્રસંગોની સમીક્ષા કરીને, આવી જ એક અસ્થિર પરિસ્થિતિનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું હતું. અબ્દુલ સઈદ વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય ૩૨ માં, આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

“ ૨૭. વર્તમાન મામલામાં, હુમલાખોરોની બહુ મોટી સંખ્યાએ ચાંદ ખાન અને શબીર (મૃતક) પર હુમલો કર્યો હતો અને તેમને જાનલેવ હથિયારો વડે ઇજાઓ પહોંચાડી હતી. ઘટના થોડા જ મિનિટોમાં પૂર્ણ થઈ ગઈ હતી. તેથી, ઘટના અંગેની એવી ચોક્કસ આવૃત્તિ, જેમાં દરેક સૂક્ષ્મ વિગત, અર્થાત્ વ્યક્તિગત કૃત્યોની અતિસૂક્ષ્મ અને સચોટ વિગતો પ્રગટ થાય, તે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ દ્વારા આપવી સ્વાભાવિક રીતે શક્ય નથી.

૨૮. ઘટનાક્રમ દરમિયાન પોતે જ ઇજા પામેલા સાક્ષીના પુરાવાને કેટલું મહત્વ આપવું તે પ્રશ્નની આ અદાલતે વિશદ રીતે ચર્ચા કરી છે. જ્યાં ઘટનાનો સાક્ષી પોતે જ તે ઘટનામાં ઇજા પામેલો હોય, ત્યાં આવા સાક્ષીની સાક્ષી સામાન્ય રીતે ૩૨ (૨૦૧૦) ૧૦ એસ.સી.સી. ૨૫૯.

ખૂબ વિશ્વસનીય માનવામાં આવે છે, કારણ કે તે એવો સાક્ષી છે જે ગુનાના સ્થળે તેની હાજરીની અંતર્નિહિત ખાતરી સાથે આવે છે અને કોઈને ખોટી રીતે ફસાવવાના હેતુથી પોતાના વાસ્તવિક હુમલાખોર(ઓ)ને બચાવવાની શક્યતા ઓછી હોય છે. “ઇજાગ્રસ્ત સાક્ષીને અવિશ્વસનીય ઠેરવવા માટે વિશ્વાસપ્રેરક પુરાવો જરૂરી છે.”..... ”

૧૧૬. ધાયલ સાક્ષીના પુરાવા અંગેના આ જ સિદ્ધાંતનું પુનરોચ્ચાર કરતાં, આ અદાલતે રાજેન્દ્ર અલિયા રાજાપ્પા અને અન્ય વિ. કર્ણાટક રાજ્ય૩૩ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

૧૮. આ અદાલતે નારાયણ ચેતનરામ ચૌધરી વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર [નારાયણ ચેતનરામ ચૌધરી વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, (૨૦૦૦) ૮ એસ.સી.સી. ૪૫૭ : ૨૦૦૦ એસ.સી.સી. (ક્રિ) ૧૫૪૬]માં, ફોજદારી નીચલી અદાલતમાં પુરાવાની મૂળવણી કરતી વખતે, સાક્ષીમાં રહેલા નાનાં વિરોધાભાસો પર વિચાર કર્યો છે. ઉક્ત ચુકાદામાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે માત્ર તાત્વિક વિગતોમાં રહેલા વિરોધાભાસો, અને નાનાં વિરોધાભાસો નહીં, સાક્ષીઓની સાક્ષીને અવિશ્વસનીય ઠેરવવાનો આધાર બની શકે....

૧૧૭. આ પરિસ્થિતિના પ્રકાશમાં, એવી અસમર્થાવિતતાની દલીલ કે જ્યારે મૃતક રાજેશ શુક્લાને ૧૬ ગોળીની ઇજાઓ પહોંચી હતી, ત્યારે રાકેશ અને ગુફાને જીવલેણ ગોળીની ઇજાઓ પહોંચી હતી અને પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ને માત્ર એક જ ગોળીની ઇજા પહોંચી હતી, તે નામંજૂર થવી જ જોઈએ.

૧૧૮. અપીલકર્તાઓ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલો વધુ એક દલીલ એવો છે કે, પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ના ઇજા અહેવાલ મુજબ, તેની ડાબી જાંઘના ઉપરના ભાગમાં એક ગોળીની ઇજા પહોંચી હતી. જોકે, પી.ડબ્લ્યુ.-૯ ના સાક્ષ્ય મુજબ, પટ્ટી પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ની જાંઘ પર નહોતી પરંતુ તેના પિંઢા પર હતી. પી.ડબ્લ્યુ.-૯ ના આ નિવેદનને, પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ને ગોળીની ઇજા પહોંચી હતી તે નિવેદનના સંદર્ભમાં સમજવું આવશ્યક છે. આ પુરાવાનો એક મહત્વપૂર્ણ ભાગ છે.

પી.ડબ્લ્યુ.-૯ ના પુરાવાનું ગણિતીય વિશ્લેષણ અનાવશ્યક છે. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ નો ઇજા અહેવાલ, પી.ડબ્લ્યુ.-૮ તરીકે પરીક્ષિત ડૉક્ટરના પુરાવાને સમર્થન આપે છે. વધુમાં, એક્સ-રે પણ એ દૃષ્ટિકોણને સમર્થન આપે છે કે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ને તેની ડાબી જાંઘ પર ઇજા પહોંચી હતી. આ તમામ પુરાવાઓ, જે સમકાલીન અને વિશ્વસનીય છે, બનાવના ચાર વર્ષ બાદ આપવામાં આવેલા પી.ડબ્લ્યુ.-૯ ના સાક્ષ્યના આધારે નકારી શકાય નહીં. મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવા સતત રીતે એ દર્શાવે છે કે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ના પગ પર ઇજા હતી. સાક્ષીઓમાંથી એકે ઇજા પિંઢા પર હોવાનું જણાવ્યું હોય તે માત્રથી, ગુનાસ્થળે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ની હાજરી અંગે શંકા ઊભી કરી શકાય નહીં. નીચલી અદાલતે ૩૩ (૨૦૨૧) ૬ એસ.સી.સી. ૧૭૮ પર આધાર રાખવામાં ગંભીર ભૂલ કરી હતી.

પી.ડબ્લ્યુ.-૯ની સાક્ષીના આધાર પર પી.ડબ્લ્યુ.-૧ની સમગ્ર સાક્ષી ફગાવી દેવા બાબતનો આ નિષ્કર્ષ વડી અદાલતે યોગ્ય રીતે રદ કર્યો હતો.

### સી. એક્સ-રે અને બેડ હેડ ટિકિટ

૧૧૯. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ અને પી.ડબ્લ્યુ.-૧૨ બન્નેએ પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું છે કે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ પોતાની ઇજાના દુખાવાને કારણે ઘટના સ્થળેથી પાછો હોસ્પિટલ ગયો હતો. હોસ્પિટલ પહોંચ્યા બાદ એવું જણાવાયું હતું કે પી.ડબ્લ્યુ.-૧નું પ્રાથમિક પરીક્ષણ કરનાર પી.ડબ્લ્યુ.- ૮ દ્વારા તેની ઇજાઓ માટે તેને એક્સ-રે કરવાની સલાહ આપવામાં આવી હતી. અપીલકર્તાઓ દ્વારા દલીલ કરવામાં આવી છે કે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ પર કરવામાં આવેલ એક્સ-રે ત્રણ

કારણોસર બનાવટી હતો: (૧) મેડિકો-લીગલ નોંધપોથીમાં પી.ડબ્લ્યુ.-૧ની સારવાર અંગે કોઈ નોંધ નહોતી અથવા બેડ હેડ ટિકિટમાં એક્સ-રે કરવાની કોઈ ભલામણ નહોતી, (૨) પી.ડબ્લ્યુ.-૧ના એક્સ-રેનો સમય રાત્રે ૧૦ વાગ્યાનો દર્શાવવામાં આવ્યો છે, જ્યારે વિભાગનું કાર્ય બપોરે ૨ વાગ્યે બંધ થઈ જાય છે, (૩) પી.ડબ્લ્યુ.-૧ અને હરદયાલ દ્વારા તેમની સારવાર માટે કોઈ રકમ જમા કરાવવામાં આવી નહોતી.

૧૨૦. અમે આ રજૂઆતોનો અંતિમ દલીલને પ્રથમ લઈ વિચાર કરીશું. તબીબી અધિકારી, પી.ડબ્લ્યુ.-૮, જેઓએ પી.ડબ્લ્યુ.-૧ તેમજ હરદયાલની સારવાર કરી હતી, તેમણે જમા આપ્યું છે કે મૃતક તથા પીડિતોની પ્રાથમિક સારવાર પછી, મૃતક તેમજ ઈજાગ્રસ્ત પીડિતોનું વર્ણન કરતું પોલીસ મેમો તેમના દ્વારા રાત્રે ૮ વાગ્યે પોલીસ સ્ટેશનમાં મોકલવામાં આવ્યું હતું. એ પણ જણાવાયું હતું કે પીડિતોની સારવારની નોંધ મેડિકો-લીગલ રજીસ્ટરની બદલે અકસ્માત રજીસ્ટરમાં કરવામાં આવી હતી, કારણ કે પોલીસ પી.ડબ્લ્યુ.-૧ અને હરદયાલ સાથે આવી નહોતી. તેથી, મેડિકો-લીગલ રજીસ્ટરમાં કોઈ નોંધ કરવામાં આવી નહોતી. આગળ, આ સાક્ષીએ એ પણ સ્વીકાર્યું હતું કે જ્યાં નોંધો અકસ્માત રજીસ્ટરમાં કરવામાં આવે છે, ત્યાં દર્દીઓ પાસેથી કોઈ ફી વસૂલવામાં આવતી નથી. આ સાક્ષીનું નિવેદન મહત્વપૂર્ણ છે અને તે નીચે ઉતારવામાં આવે છે:

.....જે નોંધ મેડિકો લીગલ રજિસ્ટરમાં કરવામાં આવે છે, તે પોલીસ દ્વારા તબીબી પરીક્ષણ માટે મોકલવામાં આવેલા કેસોની હોય છે અથવા કોઈ ડૉક્ટર પોતે અરજી લખાવીને તબીબી પરીક્ષણ કરે છે. અમે આપું એ કારણસર કરીએ

છીએ કે પોલીસે સંદર્ભિત કરેલ મામલામાં કોઈ શુલ્ક લેવામાં આવતું નથી અને પોતે અરજી કરીને આવ્યાના મામલામાં તબીબી ફી જમા કરાવવી પડે છે. આ ઈજાઓ કોઈ ઝઘડાથી અથવા અન્ય કોઈ કારણસર અથવા મારપીટ વગેરેથી થયેલી હોઈ શકે, જે તબીબી પરીક્ષણ સાથે સંબંધિત છે. અકસ્માતના કેસમાં કોઈ શુલ્ક જમા કરવામાં આવતું નથી, અમારે સારવાર આપવાની રહે છે, તેથી અમે આગળની કાર્યવાહી અકસ્માત રજિસ્ટરમાં નોંધીએ છીએ. મેં જે અહેવાલ તે ઈજાગ્રસ્તોની ઈજાઓ અંગે આપ્યો છે, તે અકસ્માત રજિસ્ટરમાં નોંધવામાં આવ્યો છે. જ્યારે પોલીસ ઈજાગ્રસ્ત સાથે આવી ન હોય અને ઈજાગ્રસ્ત પોતે આવ્યો હોય, અને તે ન તો અરજી આપે, ન તો ફી જમા કરે અને પરીક્ષણ કરવા કહે, ત્યારે બાધ્યતાવશ અમે તેનું પરીક્ષણ કર્યા પછી ઈજાઓ અકસ્માત રજિસ્ટરમાં લખીએ છીએ. પ્રથમ અમે ઈજાગ્રસ્ત પાસેથી અરજી માગીએ છીએ અથવા પોલીસ સાથે આવવા કહીએ છીએ; જ્યારે તે અરજી આપતો નથી ત્યારે અમે તેનું પરીક્ષણ અકસ્માત રજિસ્ટરમાં કરીએ છીએ. ઈજાગ્રસ્ત આવે અને મેડિકો લીગલ કેસમાં ઈજાઓ કેવી રીતે થઈ તે લખાવે, ત્યાર પછી અમે તેનું પરીક્ષણ કરીએ છીએ.....

૧૨૧. પી.ડબ્લ્યુ.-૭, રેડિયોલોજિસ્ટ, જેના દેખરેખ હેઠળ એક્સ-રે કરવામાં આવ્યો હતો, તેણે પણ સ્વીકાર્યું છે કે તે એક્સ-રે ઇમરજન્સી મેડિકલ ઓફિસર, પી.ડબ્લ્યુ.-૮, ના સંદર્ભે કરવામાં આવ્યો હતો, જેમણે તે માટે રેફરન્સ સ્લિપ મોકલી હતી. ડૉક્ટર પી.ડબ્લ્યુ.-૮ તેમજ રેડિયોલોજિસ્ટ, પી.ડબ્લ્યુ.-૭, ના નિવેદનોના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, આકસ્મિક નોંધપોથીમાં થયેલી નોંધ અંગે સ્પષ્ટતા

અને નિશ્ચિતતા છે અને તેથી પી.ડબ્લ્યુ.-૧ અને હરદયાલ દ્વારા કોઈ રકમ જમા કરવામાં આવી નથી. આ દસ્તાવેજો બનાવટી છે એવો નિષ્કર્ષ કાઢવા માટે નીચલી અદાલત પાસે કોઈ જ યોગ્ય આધાર નથી. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ના શરીર પર થયેલી ઈજાઓને સમર્થન આપતા વિવિધ સમકાલીન દસ્તાવેજોના પરિપ્રેક્ષ્યમાં જોતા, અપીલકર્તાઓ દ્વારા કરવામાં આવેલ આ રજૂઆત સ્વીકારવી મુશ્કેલ છે કે એક્સ-રે બનાવટી દસ્તાવેજ છે અથવા તે પૂર્વતારીખિત છે.

૧૨૨. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ અને હરદયાલનો એક્સ-રે રાત્રે ૧૦ વાગ્યે લેવામાં આવ્યો હોઈ શકે નહીં, કારણ કે વિભાગ બપોરે ૨ વાગ્યે બંધ થઈ જાય છે, તેવી રજૂઆત અંગે હવે આવતા, અમે પી.ડબ્લ્યુ.-૭ના પુરાવાની તપાસ કરી છે, જેઓએ સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે એક્સ-રે તેમના દેખરેખ હેઠળ લેવામાં આવ્યો હતો. તેમના નિવેદનનો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ છે:

તા. ૨૭ .૧. ૮૭ના રોજ પણ હું જિલ્લા હોસ્પિટલ, હમીરપુરમાં રેડિયોલોજિસ્ટના પદ પર ફરજ બજાવતો હતો. તે દિવસે મારી દેખરેખ હેઠળ ઈજાગ્રસ્ત રાજીવ શુક્લા પુત્ર શ્રી ભીષ્મ શુક્લા, રહે. રામેડી, પોલીસ સ્ટેશન કોટવાળી હમીરપુર, ઉંમર અંદાજે ૩૧ વર્ષના, જેઓને એક્સ-રે માટે ઇ.એમ.ઓ., જિલ્લા હોસ્પિટલ, હમીરપુર દ્વારા મોકલવામાં આવ્યા હતા, તેમના જમણા જાંઘનું તેમજ ડાબા જાંઘ અને ડાબા ઘૂંટણનું એક્સ-રે કરવામાં આવ્યું હતું. તેઓ પોતે જ ઇમરજન્સી વોર્ડમાંથી આવ્યા હતા. એક્સ-રેમાં જમણા જાંઘ, ડાબા જાંઘ તથા ડાબા ઘૂંટણ સાથે પગમાં એક નાનું ગોળ ધાતુનું અસ્પષ્ટ ન હોય એવું પદાર્થ (ફાટેલું કાગળ) દેખાયું હતું. એક્સ-રે પ્લેટના આધારે મેં અહેવાલ તૈયાર કર્યો હતો, જેના પર

ઈજાગ્રસ્તનો ઓળખ ચિહ્ન અને અંગૂઠાની છાપ છે. આ રાજીવ શુક્લા અદાલતમાં હાજર છે, અહેવાલ આંક એ-૮ તરીકે દર્શાવવામાં આવેલ છે. ત્રણ એક્સ-રે પ્લેટો આંક ૪૪ થી ૪૬ તરીકે દર્શાવવામાં આવી છે, જેના પર ઈજાગ્રસ્તની અંગૂઠાની છાપ છે અને તે મારા દ્વારા પ્રમાણિત કરવામાં આવેલી છે.

૧૨૩. આ સાક્ષીની વિસ્તૃત જિરહ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ તેણે સમજાવ્યું કે વિભાગ સામાન્ય રીતે બપોરે ૨ વાગ્યે બંધ થતો હોવા છતાં, તેણે આગ્રહપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે પી.ડબલ્યુ.-૧ અને હરદયાલનો એક્સ-રે હકીકતમાં ૨૬.૦૧.૧૯૯૭ ના રોજ રાત્રે ૧૦ વાગ્યે લેવામાં આવ્યો હતો. બચાવ પક્ષે એવો સૂચન કરીને આ સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા ખંડિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે તેના અશોક કુમાર ચંદેલ સાથે કેટલાક વિવાદો હતા, જેને તેણે નકારી કાઢ્યા. અમને આ સાક્ષી પર અવિશ્વાસ કરવાનો કોઈ કારણ દેખાતો નથી. વધુમાં, તાત્કાલિક વૈદ્યકીય સહાયની પરિસ્થિતિમાં કોઈ હોસ્પિટલ એક્સ-રે માટે વિશેષ વ્યવસ્થા કરી શકે, તે અવિશ્વસનીય નથી. એક્સ-રે અને બેડ હેડ ટિકિટ સંબંધિત નોંધપાત્ર પુરાવાનો, જે નોંધ પર ઉપલબ્ધ હતો, ઉલ્લેખ કરીને તેની વિચારણા કરવાની જગ્યાએ, નીચલી અદાલતે સંભાવનાઓના આધારે પોતાનું જ નિષ્કર્ષ નોંધ્યું હતું. તેથી, વડી અદાલતે નીચલી અદાલતનો ચુકાદો રદ કરવામાં યોગ્યતા દાખવી હતી.

#### ડી. ઘટનાના સમયે વિદ્યુત પુરવઠામાં નિષ્ફળતા

૧૨૪. પી.ડબલ્યુ.-૧ના પુરાવાને અગ્રાહ્ય ઠરાવવા અદાલતને મનાવવાનો અંતિમ પ્રયાસ આ દલીલ પર આધારિત છે કે સાંજે ૦૭.૩૦ વાગ્યાથી ૦૮.૪૫

વાગ્યા સુધીના સમયગાળા દરમિયાન ગુનાસ્થળે વિજળી ઉપલબ્ધ નહોતી. આ દલીલને સમર્થન આપવા બચાવ પક્ષે ડી.ડબલ્યુ.-૧ની તપાસ કરી, જે વિદ્યુત વિતરણ વિભાગમાં ઇજનેર તરીકે કાર્યરત હતો. આ સાક્ષીએ નિવેદન આપ્યું કે અકિલ તિરાહા ખાતે વિદ્યુત જોડાણ ખોરવાયું હોવાની માહિતી તેને સાંજે ૦૭.૫૦ વાગ્યે મળી હતી; તેના પરિણામે કાલી ચૌરાહાથી દેવી દાસ સુધીના વિસ્તારોમાં, જેમાં સુભાષ માર્કેટ (ઘટનાસ્થળ) અને સુફીગંજનો સમાવેશ થતો હતો, વિજ પુરવઠો બંધ થઈ ગયો હતો. તેને એવી માહિતી આપવામાં આવી હતી કે ૦૭.૫૦ વાગ્યાથી ૧૫-૨૦ મિનિટ પહેલાં, અર્થાત્ લગભગ ૦૭.૩૦ વાગ્યે, જોડાણ ખોરવાયું હતું. તેણે વધુમાં જણાવ્યું કે તૂટેલા તારની મરામત કર્યા પછી જ ૦૮.૪૫ વાગ્યે જોડાણ ફરી પૂર્વવત્ કરવામાં આવ્યું હતું. આ આધારે દલીલ કરવામાં આવી કે પી.ડબલ્યુ.-૧ માટે અપીલકર્તાઓની ઓળખ કરવી તેમજ અન્ય સાક્ષીઓ માટે પણ માર્કેટ આસપાસ રહેલ વ્યક્તિઓની ઓળખ કરવી મુશ્કેલ બન્યું હોત.

૧૨૫. વડી અદાલતે આ મુદ્દાની વિગતવાર તપાસ કરી હતી. એવો અવલોકન કરવામાં આવ્યો હતો કે ડીડબલ્યુ-૧ એ આ હકીકત સ્વીકારી છે કે જોકે સાંજે ૦૭.૩૦ થી ૦૮.૪૫ વચ્ચે વીજ પુરવઠો બંધ હતો, તેમ છતાં ઘટના સ્થળ, અર્થાત્, સુભાષ માર્કેટ, તેનાથી પ્રભાવિત થયું હતું કે નહીં તે અંગે તેને ખાતરી નહોતી. તેણે આગળ જણાવ્યું હતું કે અકિલ તિરાહા સાથે કુલ ત્રણ ફેઝ જોડાયેલા હતા, અને તે ત્રણ ફેઝમાંથી બે ખરાબી છતાં કાર્યરત રહ્યા હતા. ડીડબલ્યુ-૧ એ તેની જરૂરમાં પુષ્ટિ કરી છે કે:

.....હું તે તૂટેલા ફેઝ સાથે અકીલ તિરાહાથી સુભાષ બજારમાં ત્યાં કેટલી વીજળીની જોડાણો જોડાયેલી હતી અને વીજ પુરવઠો ખોરવાઈ ગયો હતો તે અંગે કહેવા અસમર્થ છું. ત્યાં કુલ ત્રણ ફેઝ હતા, પરંતુ તાર તૂટી ગયા પછી વીજળીકરણના બે ફેઝ ચાલુ રહ્યા હતા. અકીલ તિરાહા સુભાષ બજારથી ખૂબ દૂર છે. અખિલ તિરાહાથી સુભાષ બજાર સુધી વીજળીની જોડાણો હતી કે નહીં અથવા ત્યાં જોડાયેલી હતી કે નહીં, તે અંગે હું કહેવા સક્ષમ નથી....

૧૨૬. મામલાનું વિગતવાર પરીક્ષણ કર્યા પછી, વડી અદાલતે યોગ્ય નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યું કે વીજ પુરવઠાના બંધ થવાના બનાવો ખૂબ સામાન્ય છે અને જનતા માત્ર રસ્તાની લાઈટ પર જ નિર્ભર નથી. સુભાષ માર્કેટ જેવા સ્થળે, વીજ પુરવઠો બંધ થાય તેવી સ્થિતિમાં લોકોને જનરેટર જેવી પોતાની વ્યવસ્થા રાખવી જ જોઈએ. વધુમાં, ડી.ડબ્લ્યુ.-૧ એ સ્પષ્ટપણે સ્વીકાર્યું કે, "... પરંતુ વાયર તોડ્યા પછી વીજીકરણના બે ફેઝ ચાલુ રહ્યા હતા. અખિલ તિરાહા સુભાષ બજારથી ખૂબ દૂર આવેલું છે. અખિલ તિરાહાથી સુભાષ બજાર સુધીના વીજ જોડાણો વિશે અથવા ત્યાં જોડાણ હતું કે નહોતું તે અંગે હું કંઈ કહી શકતો નથી...." .

૧૨૭. વડી અદાલતે આપેલા કારણો અને કાઢેલા નિષ્કર્ષોની સામે, નીચલી અદાલતે માત્ર ડી.ડબ્લ્યુ.- ૧ ની સાક્ષીનો ઉદ્દેખ કરીને કે ત્યાં વીજળી નહોતી, તરત જ એવો નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ અને પી.ડબ્લ્યુ.-૨ ની સાક્ષીઓ વિશ્વસનીય નથી. નીચલી અદાલતે ડી.ડબ્લ્યુ.-૧ ની સાક્ષીનું વિગતે પરીક્ષણ કર્યું નથી અને હકીકતમાં, સાક્ષીના નિર્ણાયક ભાગને છોડી દીધો છે. તેથી,

નીચલી અદાલતે કાઢેલા આ નિષ્કર્ષને ઉલટાવવામાં વડી અદાલત સંપૂર્ણપણે ન્યાયસંગત હતી.

૧૨૮. અંતમાં, નીચલી અદાલતે શંકાસ્પદ ગણાવેલી પી.ડબલ્યુ.-૧ ની હાજરી સંબંધિત મુદ્દા અંગે, અમે આ બાબતનું વિગતવાર પરીક્ષણ કર્યું છે. જૉંગા પર અનેક ગોળીના છિદ્રોના અસ્તિત્વ અંગેનો પુરાવો, પી.ડબલ્યુ.-૧ એ જણાવ્યા મુજબ, ‘અંધાધૂંધ’ ગોળીબાર થયો હતો તે સ્થાપિત કરે છે. અમે આ પણ નિહાળ્યું છે કે પી.ડબલ્યુ.-૧ ના શરીર પર તેમજ મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિઓના શરીર પર આવેલી ઈજાઓ, ઘટનાસ્થળે પી.ડબલ્યુ.-૧ ની હાજરી સ્થાપિત કરતી સાક્ષી સાથે પરસ્પર સુસંગત છે. વધુમાં, ગુનાના સ્થળે પી.ડબલ્યુ.-૧ ને થયેલી ઈજા, ડૉક્ટરોની સાક્ષીથી સમર્થિત તબીબી પુરાવાના આધારે સાબિત થાય છે. વધુમાં, અમે આ પણ નિહાળ્યું છે કે બચાવ પક્ષ, પોતાના જ સાક્ષી ડી.ડબલ્યુ.-૧ ના અસ્પષ્ટ પુરાવાને ધ્યાનમાં લેતા, ગુનાના સ્થળે વીજળી ન હતી એવી તેમની થિયરી સંભવિત ઠરાવી શક્યો નથી.

૧૨૯. આ તમામ કારણોને કારણે અમારો એવો મત છે કે ફરિયાદ પક્ષે ગુનાસ્થળે પી ડબલ્યુ-૧ ની હાજરી સફળતાપૂર્વક સ્થાપિત કરી છે એવો નિષ્કર્ષ નોંધવામાં વડી અદાલત યોગ્ય હતી. અમને એ બાબતે પણ સંતોષ છે કે નીચલી અદાલતે કરેલી સ્પષ્ટ ભૂલો અને નોંધેલા તર્કવિરુદ્ધ નિષ્કર્ષોને કારણે નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને પલટવામાં વડી અદાલત ન્યાયસંગત હતી.

૬. ઘટના સ્થળે પી.ડબલ્યુ.-૨ ની હાજરી

૧૩૦. અપીલકર્તાઓ તરફથી શીખેલા વકીલે રજૂ કર્યું કે પી.ડબલ્યુ.-૨ની સાક્ષીને નીચે દર્શાવેલ કારણોસર ફગાવી દેવી જોઈએ; (૧) તેના શરીર પર થયેલી ઈજાઓ આગ્રેયાસ્ત્રથી થયેલી ન હોવાથી તેને પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી તરીકે સ્વીકારી શકાય નહીં (૨) તેનું વર્ણન પી.ડબલ્યુ.-૧ના નિવેદન સાથે વિરુદ્ધાભાસ ધરાવે છે, કારણ કે પી.ડબલ્યુ.-૧એ પી.ડબલ્યુ.-૨ને બાળકોની ખબર લેવા માટે કહ્યું હતું અને બાળકોને ઘરે કોણ લઈ ગયું તે બાબતે તેને કોઈ જાણ નથી (૩) પી.ડબલ્યુ.-૨નું વર્તન અને વ્યવહાર અસ્વાભાવિક છે, કારણ કે તેના પોતાના ભાઈ શ્રી કાંત પાંડેને જીવલેણ ઈજાઓ પહોંચી હોવા છતાં તેણે હોસ્પિટલ જવાનું પસંદ કર્યું નહીં.

૧૩૧. આ પ્રથમ મુદ્દાનો જવાબ આપવા માટે તબીબી પુરાવાનો સંદર્ભ લેવો યોગ્ય રહેશે. એક્સ-રે અહેવાલમાં પી.ડબલ્યુ.-૨ પર થયેલી ઈજાનું વર્ણન “ડાબા પગમાં એક નાની ધાતુસર્જિત રેડિયો-ઓપેક છાયા દેખાય છે” એમ કરીને તેની પુષ્ટિ કરવામાં આવી છે, અને પી.ડબલ્યુ.-૭ ડૉ. એસ.કે. ગુપ્તાએ પોતાના ૪ શબ્દોમાં આ રીતે જણાવ્યું છે:

... તેમાં ધાતુની નાની અપરદર્શક રેડિયો જેવી વસ્તુનો પડછાયો જોવા મળ્યો હતો. મેં એક્સ-રે પ્લેટોના આધારે મારી પોતાના હસ્તલેખ અને હસ્તાક્ષરથી અહેવાલ તૈયાર કર્યો હતો ...

૧૩૨. ડૉક્ટરની સાક્ષી તેમજ એક્સ-રે અહેવાલ સમ્યક રીતે પુષ્ટિ પામેલા છે અને અપીલકર્તાઓએ તેને ખોટો ઠેરવવા માટે નોંધપાત્ર કોઈ સામગ્રી અભિલેખ

પર મૂકી નથી. અહેવાલ અને સાક્ષ્યના પ્રકાશમાં, પી.ડબ્લ્યુ.-૨ ને થયેલી ઈજા વિશ્વસનીય માનવી પડશે.

૧૩૩. બીજા મુદ્દા અંગે, બાળકોને ખસેડવા બાબતે કોઈ ગૂંચવણ અથવા વિરોધાભાસ નથી. અમે પીડબ્લ્યુ-૨ ના પુરાવાનો અભ્યાસ કર્યો છે અને તેણે સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યું છે કે ગોળીબારના અવાજો સાંભળતાં જ તે રાજેશ શુક્લા તથા અન્ય લોકો સાથે સ્થળ પર દોડી ગયો હતો અને તેણે પીડબ્લ્યુ-૧ તથા લક્ષ્મણને જોંગામાંથી બાળકોને બહાર કાઢતા જોયા હતા. તેની જિરહ દરમિયાન, તેણે જણાવ્યું હતું કે ખરેખર બાળકોને નિવાસસ્થાને કોણ લઈ ગયું તે અંગે તેને જાણ નહોતી. બીજી ઘટના પછી, જ્યારે તેને પણ ઈજા પહોંચી હતી, ત્યારે પીડબ્લ્યુ-૧ એ તેને ઘરે જઈને બાળકો, ચંદન અને વિપુલ, વિશે તપાસ કરવા કહ્યું હતું. તેની સાક્ષીમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે:

“૧૮. જ્યારે હું ત્યાં પહોંચ્યો, ત્યારે ચંદન જોંગાની બહાર હતો અને વિપુલને બહાર કાઢવામાં આવી રહ્યો હતો. તે સમયે, મારી પ્રથમ નજરે, ચંદન જોંગાની ડાબી બાજુએ ઉભો હતો. રાજીવ વાહનની બહાર ઉભો હતો. તે વિપુલને વાહનમાંથી બહાર કાઢી રહ્યો હતો. તેણે વિપુલને તરત જ બહાર ખેંચી કાઢ્યો. હું તે વ્યક્તિનું નામ કહી શકતો નથી, જેના સાથે ચંદન અને વિપુલને ઘરે મોકલવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ સ્વૈચ્છિક રીતે જણાવ્યું કે તેમને મહોદ્ધાના કોઈ ઓળખીતાં વ્યક્તિ સાથે ઘરે મોકલવામાં આવ્યા હતા. હું કહી શકતો નથી કે તેમને કોઈ વાહનમાં ઘરે લઈ જવામાં આવ્યા હતા કે પગપાળા.

૨૨. હું ત્યાં હતો, જ્યારે રાજીવ શુક્લાએ રાકેશ, ગુહા, શ્રી કાંત, વેદ, રાજેશને જોંગામાં બેસાડી હોસ્પિટલમાં લઈ ગયો હતો. વાહનમાં અન્ય કોઈ હતો કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી, કારણ કે હું પાછો ઘરે આવી ગયો હતો. રાજીવ શુક્લા જોંગામાં બેસતાં જ, તેમના સૂચન મુજબ હું ઘરે આવ્યો ગયો હતો.

XXX

૨૯. રાજીવએ મને ઘરે જવા કહ્યું, હું હોસ્પિટલમાં જઈ રહ્યો છું. મેં આ હકીકત ‘દરોગા’ને કહી હતી કે નહીં તે મને યાદ નથી. ”

૧૩૪. ત્રીજા મુદ્દા તરફ આવતાં, પી.ડબલ્યુ.-૨ ની સાક્ષીને માત્ર આ અનુમાનના આધારે બાજુએ મૂકી શકાય નહીં કે તે પોતાના ભાઈ સાથે હોસ્પિટલ ગયો ન હતો. એવી સ્થિતિ નહોતી કે તેણે પોતાના ભાઈને રસ્તા પર છોડી દીધો હોય અને ચંદન તથા વિપુલની ખબર લેવા ઘરે ગયો હોય. તેણે પોતાના જ વ્યક્તિ, પી.ડબલ્યુ.-૧, જે પરિવારનો નજીકનો સહયોગી હતો, તેને પોતાના જ ભાઈઓ સાથે મળીને તેના ભાઈને હોસ્પિટલ લઈ જતાં જોયો હતો. આવી પરિસ્થિતિઓમાં લોકો જવાબદારીઓ વહેંચે તે સ્વાભાવિક છે. પી.ડબલ્યુ.-૨ બાળકોની સંભાળ રાખવા અને તેમને સુરક્ષિત રાખવા આગળ આવ્યો. તેમાં કંઈ અસ્વાભાવિક નથી. જ્યારે પી.ડબલ્યુ.-૧, પી.ડબલ્યુ.-૨ ના ભાઈને હોસ્પિટલ લઈ જઈ રહ્યો હતો ત્યારે બાળકોની ખબર લેવી, જેઓને પણ નાની ઈજાઓ પહોંચી હતી, જેવી અન્ય તાત્કાલિક પરિસ્થિતિઓની સંભાળ પી.ડબલ્યુ.-૨ રાખે તે સ્વાભાવિક છે. કોઈપણ સ્થિતિમાં, પીડિત વ્યક્તિ પાસેથી કોઈ નિશ્ચિત વર્તન અથવા પ્રતિક્રિયાની અપેક્ષા રાખવા માટે કોઈ

નિર્ધારિત માપદંડ નથી. આ અદાલતે રાણા પ્રતાપ અને અન્ય વિ. હરિયાણા રાજ્ય ૩૪ માં એવો નિર્ધાર કર્યો હતો:

“૬. વધુમાં, માનનીય સેશન્સ જજ દ્વારા સાક્ષીઓની હાજરી અંગે શંકા વ્યક્ત કરવા માટે આપેલ વધુ એક કારણ એ હતું કે તેમનું વર્તન ૩૪ (૧૯૮૩) ૩ એસ.સી.સી. ૩૨૭.

મૃતક જ્યારે હુમલાખોરોના ચંગુલમાં હતો ત્યારે તેની બચાવમાં ન જવું અસ્વાભાવિક હતું. અમે કહેવું જ પડશે કે આ ટિપ્પણી અત્યંત અવાસ્તવિક છે. જે કોઈ વ્યક્તિ હત્યાનું દશ્ય નિહાળે છે તે પોતપોતાની રીતે પ્રતિક્રિયા આપે છે. કેટલાક સ્તબ્ધ થઈ જાય છે, વાણીની બની જાય છે અને જ્યાં છે ત્યાં જ સ્થિર થઈ ઊભા રહી જાય છે. કેટલાક ઉન્માદગ્રસ્ત થઈ જાય છે અને રડવા-બૂમો પાડવા લાગે છે. કેટલાક મદદ માટે બૂમો પાડવા લાગે છે. અન્ય કેટલાક પોતાને શક્ય તેટલા સ્થળથી દૂર રાખવા માટે ત્યાંથી ભાગી જાય છે. તો બીજી તરફ કેટલાક પીડિતને બચાવવા દોડી આવે છે અને એટલી હદે પણ જાય છે કે હુમલાખોરો પર પ્રતીઆક્રમણ કરે છે. દરેક વ્યક્તિ પોતાની વિશેષ રીતે પ્રતિક્રિયા આપે છે. સ્વાભાવિક પ્રતિક્રિયાનું કોઈ નક્કી નિયમ નથી. સાક્ષીએ કોઈ ચોક્કસ રીતે પ્રતિક્રિયા દર્શાવી નહોતી એ કારણસર તેના પુરાવાને ફગાવી દેવું એટલે પુરાવાની સંપૂર્ણપણે અવાસ્તવિક અને કલ્પનાશક્તિવિહોણી રીતે મૂલવણી કરવી.” ૩૫

૧૩૫. ઉપર જણાવેલા કારણોસર, પી.ડબલ્યુ.-૨ ના પુરાવાને નકારવા અને ગુનાસ્થળે તેની હાજરી અંગે શંકા કરવા માટે કતઈ કોઈ કારણ નથી. નીચલી

અદાલત પી.ડબ્લ્યુ.-૨ ના પુરાવા પર વિશ્વાસ ન કરવા માટે ન્યાયસંગત નહોતી.

૭. એફ.આઈ.આર. અને પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ દ્વારા મોકલવામાં આવેલ ફેક્સમાં રહેલી વિસંગતિઓ

૧૩૬. વકીલશ્રીઓએ પોલીસ અધિક્ષક ( એસપી ) ના કચેરીમાંથી ઉચ્ચ અધિકારીઓને આ જ ઘટનાના બનવા અંગે જાણ કરવામાં આવી હોવાનું કહેવાતો એક ફેક્સ સંદેશ દર્શાવ્યો છે. આ ફેક્સની વિગતોનો ઉપયોગ બચાવ પક્ષ દ્વારા ફરિયાદ પક્ષે વર્ણવેલી રીત મુજબ આ ઘટના બની જ હોવાની બાબતનો વિરોધાભાસ દર્શાવવા માટે કરવામાં આવે છે. તેઓ, કેટલાક કથિત કબજાઓ ઉપરાંત, ઘટનાના સમયનો પણ વિરોધાભાસ કરે છે.

૧૩૭. આ ફેક્સ સંદેશ પોલીસ અધિક્ષકની કચેરીમાંથી પ્રસર્યો હોવાનું કહેવામાં આવે છે. આ ફેક્સ સિવાય, તપાસ દરમિયાન એસપી દ્વારા કોઈ ભૂમિકા ભજવવામાં આવી હોવાનું અમને જાણ કરવામાં આવ્યું નથી. બચાવ પક્ષ દ્વારા ૨૭.૦૬.૨૦૦૨ના રોજ પરીક્ષિત ડીડબ્લ્યુ-૩ના પુરાવા દ્વારા બચાવ પક્ષે આગળ ધપાવેલી સમાનાંતર કહાની કાર્યક્ષેત્રમાં આવે છે.

૧૩૮. જે પરિસ્થિતિઓમાં ફેક્સ ક્યારેય તપાસનો ભાગ બન્યો નહોતો અને તે માત્ર ડી.ડબ્લ્યુ.-૩૫ દ્વારા તેની રજૂઆત થવાથી જ પ્રગટ થયો હતો, તે સિદ્ધાંત આ અદાલતના અનેક નિર્ણયો માં પુનરોચ્ચારિત કરવામાં આવ્યો છે, જેમ કે લીલા રામ (મૃત) દ્વારા દુલી ચંદ્ર વિ. હરિયાણા રાજ્ય અને અન્ય (૧૯૯૯) ૯ એસ.સી.સી. ૫૨૫; ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિ. દેવેન્દ્ર સિંહ (૨૦૦૪) ૧૦

એસ.સી.સી. ૬૧૬; કાથી ભરત વજસુર અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય (૨૦૧૨) ૫ એસ.સી.સી. ૭૨૪.

૨૭.૦૬.૨૦૦૨ના રોજ પરીક્ષણ કરાયેલા ૩ના નિવેદનથી ફેક્સ તથા તેની સામગ્રી અંગે ઘણો સંદેહ ઊભો થાય છે. ફેક્સની સામગ્રીને સમર્થન આપતું કંઈ જ ઉપલબ્ધ નથી. ફરિયાદ પક્ષે હકીકતમાં મૌખિક તથા દસ્તાવેજી, બંને પ્રકારના નિર્વિવાદ પુરાવા દ્વારા એફ.આઈ.આર.ની સામગ્રી સ્થાપિત કરી છે. પ્રતિવાદી પક્ષનો સમગ્ર પુરાવો પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓને અવિશ્વસનીય ઠેરવવાનો અને સમકાલીન દસ્તાવેજી પુરાવાના આધારે તેમના નિવેદનોમાં વિસંગતિઓ દર્શાવવાનો હતો. અમે તે રજૂઆતો પહેલેથી જ વિચારેલી છે અને વડી અદાલતે કાઢેલા નિષ્કર્ષોને યથાવત્ રાખીને તેને નામંજૂર કરી છે. ફેક્સ જે પરિસ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થયું હોવાનું કહેવાય છે તે અદાલતના સંતોષપ્રમાણે સ્થાપિત કરવામાં આવી નથી. ડી.ડબલ્યુ.-૩નો પુરાવો પણ વિશ્વાસ ઉપજાવતો નથી.

૧૩૯. અંતમાં, અમે ફેક્સ તેમજ ફેક્સની સામગ્રીના આધારે કરવામાં આવેલી દલીલોને પણ નકારી કાઢીએ છીએ, કારણ કે પ્રથમ તો, એફ.આઈ.આર.માં દર્શાવેલ સમયોની પુષ્ટિ અગાઉ ચર્ચાયેલી અન્ય મૌખિક તથા દસ્તાવેજી સાક્ષીઓથી થાય છે. ફેક્સમાં ઉદ્દેખિત ઘટના બની હોવા અંગે સૂચન કરે એવું કંઈ પણ નથી. બીજું, ફરિયાદ પક્ષે વાહન પર આવેલી ગોળીઓ, ખાલી કારતૂસો, ઘટના સ્થળેથી મળેલ લોહી તથા તબીબી પુરાવાના આધારે ઈજાઓના પુરાવા સાથે મળીને એફ.આઈ.આર.માં વર્ણવ્યા મુજબની ઘટના બની હોવી સ્થાપિત કરી છે, તેથી અમારે એફ.આઈ.આર.માં વર્ણવેલ કથા સ્વીકારવી અને

પીડિતો પર હુમલો કરવામાં ટીટુએ આગેવાની લીધી હોવાનું ફેક્સમાં પ્રસરાવાયેલ વર્ણન નકારી કાઢવું પડે. ફેક્સમાં ઉલ્લેખિત કહેવાતી ૦.૩૧૫-બોર રાઈફલની જમી પણ નકારી કાઢવી જ જોઈએ અને જમીઓ તથા ધરપકડ સંબંધિત આગામી દલીલની ચર્ચા કરતી વખતે અમે આ પાસું વધુ વિગતવાર સમજાવીશું.

૧૪૦. ફેક્સ તપાસનો ભાગ નથી. જો એવો અનુમાન પણ કરવામાં આવે કે આ મુદ્દે તપાસમાં કોઈ ખામી છે, તો પણ ફરિયાદ પક્ષના કેસ પર તેનો કોઈ પ્રભાવ પડશે નહીં. આ અદાલતે અનેક કેસોમાં નિરીક્ષણ કર્યું છે કે તપાસ સત્તાધિકારીઓ દ્વારા થયેલી ખામીયુક્ત તપાસ, જ્યારે વિશ્વસનીય પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની સાક્ષી તેમજ અન્ય દૃઢ પુરાવાના ભાગો ઉપલબ્ધ હોય, ત્યારે માત્ર તે કારણસર ફરિયાદ પક્ષનો કેસ બગાડતી નથી. કર્નેલ સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ.પી. ૩૬ માં આ અદાલતે એમ ઠરાવ્યું હતું કે:

“પ. ....ત્રુટિપૂર્ણ તપાસના કેસોમાં અદાલતે પુરાવાની મૂલવણી કરતાં સાવચેત રહેવું પડે છે, પરંતુ માત્ર તે ત્રુટિના આધારે જ આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપવો યોગ્ય ન ગણાય; એમ કરવું એ ૩૬ (૧૯૯૫) ૫ એસ.સી.સી. ૫૧૮ ના હાથમાં રમવા સમાન ઠરે.

જો તપાસ હેતુપૂર્વક ખામીયુક્ત રીતે કરવામાં આવી હોય, તો તપાસ અધિકારીની  
.....

૧૪૧. તે જ રીતે, સી. મુનિયાપ્પન અને અન્ય વિ. તમિલ નાડુ રાજ્ય ૩૭ના કેસમાં આ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું હતું:

પપ. કોઈ કેસમાં તપાસ અત્યંત ખામીયુક્ત હોઈ શકે છે. તેમ છતાં, તપાસ અધિકારી દ્વારા કોઈ ચૂક થઈ છે કે કેમ અને આવી ચૂકને કારણે આરોપીને કોઈ લાભ આપવો જોઈએ કે કેમ, તેની તપાસ કરવી આવશ્યક છે. આ મુદ્દે કાયદો સુસ્થાપિત છે કે તપાસમાં આવેલી ખામી માત્ર તેના આધારે નિર્દોષ છૂટકારો આપવા માટેનું કારણ બની શકતી નથી. જો આવી ઈરાદાપૂર્વકની અથવા બેદરકારીભરી તપાસને, અથવા ઉપરી રીતે કરાયેલી તપાસમાં થયેલી ચૂક અથવા ત્રુટીઓને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે, તો ફોજદારી ન્યાયવ્યવસ્થાના સંચાલન પ્રત્યે લોકોનો વિશ્વાસ અને ભરોસો ક્ષીણ થઈ જાય. જ્યાં તપાસ એજન્સીની તરફથી બેદરકારી અથવા ચૂક વગેરેના કારણે ખામીયુક્ત તપાસ થઈ હોય, ત્યાં આવી ચૂકોથી પર રાખીને ફરિયાદ પક્ષના પુરાવાનું સાવધાનીપૂર્વક પરીક્ષણ કરવાની અદાલત પર કાનૂની ફરજ છે, જેથી જાણી શકાય કે ઉક્ત પુરાવો વિશ્વસનીય છે કે નહીં, અને તે કેટલા પ્રમાણમાં વિશ્વસનીય છે, તેમજ આવી ચૂકોએ સત્ય બહાર લાવવાના હેતુને અસર પહોંચાડી છે કે કેમ. તેથી, ફોજદારી વિચારણામાં તપાસ ન્યાયિક પરીક્ષણનું એકમાત્ર ક્ષેત્ર નથી.....

#### ૮. ગેરકાયદેસર સભા અને સામાન્ય હેતુ

૧૪૨. શ્રી સિદ્ધાર્થ દવે, વરિષ્ઠ વકીલ, અપીલકર્તા નં. ૨ આશુતોષ તરફથી હાજર રહી, ત્રણ મુદ્દાઓવાળી રજૂઆતો કરી. તેમણે દલીલ કરી કે ફરિયાદ પક્ષ એ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયો છે કે કોઈ ગેરકાયદેસર સભા હતી અને અપીલકર્તા નં.૨ તે ગેરકાયદેસર સભા રચનાર વ્યક્તિઓમાંથી એક હતો. તેમણે રજૂ કર્યું કે માત્ર ઉપસ્થિતિ અથવા અન્ય સભ્યો સાથેનો સંબંધ માત્ર એટલા

આધારે દરેક વ્યક્તિને ફોજદારી રીતે જવાબદાર ઠેરવવા માટે પૂરતો નથી, કારણ કે પરોક્ષ અથવા રચિત જવાબદારી ત્યારે જ નિર્ધારિત કરી શકાય જ્યારે શારીરિક રીતે ગેરકાયદેસર સભા રચાઈ હોવાનું સાબિત થાય.

૧૪૩. રજૂઆત એ પૂર્વધારણા પર આધારિત છે કે સમાન હેતુ ધરાવતી ગેરકાનૂની સભાની પૂર્વ રચના અનિવાર્ય છે અને આરોપીઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૮ના વ્યાપમાં લાવવા માટે તે પૂર્વશરત હોવી જ જોઈએ. શ્રી ડેવએ રજૂ કર્યું કે ફરિયાદ પક્ષે ૩૭ (૨૦૧૦) ૮ એસ.સી.સી. ૫૬૭.

સમજાવવામાં આવ્યું હતું કે એક સામાન્ય ઉદ્દેશ્ય હતો જેના આધારે આરોપીઓ ઘટના સ્થળે આવ્યા અને નસીમની ગન શોપની સામે જોંગા પર ગોળીબાર કર્યો. આ જ દલીલનો વિસ્તાર એવો છે કે ફરિયાદ પક્ષ એ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું કે નસીમની ગન શોપની સામે ગોળીબાર કર્યા પછી ગેરકાયદેસર સભા કેવી રીતે વિખેરાઈ ગઈ અને ફરીથી પરમા પંડિતના ઘરની સામે ગેરકાયદેસર સભા તરીકે એકત્રિત થઈ. જો સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા પ્રતિપાદિત ગેરકાયદેસર સભાના સત્ય અને યોગ્ય પ્રભાવની આપણે મૂલવણી કરીએ, તો આ રજૂઆતોનું મહત્ત્વ અતિ અલ્પ બની જાય છે. આ મુદ્દેના કેટલાક અગ્રણી ચુકાદાઓનો અમે ઉલ્લેખ કરીશું. અમઝદ અલી ઉર્ફે અમઝદ ખા અને અન્ય વિ. આસામ રાજ્ય ૩૮ ના મામલે, સર્વોચ્ચ અદાલતે આ રીતે ઠરાવ્યું હતું:

૫ . ....આ દાવો કરવો ખોટો છે કે સામાન્ય ઉદ્દેશ સાથેના ગેરકાયદેસર સભાનું પૂર્વગઠન અવશ્યક છે અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૮ના વ્યાપમાં આરોપીઓને આવરી લેવા પહેલાં પૂર્વશરત તરીકે તે મળ્યું હોવું જોઈએ હતું.

નિઃસંદેહ, કરવામાં આવેલ ગુનો સામાન્ય ઉદ્દેશ સાથે તાત્કાલિક રીતે સંકળાયેલો હોવાનું દર્શાવવું જરૂરી છે, પરંતુ આપેલ મામલામાં તેમને હત્યા કરવાનો સામાન્ય ઉદ્દેશ હતો કે નહીં તે બે જૂથો વચ્ચે સાબિત થયેલી કોઈપણ વૈરભાવના, ઉપયોગમાં લેવાયેલા હથિયારોની પ્રકૃતિ, હુમલો કરવાની રીત તેમજ આસપાસની તમામ પરિસ્થિતિઓના આધારે નિર્ભર રહેશે અને યોગ્ય રીતે નક્કી કરી શકાય છે. સામાન્ય ઉદ્દેશને હંમેશા સામાન્ય ઇરાદાથી ભિન્ન માનવામાં આવ્યો છે અને હુમલા પહેલાં પૂર્વસંમતિ તથા મનનો સામાન્ય મિલાપ આવશ્યક નથી. સામાન્ય ઉદ્દેશ તત્ક્ષણે વિકસિત થઈ શકે છે અને હકીકતનો પ્રશ્ન હોવાથી, આપેલ મામલામાં રજૂ અને સાબિત થયેલી હકીકતો તથા પરિસ્થિતિઓમાંથી તેનો હંમેશા અનુમાન અને નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય છે.....

૧૪૪. ભાર્ગવન અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ કેરળ ૩૯ માં પણ, આ અદાલતે એમ ઠરાવ્યું હતું કે:

“ ૧૪. “સામાન્ય હેતુ” “સામાન્ય ઇરાદા”થી ભિન્ન છે, કારણ કે તેમાં હુમલા પહેલાં પૂર્વયોજિત સમજૂતી અને મનનો સામાન્ય મેળાપ આવશ્યક નથી. જો દરેકના દષ્ટિમાં એક જ હેતુ હોય અને તેમની સંખ્યા પાંચ અથવા તેથી વધુ હોય અને તેઓ તે હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે સભા તરીકે કાર્ય કરે, તો એટલું પૂરતું છે. કોઈ સભાનો “સામાન્ય હેતુ” તેના કૃત્યો અને ૩૮ (૨૦૦૩) ૬ એસ.સી.સી. ૨૭૦ પરથી નિર્ધારિત કરવો રહે છે.

તેની રચના કરનાર સભ્યોની ભાષા પરથી, અને આસપાસની તમામ પરિસ્થિતિઓના વિચાર પરથી. તે સભાના સભ્યોએ અપનાવેલ વર્તનક્રમ પરથી

પણ જાણી શકાય છે. ઘટના ના કોઈ વિશિષ્ટ તબક્કે ગેરકાયદેસર સભાનો સામાન્ય હેતુ શું છે, તે મૂળભૂત રીતે હકીકતનો પ્રશ્ન છે, જેનો નિર્ધારણ સભાની પ્રકૃતિ, સભ્યો પાસે રહેલા હથિયારો, અને ઘટના સ્થળે અથવા તેની આસપાસ સભ્યોના વર્તનને ધ્યાનમાં રાખીને કરવો પડે છે. કાયદા હેઠળ એવું આવશ્યક નથી કે ગેરકાયદેસર સામાન્ય હેતુ ધરાવતી દરેક ગેરકાયદેસર સભાના બધા જ કેસોમાં, તે હેતુનું ક્રિયામાં રૂપાંતર થવું જ જોઈએ અથવા તે સફળ જ થવો જોઈએ. કલમ ૧૪૧ ની વ્યાખ્યા મુજબ, જે સભા ભેગી થઈ તે સમયે ગેરકાયદેસર ન હતી, તે અનુપશ્ચાત ગેરકાયદેસર બની શકે છે. કોઈ સભાને ગેરકાયદેસર બનાવા માટે આવશ્યક એવી મનશા અથવા હેતુ શરૂઆતથી જ અસ્તિત્વમાં આવે તે આવશ્યક નથી. ગેરકાયદેસર મનશા ક્યારે રચાઈ તે મહત્વનું નથી. જે સભા તેની શરૂઆત વખતે, અથવા ત્યારબાદ થોડા સમય સુધી પણ, કાયદેસર હોય, તે અનુપશ્ચાત ગેરકાયદેસર બની શકે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તે ઘટના દરમિયાન સ્થળ ઉપર તત્ક્ષણે વિકસી શકે છે.”

૧૪૫. વધુમાં, પી.ડબલ્યુ.-૧ નસીમની ગન દુકાન આગળની પ્રથમ ઘટનાનો પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી છે. નસીમની ગન દુકાનમાંથી અને તેની આગળથી ગોળીબારી શરૂ થતા જ તરત પછી રઘુવીર સિંહના ગેંગનું વાહનમાં આગમન થયું હતું. પી.ડબલ્યુ.-૧ એ સ્પષ્ટ રીતે ઉલ્લેખ કર્યો છે કે રઘુવીર સિંહ, આશુતોષ સિંહ, પ્રદીપ સિંહ, ઉત્તમ સિંહ અને ભાન સિંહ હથિયારો ધારણ કરીને જૉંગા પર ગોળીબારી કરતા હતા. બીજી ઘટના અંગે પી.ડબલ્યુ.-૧ તેમજ પી.ડબલ્યુ.-૨ બન્નેએ સત્તાપૂર્વક જણાવ્યું છે, જેઓ ત્યારે પરમા પંડિતના મકાન સુધી પહોંચી

ગયા હતા જ્યારે મૃત્યુ પામેલ પક્ષે બાળકો વિપુલ અને ચંદનને ઉતારી દીધા હતા અને જૉંગાને હોસ્પિટલ તરફ વાળી હતી. પરમા પંડિતના મકાન સુધી પહોંચ્યા બાદ, આ આરોપીઓએ ફરીથી જૉંગા પર હુમલો કર્યો અને આડેધડ ગોળીબારી કરી. તેથી એવું સૂચવવું કે કોઈ સામાન્ય હેતુ નહોતો અને સભા ગેરકાયદેસર ન હતી, નિર્રથક છે. હકીકતમાં, પી.ડબલ્યુ.-૧ એ અશોક કુમાર ચંદેલ દ્વારા કરાયેલ ઉશ્કેરણીનો ઉલ્લેખ કર્યો કે “શુક્લા પરિવારનો કોઈપણ વ્યક્તિ જીવતો બચી ન જવો જોઈએ” અને ત્યારબાદ રઘુવીર જૂથ સહિત અન્ય તમામ આરોપીઓએ ગોળીબારી શરૂ કરી. આ સામાન્ય હેતુના અસ્તિત્વને સ્થાપિત કરતો વધુ એક પરિબળ છે. ફરિયાદ પક્ષે પ્રથમ ઘટના બાદ ગેરકાયદેસર સભા ક્યારે વિખેરાઈ અને પરમા પંડિતના મકાન આગળ તે ફરીથી ગેરકાયદેસર સભા તરીકે ક્યારે એકત્રિત થઈ તે સાબિત કર્યું નથી, એવી દલીલ પણ નકારી કાઢવાની છે, કારણ કે બન્ને સ્થળો વચ્ચેનું અંતર માત્ર ૫૦-૭૫ મીટર છે અને આ બધું થોડા જ મિનિટોમાં બન્યું હતું. દલીલો એવી રીતે કરવામાં આવી જાણે સામાન્ય ઈરાદો સાબિત કરવાની આવશ્યકતા હોય, જ્યારે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ હેઠળ ગેરકાયદેસર સભા માટે એવી આવશ્યકતા નથી. આ તબક્કે આ અદાલતના ભુપેન્દ્ર સિંહ અને અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય ૪૦ ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય છે: “ ૧૪ .....જ્યારે ગેરકાયદેસર સભાનો સામાન્ય હેતુ સાબિત થતો નથી, ત્યારે આરોપીઓને કલમ ૧૪૯ ની મદદથી દોષિત ઠેરવી શકાય નહીં. નક્કી કરવાની મુખ્ય બાબત એ છે કે શું તે સભામાં પાંચ અથવા તેથી વધુ વ્યક્તિઓ સામેલ હતા અને શું તે વ્યક્તિઓમાં કલમ

૧૪૧ માં નિર્દિષ્ટ સામાન્ય હેતુઓમાંથી એક અથવા વધુ સામાન્ય હેતુઓ હતા. કાયદાનો સામાન્ય સિદ્ધાંત તરીકે એવું નક્કી કરી શકાય નહીં કે જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ, જે ગેરકાયદેસર સભાનો સભ્ય હોવાનું આક્ષેપિત છે, તેની વિરુદ્ધ કોઈ સ્પષ્ટ કૃત્ય સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી તેને સભાનો સભ્ય કહી શકાય નહીં. આવશ્યક માત્ર એટલું છે કે તેણે સમજ્યું હોવું જોઈએ કે સભા ગેરકાયદેસર હતી અને કલમ ૧૪૧ ના વ્યાપમાં આવતા કૃત્યોમાંથી કોઈ એક કરવાનું સંભાવિત હતું. ‘ઓબ્જેક્ટ’ શબ્દનો અર્થ હેતુ અથવા રચના થાય છે અને તેને ‘સામાન્ય’ બનાવવા માટે તે સૌ દ્વારા વહેંચાયેલો હોવો આવશ્યક છે. અન્ય શબ્દોમાં, જે વ્યક્તિઓ સભા રચે છે, તેમના માટે તે હેતુ સામાન્ય હોવો જોઈએ, એટલે કે તેઓ બધા તે અંગે અવગત હોવા જોઈએ અને તેમાં સહમત હોવા જોઈએ. પરસ્પર પરામર્શ બાદ સ્પષ્ટ સમજૂતીથી સામાન્ય હેતુ રચાઈ શકે છે, પરંતુ તે ક્યારેય આવશ્યક નથી. તે કોઈપણ તબક્કે સભાના બધા અથવા થોડા સભ્યો દ્વારા રચાઈ શકે છે અને અન્ય સભ્યો ફક્ત તેમાં જોડાઈ તેને સ્વીકારી શકે છે. એકવાર રચાઈ ગયા પછી તે અનિવાર્ય રીતે યથાવત્ રહે એવો નથી. તે કોઈપણ તબક્કે સુધારાઈ, બદલાઈ અથવા ત્યજી શકાય છે. કલમ ૧૪૮ માં આવતો ‘સામાન્ય હેતુના અનુસંધાનમાં’ એવો પ્રયોગ કડક અર્થમાં ‘સામાન્ય હેતુ પ્રાપ્ત કરવા માટે’ સમકક્ષ માનીને અર્થઘટન કરવાનું છે. હેતુના સ્વભાવના બળે તેનો સામાન્ય હેતુ સાથે તાત્કાલિક સંબંધ હોવો આવશ્યક છે. હેતુની સમાનતા હોવી જોઈએ અને તે હેતુ માત્ર કોઈ ચોક્કસ તબક્કા સુધી જ અસ્તિત્વમાં હોઈ શકે છે, ત્યારબાદ નહીં. ગેરકાયદેસર સભાના સભ્યોમાં કોઈ ચોક્કસ બિંદુ સુધી હેતુની

સમાનતા હોઈ શકે છે, જેના પરે તેમના હેતુઓ અલગ પડી શકે છે અને તેમની સામાન્ય હેતુના અનુસંધાનમાં શું કરવાનું સંભાવિત છે તે અંગે દરેક સભ્ય પાસે રહેલું જ્ઞાન ૪૦ (૨૦૦૯) ૧૨ એસ.સી.સી. ૪૪૭.

સામાન્ય ઉદ્દેશ્ય, જે તેના આદેશાધીન માહિતી મુજબ જ નહીં, પરંતુ તે ઉદ્દેશ્યની સમૂહિક એકતામાં તે કેટલી હદ સુધી સહભાગી છે તેના આધારે પણ બદલાઈ શકે છે, અને તેના પરિણામે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ નો પ્રભાવ તે જ સભાના ભિન્ન સભ્યો પર ભિન્ન હોઈ શકે છે.”

૧૪૬. ફરિયાદ પક્ષ કોઈ પરોક્ષ જવાબદારી સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું હોવાની રજૂઆત અંગે, આ અદાલતના સદ્વિક ઉર્ફે લાલો ગુલામ હુસૈન શેખ અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય ૪૧ ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવો પૂરતો છે, જેમાં અદાલતે આ દલીલને સ્પષ્ટપણે નકારી કાઢી હતી અને આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું હતું:

૧૮. વધુમાં, એકવાર એ સ્થાપિત થઈ જાય કે ગેરકાયદેસર સભાનો એક સામાન્ય હેતુ હતો, ત્યારે ગેરકાયદેસર સભા રચનારા તમામ વ્યક્તિઓએ કોઈ સ્પષ્ટ કૃત્ય કર્યું હતું તે દર્શાવવું આવશ્યક નથી. આ જોગવાઈ હેઠળ પરોક્ષ જવાબદારી ઊભી થવા માટે, ઘટનાક્રમ ચાલુ રહેલા સમય દરમિયાન કરાયેલ ગુના માટે ગેરકાયદેસર સભાના અન્ય સભ્યોની જવાબદારી એ પ્રશ્ન પર આધારિત રહે છે કે અન્ય સભ્યોને અગાઉથી જાણ હતી કે વાસ્તવમાં કરાયેલ ગુનો સામાન્ય હેતુની સિદ્ધિ માટે થવાની સંભાવના ધરાવતો હતો.

૧૪૭. અંતમાં, અમે નોંધીએ છીએ કે નીચલી અદાલતે ગેરકાયદેસર સભા અને કલમ ૧૪૯ હેઠળના સામાન્ય હેતુ અંગે કોઈ વિશિષ્ટ નિષ્કર્ષ નોંધ્યો નથી. વડી

અદાલતે આ મુદ્દા અંગે ચર્ચા કરી છે અને રજૂઆતનો નિવેડો કરતા સમયે આ અદાલતના નિર્ણય પર પણ આધાર મૂક્યો છે. વિષયને વિગતે વિચાર્યા બાદ, અમારું મત છે કે નીચલી અદાલતનો નિર્ણય રદ કરતા પહેલાં વડી અદાલતે આ મુદ્દાની તમામ દૃષ્ટિકોણથી અને અત્યંત વિગતવાર તપાસ કરી છે. તેથી, વડી અદાલતનો નિર્ણય નિર્દોષપણે સ્વીકાર્ય છે.

૯. હથિયારોની જામિન, રેલવે માનર્થ કાર્ડ અને સાહબ સિંહની ધરપકડ

અ. અશોક ચંદેલને સંબંધિત રેલવે માનર્થ કાર્ડની પુનઃપ્રાપ્તિ

૧૪૮. અપીલકર્તાઓએ ઘટનાસ્થળેથી રેલવે માનર્થ કાર્ડની પુનઃપ્રાપ્તિ અંગે દ્વિ-આયામી રજૂઆતો કરી હતી. પ્રથમ, રેલવે કાર્ડ ૧૨.૦૧.૧૯૯૪ના રોજ મુદતપૂર્ણ થઈ ગયું હતું અને વર્તમાન ૪૧ (૨૦૧૬) ૧૦ એસ.સી.સી. ૬૬૩.

ઘટના વર્ષ ૧૯૯૭ની હોવાને કારણે, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં કોઈ વ્યક્તિ સમાપ્ત મુદતવાળું રેલવે કાર્ડ સાથે રાખતો ન હોત. બીજું, એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે ઘટના સ્થળેથી કાર્ડની જામીન શંકાસ્પદ છે, કારણ કે ઘટના સ્થળેથી જામ કરાયેલી અન્ય તમામ ભૌતિક વસ્તુઓથી અલગ રીતે તેને સીલ કરીને અને મુદ્રાંકિત કરીને રાખવામાં આવ્યું હતું. વધુમાં એવી પણ રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે રોજનામયાની નોંધમાં રેલવે માનર્થ કાર્ડ સિવાય અન્ય તમામ ભૌતિક વસ્તુઓનો ઉલ્લેખ છે.

૧૪૯. પ્રથમ મુદ્દા સંબંધે, વડી અદાલતનો દૃષ્ટિકોણ યોગ્ય છે, કારણ કે આરોપી અશોક કુમાર ચંદેલ પાસે સમયસમાપ્તિ પામેલું કાર્ડ હોવું અકલ્પનીય નથી. સમયસમાપ્તિ પામેલા કાર્ડો સાથે રાખવામાં કોઈ અસામાન્યતા કે અજોડ

બાબત નથી, કારણ કે લોકો કોઈ ને કોઈ કારણસર એવું કરતા હોય છે. તપાસ અધિકારી, પી.ડબ્લ્યુ.-૧૨, ને ગુનાસ્થળેથી રેલવે માનર્થ કાર્ડ મળ્યું હતું. માનર્થ કાર્ડની વસૂલાત અને તેના આંકન સંબંધિત અનિયમિતતા અંગેની રજૂઆત જેટલી હદ સુધી છે, અમે તે મતના છીએ કે આઈ.ઓ. દ્વારા તે કાર્ડ ત્યાં મૂકવાનો કોઈ કારણ નથી, કારણ કે તેના અને અશોક કુમાર ચંદેલ વચ્ચે કોઈ પૂર્વ વૈર નથી. એકવાર ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી પી.ડબ્લ્યુ.-૧ અને પી.ડબ્લ્યુ.-૨ ની હાજરી સ્વીકારવામાં આવે, ત્યારબાદ આ દલીલથી કોઈ ફરક પડવાનો નથી.

#### બી. હથિયારોની પુનઃપ્રાપ્તિ અને ધરપકડો

૧૫૦. અપીલકર્તાઓ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલ નોંધતાં પહેલાં થોડું તથ્યાત્મક પૃષ્ઠભૂમિ દર્શાવવી આવશ્યક છે.

૧૫૧. તપાસ અધિકારી, પી.ડબ્લ્યુ.-૧૨ એ પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું કે, નસીમની ગનની દુકાનમાંથી ચાર આરોપીઓ ભાગી જવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યા છે એવી માહિતી એક બાતમીદાર પાસેથી મળ્યા બાદ, તેઓ કોન્સ્ટેબલ અફતાબ અલી, પી.ડબ્લ્યુ.-૧૧ તથા અન્ય પોલીસ અધિકારીઓ સાથે સ્થળ પર ગયા અને નસીમ (એફ), ભાન સિંહ (એ૧૦), શ્યામ સિંહ (એ૭) અને સાહબ સિંહ (એ૮) નામના ચાર આરોપીઓની ધરપકડ કરી. ધરપકડ સમયે, સાહબ સિંહ (એ૮) પાસેથી એક ૮ x ૬૦ બોરની રાઈફલ તથા તેની પટ્ટીમાંથી દસ પિત્તળના કાર્ટ્રિજ કબજે કરવામાં આવ્યા. પી.ડબ્લ્યુ.-૧૧, કોન્સ્ટેબલ અફતાબ અલી, એ પણ આ જ વાત પોતાના નિવેદનમાં કરી અને એ પણ જણાવ્યું કે જાહેર

સાક્ષીઓને મેળવવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા હતા. જોકે, જોખમની આશંકાને કારણે કોઈ પણ વ્યક્તિ તૈયાર નહોતી. તેમણે એ પણ જણાવ્યું કે કબજો મેમો, આંક કા-૨૪, તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો અને તેની એક નકલ સાહબ સિંહને આપવામાં આવી હતી, જેમણે તેને ફાડી નાંખી હતી. પોતાના પુરાવામાં, ડી.વાય. એસ.પી., સુખરામ સોનકર, પી.ડબ્લ્યુ.-૧૪ એ જણાવ્યું કે પી.ડબ્લ્યુ.-૧૨ એ સીબીસીઆઈડી સમક્ષ પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે એક રાઈફલ સાથે ૧૮ ગોળીઓ, જેમાંથી દસ પટ્ટીમાંથી અને આઠ રાઈફલના બટ કવરમાંથી, સાહબ સિંહ (એટ) પાસેથી કબજે કરવામાં આવી હતી.

૧૫૨. ઉપર ઉલ્લેખિત પૃષ્ઠભૂમિમાં, વિદ્વાન વકીલોએ બે દલીલો ઉઠાવી છે. પ્રથમ, સહાબ સિંહ પાસેથી થયેલી જમી ફેક્સની સામગ્રીનો વિરોધાભાસ કરે છે, જેમાં ૮ x ૬૦-બોર રાઈફલ નહીં પરંતુ ૦.૩૧૫ બોર રાઈફલની જમીનો ઉલ્લેખ છે. દ્વિતીય, ફરિયાદ પક્ષે જમીનો સર્વથા સાબિત કરી નથી, તેવી પણ દલીલ કરવામાં આવી છે.

૧૫૩. ફેક્સ સંદેશાના આધારે બચાવ પક્ષ દ્વારા ઊભી કરવામાં આવેલી કહાનીનો અમે પહેલેથી જ વિચાર કરીને તેને નકારી કાઢી છે. વાસ્તવમાં, ફેક્સની વિગતોનો ઉલ્લેખ માત્ર સહાબ સિંહ પાસેથી જમ કરવામાં આવેલ હથિયારની પ્રકૃતિનો વિરોધાભાસ દર્શાવવા માટે જ કરવામાં આવ્યો છે; અર્થાત્, જ્યાં ફેક્સમાં દર્શાવેલ જમીમાં હથિયારને ૦.૩૧૫- બોર રાઈફલ તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યું છે, ત્યાં જસિ મેમો, આંક કા-૨૪ માં તે હથિયારને ૮ x ૬૦- બોર રાઈફલ તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યું છે।

૧૫૪. નોંધપૂર્ણ મહત્વપૂર્ણ છે કે નીચલી અદાલતે આ રજૂઆત સ્વીકારી હતી અને તેને એવો ગંભીર વિરોધાભાસ ગણાવ્યો હતો કે જેનો જવાબ ફરિયાદ પક્ષ આપી શક્યો નહોતો. વડી અદાલતે નીચલી અદાલતનો નિર્ણય યોગ્ય રીતે પલટાવ્યો છે, કારણ કે તેના નિષ્કર્ષો ભ્રાંતિયુક્ત છે. ૦.૩૧૫ બોરની રાઈફલ અને ૮ x ૬૦-બોરની રાઈફલ વચ્ચે માપન પદ્ધતિ સિવાય કોઈ ભેદ નથી; એક બ્રિટિશ પદ્ધતિ છે અને બીજી કોન્ટિનેન્ટલ પદ્ધતિ છે. વડી અદાલતના નિષ્કર્ષો નીચે મુજબ છે: “અમને જણાય છે કે શક્ય છે કે નીચલી અદાલતના મનમાં એ ગુંચવણ ઉભી થઈ હોય કે ૩૧૫ બોરની રાઈફલ, ૮ x ૬૦ બોરની રાઈફલથી જુદી રાઈફલ છે, જે ભ્રાંતિજનક છે. હકીકતમાં, કોન્ટિનેન્ટલ પદ્ધતિમાં ૮ મિમી રાઈફલને બ્રિટિશ પદ્ધતિમાં .૩૧૫ બોર રાઈફલ કહેવામાં આવે, કારણ કે બ્રિટિશ પદ્ધતિમાં તેનું માપ ઇંચમાં થાય છે, જ્યારે કોન્ટિનેન્ટલ પદ્ધતિમાં તેનું માપ મિમીમાં આપવામાં આવે છે. તેથી, નીચલી અદાલતનું આ નિષ્કર્ષ કે આવી કોઈ જમી કરવામાં આવી નહોતી અને તે આરોપી સાહબ સિંહ પાસેથી થયેલી હોવાનું સાબિત થયું નહોતું, આપેલા તર્કના આધારે ભૂલપૂર્ણ નિષ્કર્ષ છે.”

૧૫૫. અમારો મત છે કે નીચલી અદાલતે દોરેલી આ સ્પષ્ટ ભૂલ અને તર્કવિરુદ્ધ નિષ્કર્ષોમાં હસ્તક્ષેપ કરવા માટે વડી અદાલત પાસે પૂરતો અને બલવાન આધાર હતો. કારણ કે અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલોએ આ મુદ્દો ફરી એકવાર ઉઠાવી વિસ્તૃત દલીલ કરી હતી, તેથી અમારે વડી અદાલતના નિષ્કર્ષ અને તારણની સ્વતંત્ર રીતે ચકાસણી કરવી જરૂરી બની.

૧૫૬. ડબ્લ્યુ.એચ.બી. સ્મિથ દ્વારા રચાયેલ ગ્રંથ, માઉઝર રાઈફલ એન્ડ પિસ્ટલ્સજર માં ૮ x ૬૦ સ્પોર્ટિંગ રાઈફલનું વિગતવાર વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે, જે અધ્યાય જર ડબ્લ્યુ.એચ.બી. સ્મિથ, માઉઝર રાઈફલ્સ એન્ડ પિસ્ટલ્સ (ધ સ્ટેકપોલ કંપની, પેન્સિલ્વેનિયા, યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા, જમી આવૃત્તિ, ૧૯૫૪, પૃષ્ઠ ક્રમાંક ૧૫૬, ૧૫૭) હેઠળ આવે છે. તેમજ આ પણ જુઓ: ૦.૩૧૫" સ્પોર્ટિંગ રાઈફલ, ઉપલબ્ધ ખાતે: <https://ddpdoo.gov.in/product/products/product-details/૦-૩૧૫-quot-sporting-rifle>. ડિરેક્ટોરેટ ઓફ ઓર્ડનન્સ (કોર્ડિનેશન એન્ડ સર્વિસિસ) ની વેબસાઈટ પર, જ્યાં ૦.૩૧૫ બોર રાઈફલનું વર્ણન ૮ એમએમ રાઈફલ તરીકે પણ કરવામાં આવ્યું છે.

‘માઉઝર સ્પોર્ટિંગ રાઈફલ્સ’. સરળ સંદર્ભ માટે સંબંધિત ભાગ અહીં નીચે ઉતારવામાં આવે છે:

“આ રચના ખાસ કરીને વિદેશી બજારો માટે જર્મનીમાં બનાવવામાં આવી હતી. ઘરેલું ઉપભોગ માટે બનાવાતી રચનાઓ કરતાં તેનું સમાપ્તિકરણ ઘણું ઉત્તમ હતું. વિવિધ પ્રકારની નિશાનદોરીની વ્યવસ્થાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવી હતી અને આ રચના એકલ-ટ્રિગર તેમજ ડ્બ્લિ-ટ્રિગર પ્રકારોમાં બનાવવામાં આવી હતી.

XXX

આ પ્રકારની સામાન્ય બેરલની લંબાઈ ૨૪ ઇંચ હોય છે.

૨૪-ઇંચના પ્રમાણભૂત કેલિબર નીચે મુજબ હતા: ૭x૫૭ મિમી (.૨૭૬), ૮x૬૦ મિમી (.૩૧૫), ૯x૫૭ મિમી (૦.૩૫૫) ...”

૧૫૭. બીજા રજૂઆત અંગે, એટલે કે જમ કરાયેલ વસ્તુઓ અંગે ઉઠાવવામાં આવેલી શંકા સંબંધે, અમારી સમક્ષ પી.ડબલ્યુ.-૧૦, પી.ડબલ્યુ.-૧૧ અને પી.ડબલ્યુ.-૧૨ના પરસ્પર સુસંગત નિવેદનો ઉપલબ્ધ છે, અને તેઓ સર્વે સતત રીતે રાઈફલ તથા ગોળીઓની જાતિ વિશે કહે છે. તેમની સાક્ષીના સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ છે:

૧૫૮. હેડ કોન્સ્ટેબલ, મુન્ના લાલ મિશ્રા, પી ડબલ્યુ-૧૦, પોતાના જવાબમાં જણાવ્યું કે:

...તે દિવસે ૧૧.૫૦ વાગ્યે એસ.એચ.ઓ. લાલમન વર્મા, એસ.આઈ. આર.એસ. તિવારી, એસ.આઈ. રોશન લાલ, સી.ટી. ૬૨૧ કમલેશ કુમાર અને સી.ટી. ૧૫૪ આફતાબ અલી, જીપ અને ડ્રાઈવર રામ કિશન સાથે, પોલીસ સ્ટેશને આવ્યા અને ચાર આરોપી વ્યક્તિઓ નસીમ અહમદ, સાહબ સિંહ, માન સિંહ, ત્યારબાદ ઉક્ત માન સિંહ, શ્યામ સિંહને પોલીસ સ્ટેશને હાજર કર્યા. રાઈફલનું એક સીલબંધ પેકેટ અને કારતૂસનું એક સીલબંધ પેકેટ તથા નમૂના સીલ પણ પોલીસ સ્ટેશને જમા કરાવવામાં આવ્યા અને રાઈફલ તથા કારતૂસ અંગેનો એક જમી પંચનામું પણ જમા કરાવવામાં આવ્યો. જમા કરાવવામાં આવેલા મેમોના આધારે સાહબ સિંહ વિરુદ્ધ શસ્ત્ર અધિનિયમની કલમ ૨૫ હેઠળ એફ.આઈ.આર. ક્રમાંક ૩૪/૯૭ નો ગુનો નોંધવામાં આવ્યો અને અશોક

ચંદેલ વિરુદ્ધ શસ્ત્ર અધિનિયમની કલમ ૨૭ હેઠળ એફ.આઈ.આર. ક્રમાંક ૩૫/૯૭ નો ગુનો નોંધવામાં આવ્યો. જમા કરાવવામાં આવેલી વસ્તુઓ નમૂના સીલ સાથે માલખાનામાં રાખવામાં આવી....

૧૫૯. કોન્સ્ટેબલ અફતાબ અલી, ફરિયાદ પક્ષ સાક્ષી-૧૧ એ પોતાની

સાક્ષીમાં જણાવ્યું હતું કે:

...સાહબ સિંહ, નસીમ, માંસિંહ, શ્યામસિંહ એમ ચાર વ્યક્તિઓ ત્યાં દરવાજામાંથી બહાર જવા જતાં હતા ત્યારે અમે તેમને ઘેરી લઈને પકડી લીધા. જ્યારે અમે નામ-સરનામું પૂછ્યું ત્યારે એકેએ પોતાનું નામ નસીમ જણાવ્યું, બીજાએ પોતાનું નામ શ્યામ સિંહ જણાવ્યું, ત્રીજાએ પોતાનું નામ ભાનસિંહ જણાવ્યું અને ચોથાએ પોતાનું નામ સાહબ સિંહ જણાવ્યું. જ્યારે એસ.એચ.ઓ.એ ચારેયની અંગત તલાશી લીધી ત્યારે સાહબ સિંહના કબજામાંથી એક રાઈફલ અને લીલા રંગનો કારતૂસનો પટ્ટો મળ્યો, જેમાં ૧૦ કારતૂસ હતા અને અન્ય કોઈ પાસેથી કશું મળ્યું નહોતું. રામસકલ તિવારીએ લાલમન વર્માના કહેવાથી સ્થળ પર જ કબજાપત્ર લખ્યું અને તે વાંચી સંભળાવ્યું તથા અમારા હસ્તાક્ષર લેવામાં આવ્યા અને તેણે પણ તેમાં હસ્તાક્ષર કર્યા. રામફલે કારતૂસ અને પટ્ટો અલગ-અલગ સીલ કર્યા. તેણે નમૂનાકીય મુદ્રાંક બનાવ્યો. તેમની ભલાઈના કારણે કોઈ જાહેર વ્યક્તિ નિવેદન આપવા તૈયાર થયો નહોતો. કબજાપત્રની નકલ સાહબ સિંહને આપવામાં આવી, જેણે તેને ફાડી નાખી અને ફેંકી દીધી....

૧૬૦. તપાસ અધિકારી, લાલમન વર્મા, પી.ડબલ્યુ.-૧૨ એ પોતાની સાક્ષીમાં જણાવ્યું કે:

....બેતવા નદીના કિનારેથી ચાલતા ચાલતા જ્યારે અમે નસીમના ઘરના પાછળના દરવાજા આગળ પહોંચ્યા ત્યારે અમે જોયું કે ચાર આરોપીઓ પાછળના દરવાજેથી બહાર આવ્યા અને માહિતીદાતાના સંકેત પર અમે તમામ ચાર આરોપી વ્યક્તિઓને તા. ૨૭.૧. ૯૭ના રોજ સાંજે ૬.૩૦ વાગ્યે ધરપકડ કરી. જ્યારે અમે તેમના નામ-સરનામા પૂછ્યા ત્યારે પ્રથમએ પોતાનું નામ નસીમ પુત્ર હમીદ જણાવ્યું, બીજાએ પોતાનું નામ શ્યામ સિંહ પુત્ર બીરબલ જણાવ્યું, ત્રીજાએ પોતાનું નામ ભાન સિંહ પુત્ર માન સિંહ જણાવ્યું અને ચોથાએ પોતાનું નામ સાહબ સિંહ પુત્ર દલગજન સિંહ જણાવ્યું. જ્યારે ઉપરોક્ત ત્રણ આરોપી વ્યક્તિઓની નિયમ મુજબ વ્યક્તિગત તપાસ કરવામાં આવી ત્યારે આરોપી નસીમ, શ્યામ સિંહના કબજામાંથી કંઈ મળ્યું નહીં. પરંતુ સાહબ સિંહ રહેવાસી કલોલી જાર ભાગ લાલપુરા જિલ્લો હમીરપુરના કબજામાંથી એક રાઈફલ એન.પી. (અસ્પષ્ટ) નં. ૨૦૨૬૦ મળી આવી અને ત્યારબાદ એવું કહેવામાં આવ્યું કે કમરે બાંધેલા પટ્ટામાંથી ૧૦ પિત્તળના કારતૂસ મળી આવ્યા, જે પોલીસ કબજામાં લેવામાં આવ્યા અને ટોચના પ્રકાશમાં એસ.એસ.આઈ. શ્રી આર.એસ. તિવારી દ્વારા તેનો પંચનામું લખાવવામાં આવ્યો. પૂછપરછ દરમિયાન આરોપી સાહબ સિંહે જણાવ્યું કે આ પૂર્વ ધારાસભ્ય અશોક ચંદેલની છે, જેને સીલ કરવામાં આવી. પંચનામું વાંચી સંભળાવ્યા પછી સાક્ષીઓના હસ્તાક્ષર લેવામાં આવ્યા, પરંતુ પોતાના કલ્યાણના વિચારથી કોઈ જાહેર સાક્ષી તૈયાર થયો નહીં.

આ અંગેનું પંચનામું આંક એ-૨૪ તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યું છે. તેની નકલ આરોપીઓને આપવામાં આવી હતી....

૧૬૧. ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં લેતા, અમારું એવું મત છે કે સહાબ સિંહ (એ૮) પાસેથી ૮ x ૬૦ બોરની રાઈફલની પુનઃપ્રાપ્તિ તથા બાકીના આરોપીઓ, એ૬, એ૭ અને એ૧૦ની ધરપકડ, ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સફળતાપૂર્વક સાબિત કરવામાં આવી છે. હથિયાર, ગોળીઓ તેમજ ધરપકડો સાબિત કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ સ્પષ્ટ, સસંગત અને નિર્વિવાદ પુરાવાને નીચલી અદાલતે અવગણ્યો હોઈ શક્યો ન હોત. તેથી, નીચલી અદાલતે કાઢેલા નિષ્કર્ષો માત્ર ખોટા જ નહોતા, પરંતુ સ્પષ્ટ ભૂલો હતાં. આ વડી અદાલતને નીચલી અદાલતનો નિર્ણય પલટાવવા માટે પૂરતા અને પ્રબળ કારણો હતાં.

૧૬૨. સાહબ સિંહે પહેરેલા લીલા પટ્ટામાંથી કબજે લેવાયેલ ગોળીઓની સંખ્યામાં રહેલા તફાવત અંગે એક વધારાની દલીલ ઉઠાવવામાં આવી છે. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે, જ્યારે પી.ડબલ્યુ.-૧૨ પોતાની સાક્ષીમાં કહે છે કે તેણે પટ્ટામાંથી દસ બુલેટ કાર્ટ્રિજ કબજે લીધા હતા, ત્યારે પી.ડબલ્યુ.-૧૪ પોતાની સાક્ષીમાં ઉલ્લેખ કરે છે કે પી.ડબલ્યુ.-૧૨ એ સી.બી.સી.આઈ.ડી. સમક્ષ પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે તેણે સાહબ સિંહ પાસેથી ૧૮ બુલેટો (પટ્ટામાંથી ૧૦ અને રાઈફલના બટમાંથી આઠ) કબજે લીધા હતા.

૧૬૩. અમે આને એક નાનો ફેરફાર માનીએ છીએ. કોઈપણ સ્થિતિમાં, પી.ડબલ્યુ.-૧૪ માત્ર એટલું જ કહી રહ્યા છે કે પી.ડબલ્યુ.-૧૨એ કથિત રીતે સી.બી.સી.આઈ.ડી.ને આપેલા નિવેદનમાં શું ઉલ્લેખ કર્યો હતો. જમ કરાયેલ

ગોળીઓની સંખ્યામાં આવેલો ફેરફાર જમી પર પોતે સીધી અસર પાડી શકે તેમ નથી, ખાસ કરીને જ્યારે અન્ય તમામ સાક્ષીઓએ જમી વિશે જણાવ્યું છે.

૧૬૪. ફરિયાદ પક્ષે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ અને પી.ડબ્લ્યુ.-૨ના પુરાવા દ્વારા ઘટનાની ઘટના સ્થાપિત કરી હોવાનું અને આ સાક્ષીઓ વિશ્વસનીય પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ છે તથા તેમના નિવેદનોને અન્ય સમકાલીન પુરાવાથી સમર્થન મળે છે એવા વડી અદાલતના ચુકાદા સાથે અમે સહમત હોઈ, લોહી લાગેલાં કપડાંની બિન-વસૂલાત, કેટલાક અન્ય શસ્ત્રો વગેરે જેવી કેટલીક નગણ્ય ફેરફારો ફરિયાદ પક્ષના મામલા માટે ઘાતક ગણાશે નહીં. જ્યાં વિશ્વસનીય રીતે ઇજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની સાક્ષી ઉપલબ્ધ હોય તેવા મામલાઓમાં આ સિદ્ધાંત સુસ્થાપિત છે. લક્ષ્મણ સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર ૪૩માં, આ અદાલતે આ રીતે ઠરાવ્યું હતું:

“ ૯. માંસિંહ [સ્ટેટ ઓફ એમ.પી. વિ. માંસિંહ, (૨૦૦૩) ૧૦ એસ.સી.સી. ૪૧૪ : (૨૦૦૭) ૨ એસ.સી.સી. (ફિ) ૩૯૦] માં, આ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે અને ઠરાવ્યું છે કે “ઇજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓના પુરાવાને વધુ સાબિતીમૂલ્ય હોય છે અને જો સુધી બલવાન કારણો અસ્તિત્વમાં ન હોય, ત્યાં સુધી તેમના નિવેદનોને હળવાશથી નકારવામાં આવવાના નથી”. ઉક્ત નિર્ણયમાં વધુમાં અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે “નાની વિસંગતતાઓ ૪૩ (૨૦૨૧) ૯ એસ.સી.સી. ૧૯૧.

અન્યથા સ્વીકાર્ય પુરાવાની વિશ્વસનીયતાને ક્ષીણ કરતું નથી". આગળ વધુ અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે "માત્ર પ્રત્યક્ષદર્શીના નામનો ઉલ્લેખ ન થવાથી ફરિયાદ પક્ષની આવૃત્તિ નબળી પડી જાય એવું થતું નથી".

૯. ૧ આ અદાલતે અનુવર્તી નિર્ણય અબ્દુલ સયીદ [અબ્દુલ સયીદ વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, (૨૦૧૦) ૧૦ એસ.સી.સી. ૨૫૯ : (૨૦૧૦) ૩ એસ.સી.સી. (ફોજદારી) ૧૨૬૨] માં પણ આવો જ અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે. તે ભીડરૂપ હુમલાખોરોમાંથી સાક્ષીઓ દ્વારા ઓળખ અંગેનો કેસ હતો. તેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે "જે કેસોમાં હુમલાખોરોની સંખ્યા મોટી હોય છે, તેવા કેસોમાં સાક્ષીઓ માટે દરેક હુમલાખોરની ઓળખ કરવી અને તેને વિશિષ્ટ ભૂમિકા સોંપવી મુશ્કેલ બની શકે છે". વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે "જ્યારે ઘટના થોડાં જ મિનિટોમાં પૂર્ણ થઈ ગઈ હોય, ત્યારે ઘટનાનું ચોક્કસ વર્ણન, જેમાં દરેક સૂક્ષ્મ વિગત પ્રગટ થતી હોય, અર્થાત્ વ્યક્તિગત કૃત્યોની અત્યંત ઝીણવટભરી ચોકસાઈ, પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ દ્વારા આપવામાં આવી શકતી નથી, તે સ્વાભાવિક છે". વધુમાં એવું પણ અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે "જ્યાં ઘટનાનો સાક્ષી પોતે જ ઘટનામાં ઈજાગ્રસ્ત થયો હોય, ત્યાં આવા સાક્ષીની સાક્ષી સામાન્ય રીતે અત્યંત વિશ્વસનીય માનવામાં આવે છે, કારણ કે તે એવો સાક્ષી છે જે ગુનાસ્થળે પોતાની હાજરીની આંતરિક ખાતરી સાથે આવે છે અને કોઈ અન્ય વ્યક્તિને ખોટી રીતે ફસાવવા માટે પોતાના વાસ્તવિક હુમલાખોર(ઓ)ને છોડે તેવી સંભાવના ઓછી હોય છે". વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે "આથી, ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીના નિવેદન પર વિશ્વાસ રાખવો

જોઈએ, સિવાય કે તેમાં રહેલા મહત્વપૂર્ણ વિરોધાભાસો અને અસંગતતાઓના આધારે તેની સાક્ષી નકારી કાઢવા માટે મજબૂત આધાર ઉપલબ્ધ હોય”.

૯. ૨ ઉપરોક્ત કાનૂની સિદ્ધાંત આ અદાલતે રામવિલાસ [રામવિલાસ વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ.પી., (૨૦૧૬) ૧૬ એસ.સી.સી. ૩૧૬ : (૨૦૧૬) ૪ એસ.સી.સી. (ફિ) ૮૫૦] માં ફરીથી પુનરોચ્ચાર કર્યો છે અને એવું ધારણ કરવામાં આવ્યું છે કે “ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષીઓના પુરાવાને અત્યંત મહત્વ આપવાનું પાત્ર છે અને તેમના પુરાવાને ફગાવવા માટે ખૂબ જ દૃઢ અને વિશ્વસનીય આધાર આવશ્યક છે”. આગળ એવું પણ અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે “ઈજાગ્રસ્ત સાક્ષી હોવાને કારણે, ઘટના સમયે અને સ્થળે તેમની હાજરી અંગે શંકા કરી શકાતી નથી”.

૧૬૫. તાજેતરના એમ નાગેશ્વર રેડ્ડી વિ. સ્ટેટ ઓફ એપીજી કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે:

“ ૧૬. સંબંધિત સાક્ષીઓ — પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ/ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ — ના સાક્ષ્યનું અવલોકન કર્યા બાદ, અમે જ્જ ૨૦૨૨ એસીસી ઓનલાઈન એસસી ૨૬૮ ના મતના છીએ.

અભિપ્રાય એવો છે કે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ તથા ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના જુબાનીમાં કોઈ મોટાં/મહત્વનાં વિરોધાભાસો નથી. આરોપી ૧ થી ૩ અંગે બધા સાક્ષીઓ સુસંગત છે. ઉપરોક્ત મુજબ નોંધાયું છે કે, પી.ડબ્લ્યુ. ૬ એ આરોપી ૧ થી ૩ ની ઓળખ કરી છે. વડી અદાલતે એ નોંધ્યું છે કે, પી.ડબ્લ્યુ. ૧, પી.ડબ્લ્યુ. ૩ અને પી.ડબ્લ્યુ. ૫ ગોઠવેલા સાક્ષીઓ હતા, માત્ર આ આધાર પર કે તેઓ બધા મૃત્યુ પામેલાના સગાં હોવાથી રસ ધરાવતા

સાક્ષીઓ હતા. માત્ર એટલા માટે કે સાક્ષીઓ મૃત્યુ પામેલાના સગાં હતા, તેમનું સાક્ષ્ય માત્ર ઉપરોક્ત આધાર પર ફગાવી શકાય નહીં. તેથી, કેસની હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓમાં, વડી અદાલતે પી.ડબ્લ્યુ. ૧, પી.ડબ્લ્યુ. ૩, પી.ડબ્લ્યુ. ૫ અને પી.ડબ્લ્યુ. ૬ તેમજ પી.ડબ્લ્યુ. ૭ ના જુબાની/સાક્ષ્યને ફગાવીને મહત્વની ભૂલ કરી છે.

XXX

૧૯. વડી અદાલતે આપેલા તર્કનો અભ્યાસ કર્યા પછી, અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે વડી અદાલતે કેટલીક નાનીમોટી વિસંગતતાઓને અનાવશ્યક રીતે વધુ મહત્વ આપ્યું છે. આવી વિસંગતતાઓ, જો હોય તો પણ, એવી મહત્વપૂર્ણ વિસંગતતાઓ નથી કે જે ફરિયાદ પક્ષના સમગ્ર મામલાને અસર કરી શકે. પી.ડબ્લ્યુ. ૬ ઇજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી હતો અને તેથી તેની હાજરી અંગે શંકા કરવી યોગ્ય નહોતી અને ઇજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી તરીકે, આ અદાલતે અનેક નિર્ણયો દ્વારા પ્રતિપાદિત કાનૂની સ્થિર સિદ્ધાંત મુજબ, તેની જુબાનીને વધુ વિશ્વસનીયતા અને ભરોસાપાત્રતા પ્રાપ્ત થાય છે.”

૧૦. બેલિસ્ટિક અહેવાલ

૧૬૬. અપીલકર્તાઓ તરફથી કરવામાં આવેલી છેલ્લી રજૂઆત બે ભાગમાં છે. પ્રથમ, એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે બેલિસ્ટિક અહેવાલ પર ભરોસો રાખી શકાય તેમ નથી, કારણ કે તે પ્રમાણીકૃત નથી અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૨૯૩ ની આવશ્યકતાઓના વિરુદ્ધ છે, જેના અંતર્ગત અહેવાલ માત્ર ડિરેક્ટર/ ડેપ્યુટી ડિરેક્ટર/ આસિસ્ટન્ટ ડિરેક્ટર દ્વારા જ તૈયાર થવાનો

હોય છે, વૈજ્ઞાનિક અધિકારી દ્વારા નહીં. બીજું, એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે ફરિયાદ પક્ષે બેલિસ્ટિક અહેવાલ માટે માત્ર ૮ x ૬૦ બોર રાઈફલ મોકલી હતી, પરંતુ ૦.૩૧૫ બોર રાઈફલ, જે સાહબ સિંહ પાસેથી કબજે કરવામાં આવી હોવાનું કહેવાય છે, તે મોકલવામાં નિષ્ફળ ગયું છે.

૧૬૭. બીજો તર્ક અમારી આ નિષ્કર્ષને ધ્યાનમાં લેતાં તરત જ નકારી કાઢવો જોઈએ કે ૮૬૬૦ બોર રાઈફલ અને ૦.૩૧૫ બોર રાઈફલ એક જ અને સમાન છે. પ્રથમ મુદ્દા બાબતે, કલમ ૨૯૩ હેઠળની આવશ્યકતા હકીકતમાં અનુપાલિત કરવામાં આવી છે, કારણ કે અહેવાલને સરકારના વૈજ્ઞાનિક નિષ્ણાતના હસ્તાક્ષર હેઠળનો ગણવો જોઈએ, જે કલમ ૨૯૩(જ)(ઈ) હેઠળ પ્રદાન મુજબ “ કેન્દ્રીય ન્યાયવિજ્ઞાન પ્રયોગશાળાના અથવા રાજ્ય ન્યાયવિજ્ઞાન પ્રયોગશાળાના નિયામક [, ઉપનિયામક અથવા સહાયક નિયામક] ” છે.

૧૬૮. નીચલી અદાલતે ફરી એકવાર આ બાબતમાં અતિ તકનિકી દૃષ્ટિકોણ અપનાવ્યો અને અહેવાલ સહાયક નિયામકના કાર્યાલયમાંથી સિક્કા સાથે આવેલો હોવા છતાં બેલિસ્ટિક અહેવાલને નામંજૂર કર્યો. અમે નીચલી અદાલતનું તર્ક અહીં જ નોંધીએ છીએ.

....આના જવાબમાં ફરિયાદ પક્ષના વિદ્યાવાન વકીલે અહેવાલના અંતે સહાયક નિયામકની મુદ્રા અને હસ્તાક્ષરની હાજરી તરફ મારું ધ્યાન દોર્યું છે. તેમાં આ મુદ્રા મૂકવામાં આવી છે. આ મુદ્રા પર “આગળની આવશ્યક કાર્યવાહી માટે મોકલવામાં આવે છે” એમ છપાયેલું છે અને તેના નીચે થોડી જગ્યા રાખ્યા પછી, આ મુદ્રા દ્વારા સહાયક નિયામકની છાપ મૂકવામાં આવી છે અને તેના ઉપર

હસ્તાક્ષરો કરવામાં આવ્યા છે. સ્પષ્ટ છે કે આ અહેવાલ સહાયક નિયામક દ્વારા સ્વહસ્તાક્ષરિત અહેવાલ નથી, પરંતુ આ અહેવાલ કોઈ વૈજ્ઞાનિક અધિકારીનો છે, જેને માત્ર સહાયક નિયામક દ્વારા આગળ ધપાવવામાં આવ્યો છે. આ અહેવાલ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૨૩ ના હેતુઓ અને શરતોને પૂર્ણ કરતો નથી...

૧૬૯. સહાયક નિયામકના કાર્યાલયમાંથી અહેવાલ પ્રસર્યો હોવાનું નોંધ્યા પછી અને સાથે સાથે “અહેવાલના અંતે સહાયક નિયામકની સીલ અને હસ્તાક્ષરની હાજરી” નોંધ્યા પછી, નીચલી અદાલત તેને નકારી શકતી નહોતી. તેથી, વડી અદાલત માટે નીચલી અદાલતના નિષ્કર્ષને ઉલટાવવો અનિવાર્ય હતો. આ મુદ્દે, વડી અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું:

...આગળ વધીને તેણે એફ.એસ.એલ.ના અહેવાલને પણ આ આધાર પર નામંજૂર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા ની કલમ ૨૯૩ મુજબ નિષ્ણાતનો અહેવાલ ત્યારે જ ગ્રાહ્ય ગણાય જ્યારે તે ઉક્ત પ્રયોગશાળાના ડિરેક્ટર/ડેપ્યુટી ડિરેક્ટર/અસિસ્ટન્ટ ડિરેક્ટર દ્વારા હસ્તાક્ષરિત હોય અને કોઈ વૈજ્ઞાનિક અધિકારી દ્વારા નહીં. અમે તેના આ દૃષ્ટિકોણ સાથે સહમત નથી, કારણ કે નોંધ પર આવ્યું છે કે તે જ અહેવાલ ઉક્ત પ્રયોગશાળાના ડિરેક્ટર/ડેપ્યુટી ડિરેક્ટર/અસિસ્ટન્ટ ડિરેક્ટરમાંથી કોઈ એક દ્વારા સીલ સાથે મોકલવામાં આવ્યો હતો; તેથી તેને નામંજૂર કરી શકાય નહીં અને તેને ગ્રાહ્ય ગણવો પડે; અને આ અહેવાલમાં સ્પષ્ટપણે નોંધાયું છે કે ઇ.સી. -૧૨ ૮ x ૬૦

બોર રાઈફલથી ફાયર કરવામાં આવેલ હોવાનું જણાય છે, જેને .૩૧૫ બોર રાઈફલ તરીકે પણ સંબોધી શકાય....

૧૭૦. આ અદાલતનો હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય વિ. મસ્ત રામ જપ માં આપેલ નિર્ણય આ રજૂઆતનો સંપૂર્ણ જવાબ છે. સમાન પરિસ્થિતિમાં, આ અદાલતે નિર્ધારિત કર્યું હતું કે કલમ ૨૯૩ હેઠળ ફરિયાદ પક્ષે બેલિસ્ટિક અહેવાલ પ્રાપ્ત કરવાની રીતમાં કોઈ ગેરકાયદેસરતા નથી. નિર્ણયનો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ છે:

“ ૬. બીજું, જે આધારે વડી અદાલતે ફરિયાદ પક્ષની કહાણી નકારી કાઢી છે, તે બેલિસ્ટિક નિષ્ણાતનો અહેવાલ છે. બેલિસ્ટિક નિષ્ણાતનો અહેવાલ (આંક પી – એક્સ) એક જુનિયર વૈજ્ઞાનિક અધિકારી દ્વારા હસ્તાક્ષરિત હતો. વડી અદાલતના મુજબ, જુનિયર વૈજ્ઞાનિક અધિકારી (બેલિસ્ટિક) ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૨૯૩ ની ઉપકલમ (૪) હેઠળ ઉલ્લેખિત અધિકારી નથી અને તેથી, તેના પરીક્ષણના અભાવે એવો અહેવાલ પુરાવામાં વાંચી શકાય તેમ નથી. અમારી દૃષ્ટિએ વડી અદાલતનું આ કારણ પણ ભ્રામક છે. પ્રથમ, ન્યાયવૈજ્ઞાનિક વિજ્ઞાન પ્રયોગશાળાનો અહેવાલ (આંક પી-એક્સ) કેન્દ્રીય ન્યાયવૈજ્ઞાનિક વિજ્ઞાન પ્રયોગશાળા, ચંદીગઢના જુનિયર વૈજ્ઞાનિક અધિકારી (બેલિસ્ટિક) ના હસ્તાક્ષર હેઠળ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. અહેવાલ સરકારી વૈજ્ઞાનિક નિષ્ણાતના હસ્તે રજૂ થયો હતો તે બાબતે કોઈ વિવાદ નથી. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૨૯૩(૧) એવું નિર્દેશ કરે છે કે તે કલમ હેઠળના સરકારી વૈજ્ઞાનિક નિષ્ણાતના હસ્તે થયેલો અને કોઈ બાબત અથવા વસ્તુ, જે

તેની સમક્ષ પરીક્ષણ અથવા વિશ્લેષણ અને અહેવાલ માટે, સંહિતા હેઠળની કોઈ કાર્યવાહી દરમિયાન, યોગ્ય રીતે રજૂ કરવામાં આવી હોય, તે અંગેનો અહેવાલ હોવાનું દર્શાવતો કોઈપણ દસ્તાવેજ, સંહિતા હેઠળની કોઈપણ તપાસ, નીચલી અદાલતમાં ચાલતી કાર્યવાહી અથવા અન્ય કાર્યવાહીમાં પુરાવા તરીકે વાપરી શકાય છે. વડી અદાલતે કલમ ૨૯૩ ની ઉપકલમ (૧) ની જોગવાઈને સંપૂર્ણપણે અવગણીને આ ભ્રામક નિષ્કર્ષ પર પહોંચેલી છે કે જુનિયર વૈજ્ઞાનિક અધિકારી કલમ ૨૯૩ ની ઉપકલમ (૪) હેઠળ ઉદ્દેશિત અધિકારી નથી. કલમ ૨૯૩ ની ઉપકલમ (૪) નો આશય એ છે કે તેમાં ઉદ્દેશિત છ અધિકારીઓમાંથી કોઈ એક દ્વારા જારી કરાયેલા દસ્તાવેજોને, તે દસ્તાવેજોના રચયિતાની તપાસ કર્યા વિના, અદાલતે માન્ય પુરાવા તરીકે સ્વીકારવાના હોય છે.

xxx

૧૩. અમારી દૃષ્ટિએ, ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી નં. ૧, ૩ અને ૪ની સુસંગત પ્રત્યક્ષ સાક્ષીનું ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી નં. ૨ ડૉ. સંજય કુમારના અભિપ્રાય દ્વારા સમર્થન થાય છે જપ (૨૦૦૪) ૮ એસસીસી ૬૬૦.

મહાજન અને બેલિસ્ટિક નિષ્ણાતના અહેવાલે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ તમામ વાજબી શંકાથી પર સ્પષ્ટ રીતે સ્થાપિત કર્યો હતો અને વડી અદાલતે કાયદા તથા હકીકતોમાં ગંભીર ભૂલ કરી હતી, જેના પરિણામે ન્યાયનો ગંભીર ભંગ થયો.”

૧૭૧. એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે બેલિસ્ટિક અહેવાલ સહાયક નિયામકના કચેરીમાંથી તેમના સીલ સાથે આવ્યો છે અને સીઆરપીસીની કલમ ૨૯૩(૪)

ના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, જેમ આ અદાલતે સ્ટેટ ઑફ હિમાચલ પ્રદેશ વિ. મસ્ત રામજડ માં સમજાવ્યું છે, તે જ બાબતનો વિચાર કરતાં, અમારું મત છે કે નીચલી અદાલતે બેલિસ્ટિક અહેવાલને નકારી કાઢવામાં ગંભીર ભૂલ કરી હતી અને આ મુદ્દે પણ નીચલી અદાલતના નિષ્કર્ષને પલટાવવા વડી અદાલત માટે તે જરૂરી અને અનિવાર્ય હતું.

માહિતીદાતા (પીડબ્લ્યુ-૧) દ્વારા દાખલ કરાયેલ વિશેષ અનુમતિ અરજી અને રિટ અરજી:

૧૭૨. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ એ વડી અદાલતના ચુકાદા વિરુદ્ધ વિશેષ અનુમતિ અરજી દાખલ કરીને અપીલકર્તાઓને આપવામાં આવેલી આજીવન સજાને મૃત્યુદંડમાં વધારો કરવાની માગણી કરી હતી. જેના ભાઈઓની તેની આંખો સામે હત્યા કરવામાં આવી હતી તે માહિતીદાતાની વ્યથા અને વ્યાકુળતાને અમે પૂર્ણ રીતે સમજીએ છીએ. તેણે પોતાના ભત્રીજાની (તેના ભાઈના પુત્રની) પણ તે જ સ્થળે હત્યા થતી જોઈ હતી. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ એ પોતાના બે નિકટમ મિત્રો અને પરિવારના સહયોગીઓને પણ ગુમાવ્યા હતા. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ ને થયેલા આ વંચિતકરણ પ્રત્યે અમે સહાનુભૂતિ વ્યક્ત કરીએ છીએ, પરંતુ સજાને વધારીને મૃત્યુદંડ કરવા અંગેની વિશેષ અનુમતિ અરજી સ્વીકારવા માટે અમે પ્રવૃત્ત નથી, કારણ કે આ ગોટીયા વિવાદની લડાઈ છે અને નિશ્ચિતપણે એવું અતિ દુર્લભ પ્રકરણ નથી કે જેમાં મૃત્યુદંડ ફરમાવવો યોગ્ય ઠરે.

૧૭૩. પી.ડબ્લ્યુ.-૧ એ પણ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યમાં તેના અયોગ્ય પ્રભાવને ધ્યાનમાં રાખીને આરોપી નં. ૫, અશોક કુમાર ચંદેલને તેની સજા ભોગવવા માટે

ઉત્તર પ્રદેશની બહારની જેલમાં ખસેડવા અંગે દિશાનિર્દેશ માગતા બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ રિટ અરજિ (ફિ.) નં. ૫૭/૨૦૨૨ દાખલ કરી હતી. આ રિટ અરજિ તે સમયે દાખલ કરવામાં આવી હતી જ્યારે અશોક કુમાર ચંદેલ (એપ) ની ફોજદારી અપીલ આ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ નિર્ધારણાધીન હતી. જોકે, હાલના ચુકાદા દ્વારા ફોજદારી અપીલ ફગાવી દેવામાં આવતાં અને અશોક કુમાર ચંદેલ (એપ) ની દોષિત ઠરાવટ તથા સજાની પુષ્ટિ કરવામાં આવતાં, અમારી માન્યતા છે કે આ રિટ અરજિમાં વધુ કોઈ આદેશ પસાર કરવાની જરૂર નથી. તેથી, આ રિટ અરજિ ફગાવી દેવામાં આવે છે.

૪૬ તરૈવ.

નિષ્કર્ષો:

૧૭૪. કારણ કે આ અપીલ નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને પલટાવતા વડી અદાલતના નિર્ણય વિરુદ્ધ છે. અમે અપીલકર્તાઓ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ દરેક અને દરેક મુદ્દાનો પરીક્ષણ કર્યો છે. અમે દરેક મુદ્દા પર નીચલી અદાલતે અપનાવેલ તર્કનો પણ નોંધ લીધો છે અને તે વડી અદાલતના નિર્ણય સાથે તુલના કરી છે, જેથી જાણી શકાય કે પલટો આ અદાલતે નિર્દેશિત કર્યા મુજબ અતિ મહત્વપૂર્ણ અને પ્રબળ કારણો અથવા ન્યાયના ગંભીર ભંગને જન્મ આપતા યોગ્ય અને પૂરતા આધારો પર આધારિત છે કે નહીં. મામલાની વિગતવાર તપાસ કર્યા પછી, અમારું મત એવું છે કે:

૧. વડી અદાલતે નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને પલટાવી પોતાની અપીલી અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવો યોગ્ય ઠર્યો હતો, કારણ કે નીચલી અદાલતના

નિર્ણયમાં કેટલીક સ્પષ્ટ ભૂલો તથા તર્કવિરુદ્ધ નિષ્કર્ષો હતા. વડી અદાલત તે નિર્ણય પલટાવવા માટે ફરજબદ્ધ હતી, કારણ કે તેમ કરવા માટે અત્યંત નોંધપાત્ર અને દૃઢ કારણો અસ્તિત્વમાં હતા; અન્યથા તેનાથી ન્યાયનો ગંભીર ભંગ સર્જાત.

૨. ફરિયાદ પક્ષે શુક્લા પરિવારના પાંચ સભ્યો તથા તેમના સહયોગીઓની હત્યા કરવા માટે આરોપી પક્ષ તરફથી હેતુનું અસ્તિત્વ સ્થાપિત કરવા માટે સામગ્રી રજૂ કરી હોવા છતાં, આ ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના પ્રત્યક્ષ પુરાવાનો કેસ હોવાથી હેતુનો ભાગ ગોણ ગણવામાં આવે છે.

૩. અમને જણાયું છે કે ઘટનાસ્થળ અંગે કોઈ વિવાદ નથી. હકીકતમાં, નીચલી અદાલતે પોતે જ ઘટનાના પ્રથમ તેમજ દ્વિતીય પ્રસંગ અંગે નિષ્કર્ષો નોંધ્યા હતા. આ નિષ્કર્ષોને વડી અદાલતે સમર્થન આપ્યું હતું. તેથી, એકમાત્ર પ્રશ્ન ઘટના સાથે સંકળાયેલા વ્યક્તિઓ અને ગુનાના આચરણની રીત સંબંધિત હતો.

૪. હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવેલા મૃતદેહોની સંખ્યામાં રહેલી (એ) વિસંગતતાઓ, તેહરીર તૈયાર કરવા માટે લાગેલા સમયની અસંભવિતતા (બી), એફ.આઈ.આર.માં કથિત રીતે રહેલા ઉલ્લેખભંગો (સી), તથા એફ.આઈ.આર. નોંધાવાના સમય અંગે શંકા ઉત્પન્ન કરે તેવા બેડ હેડ ટિકિટમાં દર્શાવાયેલા રજા આપવાના સમય (ડી) સંબંધિત દલીલોનું પરીક્ષણ કર્યા બાદ, અમને જણાય છે કે ફરિયાદ પક્ષે તમામ વિસંગતતાઓનું ચુકિતસંગત શંકાથી પરે જઈને સંતોષકારક સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું છે. અમને વિશ્વાસ છે કે નીચલી અદાલતના

નિષ્કર્ષો માત્ર અનુમાન અને કલ્પનાઓ પર આધારિત હતા, અને તેથી નીચલી અદાલતનો ચુકાદો પલટવામાં વડી અદાલત ન્યાયસંગત હતી.

૫. જોંગા પર ગોળીના નિશાનોમાં વિરોધાભાસ, મૃતક તથા પ્રત્યક્ષદર્શીઓ પર ગોળીથી થયેલી ઇજાઓ અંગે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ના નિવેદનના આધારે ઉભા થતા મુદ્દા, એક્સ-રે તથા બેડ હેડ ટિકિટનો સમય, અને ઘટનાના સમયે વિજળી ખોરવાઈ જવા સંબંધિત પુરાવા — આ ચાર રજૂઆતો, જે આ દલીલના સમર્થનમાં કરવામાં આવી હતી કે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ અને પી.ડબ્લ્યુ.-૨ ઘટના અંગેના પ્રત્યક્ષદર્શી નથી, તેના પર વિચારણા કર્યા બાદ, અમે એવું નિષ્કર્ષ કાઢ્યું છે કે આ રજૂઆતો નોંધ પરના પુરાવાના વિરુદ્ધ છે. ફરિયાદ પક્ષે ઘટનાસ્થળે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ની હાજરી તથા તે ઘટના અંગે ઇજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી હોવાનો મુદ્દો સાબિત કર્યો છે. અમે નિષ્કર્ષે આવીએ છીએ કે નીચલી અદાલતે કાઢેલા તારણો પુરાવાના ભ્રામક વાચન પર આધારિત હતા, અને તેથી ગંભીર ન્યાયભંગ ટાળવા માટે વડી અદાલત પર તે નિષ્કર્ષને પલટાવવાની ફરજ હતી.

૬. બચાવ પક્ષની વૈકલ્પિક કથનાવૃત્તિ, જે ફેક્સ પર આધારિત છે અને જે એસ.પી.ના કાર્યાલયમાંથી મોકલાયેલ હોવાનું કહેવાય છે તથા બચાવ પક્ષના સાક્ષી ડી.ડબ્લ્યુ.-૩ મારફતે દાખલ કરવામાં આવી હતી, તેનું પરીક્ષણ કર્યા બાદ, અમારો મત એવો છે કે ફેક્સમાં દર્શાવાયેલા તથ્યોને કોઈપણ પુરાવાનો આધાર પ્રાપ્ત થતો નથી. વિપરીત રીતે, એફ.આઈ.આર.માં વર્ણવાયેલા તથ્યો દસ્તાવેજી પુરાવાના મોટા હિસ્સાથી પૂર્ણપણે સમર્થિત થાય છે અને ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓની સાક્ષી સાથે સંપૂર્ણ સુસંગત છે. કારણ કે ફેક્સમાં દર્શાવેલી

ઘટનાઓને સમર્થન આપતો કોઈ પુરાવો નથી અને ડી.ડબ્લ્યુ.-૩નો પુરાવો, ન્યૂનતમ રીતે કહીએ તો પણ, વિશ્વાસ ઉપજાવતો નથી. નીચલી અદાલતનું એ નિષ્કર્ષ કે ફરિયાદ પક્ષ કેસ સાબિત કરી શક્યું નથી, સંપૂર્ણપણે ભૂલભર્યું છે. કર્ણાટક રાજ્ય વિ. ચન્દ્રપ્પા તથા અન્ય ૪૭ મામલામાં આ અદાલતે જે રીતે ઠરાવ્યું છે તે પ્રમાણે આવું તારણ ચોંકાવનારી ભૂલ સમાન છે, જેના કારણે નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશમાં વડી અદાલતે હસ્તક્ષેપ કરવો ફરજિયાત બનતો હતો.

૭. ફરિયાદ પક્ષ સામાન્ય ઉદ્દેશના આધારે ગેરકાયદેસર સભા હતી તે સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું છે એવી કાનૂની રજૂઆતનું અમે વડી અદાલતે આપેલા સ્પષ્ટીકરણ અને કાઢેલા નિષ્કર્ષોથી સ્વતંત્ર રીતે પરીક્ષણ કર્યું છે. અમારી માન્યતા છે કે વડી અદાલતે ૪૭ ઉપરોક્ત ક્રમાંક ૨૪ ની યોગ્ય રીતે મૂળવણી કરી છે.

સિદ્ધાંતને સ્વીકારી અને ફરિયાદ પક્ષ સામાન્ય ઉદ્દેશ તથા ગેરકાયદે સભા સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું છે એવી રજૂઆત નામંજૂર કરી. આ અદાલતના અમઝદ અલી વિ. આસામ રાજ્ય૪૮, ભાર્ગવન વિ. કેરલા રાજ્ય૪૯ તેમજ ભૂપેન્દ્ર સિંહ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય૫૦ ના નિર્ણયો વડી અદાલતે લીધેલા અભિપ્રાયને સંપૂર્ણ સમર્થન આપે છે. આ મુદ્દા પર વડી અદાલતનો નિર્ણય હકીકત અને કાયદા બંને દૃષ્ટિએ નિર્વિવાદ છે.

૮. અમે એ પણ નિષ્કર્ષ કર્યો છે કે હથિયારની પુનઃપ્રાપ્તિ અંગે નીચલી અદાલતનો નિષ્કર્ષ તર્કવિરુદ્ધ નિષ્કર્ષ પર આધારિત છે, કારણ કે તેણે

૮ x ૬૦-બોર રાઈફલને ૦.૩૧૫ બોર રાઈફલથી ભિન્ન માનવામાં ગેરસમજ કરી હતી. અમે કોઈ શંકાને અવકાશ ન રહે તે રીતે સાબિત કરવા માટે તકનીકી સામગ્રીનું અવલોકન કર્યું છે અને તેને ઉતાર્યું છે કે તેમાં જરા પણ કોઈ ફરક નથી. આ ભેદ માત્ર માપન પદ્ધતિનો છે, જેમાં એક બ્રિટિશ પદ્ધતિ છે અને બીજી ખંડીય પદ્ધતિ છે. આવા તર્કવિરુદ્ધ નિષ્કર્ષને ધ્યાનમાં લેતાં, વડી અદાલત પાસે નીચલી અદાલતના નિષ્કર્ષોને પલટાવવા માટે અત્યંત વજનદાર અને બાધ્યકારક કારણો હતા.

૯. અમે એ પણ નિષ્કર્ષે પહોંચ્યા છીએ કે નસીમ (એ૬), ભાન સિંહ (એ૧૦), શ્યામ સિંહ (એ૭) અને સાહબ સિંહ (એ૮) ની ધરપકડ અંગે બધા સાક્ષીઓ, પી.ડબ્લ્યુ.-૧૦, પી.ડબ્લ્યુ.-૧૧ અને પી.ડબ્લ્યુ.-૧૨ એ એકસરખી અને સતત રીતે નિવેદન આપ્યું હતું. નીચલી અદાલતે કરેલો આ નિષ્કર્ષ કે ધરપકડ અને જમી શંકાસ્પદ હતા, તે સ્પષ્ટ ભૂલો હતી. તેથી, વડી અદાલત નીચલી અદાલતના નિર્ણયને પલટાવવામાં સંપૂર્ણપણે યોગ્ય હતી.

૧૦. એફ.એસ.એલ. ( બેલિસ્ટિક ) અહેવાલને નકારવો નીચલી અદાલતની બીજી એક ગંભીર ભૂલ છે. બેલિસ્ટિક અહેવાલ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૨૯૩ ની આવશ્યકતા સાથે સુસંગત નથી, તેથી તે ગ્રાહ્ય નથી, એવો નીચલી અદાલતનો નિષ્કર્ષ સંપૂર્ણપણે ખોટો છે. અમે આ બાબતનું વિગતવાર સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. સમાન પરિસ્થિતિમાં આ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ હિમાચલ પ્રદેશ વિ. મસ્ત રામપ૧ માં સમજાવ્યું છે કે બેલિસ્ટિક અહેવાલ કાયદાકીય જોગવાઈનું

સંપૂર્ણપણે પાલન કરે છે. ન્યાયના ગંભીર ભંગને અટકાવવા માટે વડી અદાલતે અનિવાર્ય રીતે હસ્તક્ષેપ કરવો આવશ્યક હતો.

૪૮ ઉપરોક્ત ક્રમાંક . ૩૮.

૪૯ પૂર્વોક્ત ક્રમાંક ૩૯.

૫૦ ઉપરોક્ત ક્રમાંક . ૪૦.

૫૧ પૂર્વોક્ત ક્રમાંક ૪૫.

૧૭૫. ઉપર દર્શાવેલ કારણોસર, અમે અશોક કુમાર ચંદેલ દ્વારા દાખલ કરાયેલ ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૯૪૬-૯૪૭/૨૦૧૯, આશુતોષ @ ડબ્લુ દ્વારા દાખલ કરાયેલ ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૧૦૩૦-૧૦૩૧/૨૦૧૯, પ્રદીપ સિંહ અને ઉત્તમ સિંહ દ્વારા દાખલ કરાયેલ ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૧૨૬૯-૧૨૭૦/૨૦૧૯, ભાન સિંહ દ્વારા દાખલ કરાયેલ ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૧૮૦૪-૧૮૦૫/૨૦૧૯, સાહબ સિંહ દ્વારા દાખલ કરાયેલ ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૧૯૮૦-૧૯૮૧/૨૦૧૯, નસીમ દ્વારા દાખલ કરાયેલ ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૧૨૭૯-૧૨૮૦/ ૨૦૧૯ નામંજૂર કરીએ છીએ, અને ગવર્નમેન્ટ અપીલ ક્રમાંક ૫૧૨૩/૨૦૦૨માં દિનાંક ૧૯.૦૪.૨૦૧૯ના અલાહાબાદની ન્યાયિક વડી અદાલતના ચુકાદા અને આદેશને યથાવત્ રાખીએ છીએ. અમને જાણ કરવામાં આવી છે કે અપીલકર્તા રઘુવીર સિંહનું આ અપીલોનો નિકાલ થવા પેઝિંગ રહેતી વખતે ૧૫.૦૮.૨૦૨૨ના રોજ અવસાન થયું હતું, તેથી તેમની ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૧૦૪૬-૧૦૪૭/૨૦૧૯ સમાપ્ત થયેલ ગણાય છે. સજા

વધારવા માટે સૂચક (પીડબલ્યુ-૧) રાજીવ શુક્લા દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ એસએલપી (કિ.) ક્રમાંક ૧૦૭૪૨/૨૦૧૮ નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

૧૭૬. સૂચક (પીડબલ્યુ-૧) દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજી (ફોજદારી) નં. ૫૭/૨૦૨૨ નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

૧૭૭. ખર્ચ અંગે કોઈ આદેશ કરવામાં આવશે નહીં.

બિભૂતિ ભૂષણ બોઝ અપીલો નામંજૂર કરવામાં આવી.

(સહાય કરનાર : આરશ ચૌધરી, એલ.સી.આર.એ.)

*The translation of this judgment has been provided by M/s  
Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

=====

**અસ્વીકરણ:** સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER:** The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.